

Per 136

Ρεσ. 136

ΠΟΙΗΣΗ
εκτώρ κακναβατος
γιαννης δροσος
λουκας κουσουλας
γιαννης τολης
φανης τουλουπης

Ποιητικό
42

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ
χριστοφορος μηλιωνης
βουλα σκαμνελου

ΜΕΛΕΤΗ
γιαννης δαλλας

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
sidney keyes / κλειτος κυρου
zorge luis borges / φραγκισκη αμπατζοπουλου

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ
γιωργος αραγης

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ
γιαννης δαλλας

Η ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ
reimar lenz / γ. κουμακης

1

Δ Ο Κ Ι Μ Α Σ Ι Α

ΓΙΑΝΝΕΝΑ ● ΜΑΪΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ ● 1973

1973

δ ο κ ι μ α σ ί α   περιοδική έκδοση λογοτεχνικού προβληματισμού
υπεύθυνος ύλης
συνεργασίες—εμβάσματα } Γιάννης Δάλλας, 21 Ἀπριλίου 67, Γιάννενα
υπεύθυνος τυπογραφείου : Εὐριπίδης Θεμελής, 28ης Ὀκτωβρίου 28
περίοδος πρώτη, χρόνος 1ος, τεύχος 1, Μάϊος — Ἰούνιος 1973
ἐτήσια συνδρομή 120, τιμή τεύχους 20 δραχμές

Στὸ ἐξώφυλλο : Παράσταση ἀπὸ ἐπίχρυση ἀσημένια σφραγίδα ἑκτακτῆς ἀττικῆς τέχνης τοῦ ἀνθηροῦ ρυθμοῦ, τέλος τοῦ 5ου αἰ. (Ἀρχαιολ. μουσεῖο Ἰωαννίνων). Παρουσιάζει γυναίκα καθισμένη σὲ βωμὸ μὲ πληγὴ στὸ στῆθος, πὺ προσπαθεῖ νὰ ἀμυνθεῖ ἀπὸ τὸ ξίφος πὺ κρατᾷ ἕνας ἔφηβος Σώζονται τὰ γράμματα Ο[ΡΕ]ΣΤ[ΙΙΣ] / [Κ]ΛΥΤ[ΑΙΜΗ]ΣΤΡ[Α]. Ὁ καθηγητὴς Σ Δάκκρης συσχετίζει τὴν παράσταση μὲ τὴ φράση «παῖσον...διπλῆν» τοῦ στ. 1415 ἀπὸ τὴν «Ἡλέκτρα» τοῦ Σοφοκλῆ. Πρόκειται, κατὰ τὴ γνώμη του, γιὰ τὴ σκηνὴ τῆς μητροκτονίας τοῦ Ὀρέστη.

Sidney Keyes

Περιοδικό

Νεφερίτιη

Ἡ Νεφερίτιη ἡ ρήγισσα, ὃ ἦταν μιὰ ρήγισσα τρανή·
 Τὰ δάχτυλά της ὀβελίσκοι
 Κι οἱ κόκκινοι χάλκινοι δίσκοι
 Τῆς παρθενιάς στ' αὐτιά της κρεμαστοί.
 Κανένας δὲ γνωρίζει τί ἔχει δεῖ
 Μὲ φόβους καὶ μοῖρες στὴν ἔρημο σὰν περπατεῖ.

Ἡ Νεφερίτιη ἡ ρήγισσα, τὰ μέλη της καμπυλωτὰ
 Σὰν φίδι λυγερὸ ἢ ἀντιλόπης κέρατα.
 Τάχα νὰ γέννησε ποιά τέρατα.
 Καὶ βασιλιάδες ξένοι, εἶναι γνωστό,
 Ντροπὴ γιομάτοι καὶ χωρὶς θυμὸ
 Τὴν ἔβλεπαν πὸν χόρευε στὴν ἄμμουδιά.

Ἡ Νεφερίτιη ἡ ρήγισσα ἦταν ἡρεμὴ σὰν ἀρνί,
 Τοῦ φεγγαριοῦ τὰ κέρατα λατρεύει
 Πὸν ἡ σερνικάδα τους σμιλεύει
 Τὸ μέτωπό της πού 'ναι σὰν μπαξές.
 Καὶ ψιθυρίζουνε οἱ ἄτυχοι ἐραστῆς
 Ὅτι μὲ μιὰ γατούλα ἔχει τόσο ξετρελαθεῖ.

Ἡ Νεφερίτιη ἡ ρήγισσα, ὃ ποτὲ δὲν εἶχεν ἐραστή:
 Σ' ἓνα λουλούδι ἔδινε φιλί,
 Εἶτε τραγούδαγε σ' ὦρα πικρὴ
 Στ' ἀστέρια μὲ παράπονο καὶ μὲ μαράζι.
 Καὶ νιώθοντας πὼς ἡ χρυσὴ ἡλικία της ἀλλάζει
 Ποθοῦσε νὰ χτυπᾷ τὸ πέλαγο, μὲ βότσαλα νὰ κοιμηθεῖ.

Συμβουλὴ γιὰ ἓνα ταξίδι

Τὰ τύμπανα σιγοβροντοῦν γιὰ πόλεμο καὶ πρέπει γρήγορα
 Νὰ βροῦμε τὴ χώρα πὸν ὅπως λένε ἡ χαρὰ βλασταίνει
 Σὰ λουλούδι ἀνάμεσα στὰ βράχια, γιὰ νὰ κερδίσουμε
 Τῆς εἰρήνης μας τὸ μυθικὸ χρυσὸ βουνό.

ὦ φίλοι μου, εἴμαστε πάρα πολὺ νέοι γιὰ ἐξερευνητές
 Καὶ μήτε πείρα ἔχουμε μηδὲ πύξινδα,

Μήτε τῆ σιδερένια ἐκείνη σιγουριά πού τούς γονιούς μας
"Ἐστελνε ἴσαμε τῆς ἐπιτυχίας τους τὸ Βορρά.

Γι' αὐτὸ μὴν παίρνετε ξερὲς τροφές, τὰ σπίτια σας μὴν τὰ θυμᾶστε
Μόνο οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ πεισμονες ἐλπίζουν νὰ διαβοῦν
Αὐτὴν τὴν ἐρημιά. Οἱ συνετοὶ ἀφήνουνε τὰ κόκκαλά τους
Σὲ ἄγωνα ἀνεμικὰ λιβάδια ἀπελπισίας.

Πίσω σας νὰ μὴ βλέπετε ποτέ, οὔτε πολὺ μπροστὰ μὴν ψάχνετε
Γιὰ τὸ κατάλευκο "Ἐβερρεστ πού λαχταρᾶτε· τὰ τρόχαλα
Γλιστροῦν κάτω ἀπ' τὰ πόδια σας καὶ δὲ θὰ φτάσετε ποτὲ
Τὶς εὐθραυστες κορφές πού μόνο νέφια τὶς πατοῦν.

"Ἄλλοι ἔχουν ἔρθει πρὶν ἀπὸ σᾶς. Σὰν τούς ἀντικατοπτρισμοὺς
Ζοῦν οἱ ἀθάνατοι κι οἱ παγωμένες ὄψεις τους θάρρος
Θὲ νὰ σᾶς δίνουν ν' ἀδιαφορεῖτε γιὰ τὸ σαρκασμὸ
Τῆς γεντιανῆς ὡς καὶ τοῦ χαλικιοῦ πού τό 'φαγαν οἱ πάγοι.

Οἱ πίπιζες κραυγάζουν θάνατο κι οἱ σουβλεροὶ ἄνεμοι καλοῦν.
Στὸ βράχο, μέτωπο· τραβᾶτε, προχωρεῖτε, φίλοι μου,
Στῆς μάχης τὶς κακοτοπιές, μὲς στὸ προπέτασμα καπνοῦ
Τοῦ μέλλοντος, καὶ κάθε φόβο σας ἀφεῖστε.

Τραβᾶτε, φίλοι μου, προφήτης δὲν εἶναι τὸ κοράκι·
Συντρίψτε τὴν ὀργὴ τοῦ σύννεφου μὲ τὶς ἀνέκφραστες μορφές σας.
Θὰ βρεῖτε, ἴσως, τ' ὄνειρο κάτω ἀπ' τὸ λόφο —
"Ὅμως ποτὲ τῆ Χαναάν, οὔτε ἄλλο χρυσὸ βοννὸ κανένα.

Οὐδετερότητα

"Ὅχι ἐδῶ οἱ σημαῖες, τὰ ρυθμικὰ βήματα τῶν λεγεώνων
Ποῦ ἐπιστρέφουν· οὔτε στοὺς ἐφέστιους βωμοὺς
Ἡ μικρὴ προσφορὰ τῶν δακρῶν, τὰ ταχυδρομικὰ δελτάρια
Ποῦ φυλάγονται χρόνια, οὔτε τὰ σκαλιστὰ στὸ μέταλλο ὀνόματα.
"Ὅχι ἐδῶ οἱ χαμηλωμένες φωνές.
"Ὅχι τὸ τύμπανο.

Μόνο τὴν ὥρα τοῦ δείπνου, ἢ βροχὴ πέφτοντας λοξὰ
'Ανάμεσα στὰ περιβόλια, τυπώνοντας τὰ κρυπτογραφικὰ της
Μὰ εἰρηνικὰ μηνύματα ἐπάνω στὸ λιθόστρωτό μας.
Μόνο τ' ἀπόκρυφο πουλὶ ἐκτελώντας . .

Τοὺς ρυθμισμένους του ἔλιγμους στὸν οὐρανὸ μας.
Τὸ μέγαλωμα μόνο.

Καὶ τὴ νύχτα, οἱ κρυφές φωνές
Τοῦ καλοκαιριοῦ, ἢ πρόοδος τῶν ὥρῶν
Δίχως ἔνταση, δίχως ἔκπληξη.
Μόνο τὸ φεγγάρι μᾶς βλέπει, ὡς καὶ ἡ κουκουβάγια
Ποὺ κνηγᾶ μορεῖ νὰ μᾶς κοιτάει χωρὶς κακία.
Χωρὶς φθόνο.

Δὲν εἶμαστε δειλοί, εἰκόνες εἶμαστε
Κοινῶν ἀνθρώπων, ὅπως κάποτε εἶσασταν κι ἐσεῖς.
Οὔτε νὰ μᾶς κατηγορεῖτε οὔτε νὰ μᾶς λυπᾶστε· εἶμαστε
Οἱ ἀνθρωποὶ ποὺ γελοῦνε στὰ ὄνειρα πρὶν ξεπροβάλει ὁ κάπρος
Μὲ πηδήματα, πρὶν ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ ἀγαπημένου.
Ἡ ἐλπίδα σας εἶμαστε.

Ἡ γυναίκα πὸ πορεύεται

Μένει ἀκόμη ἕνας ἄνεμος τραχὺς κι ἕνας θλιμμένος δρόμος
Ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ γυναίκα πὸ πορεύεται
Καὶ τὸ θανάσιμο ἄντρα της, τὸ σιδερένιο ἐραστή.
Ἄχ τὰ μαλλιά μου ἔπεσαν, κι ὁ ἀνθρωπὸς μου
Ἐπεσε κι ὁ καρπερὸς καιρὸς μου τέλεψε :
Μένει ἕνας ἄνεμος τραχὺς κι ἕνας θλιμμένος δρόμος.

Μένει κάποιου στίχου ὁ δυνατὸς ἀχὸς, μιὰ φωνὴ
Ποὺ χτυπάει πίσω ἀπ' τὸ πρόσωπο τῆς γυναίκας τούτης.
Ἄχ πνίγηκαν τὰ μάτια μου, πνίγηκε κι ὁ ἄντρας μου.
Ποιὸς ἀγαπᾷ τὴ χάρη ἑνὸς νεκροῦ, τὰ φιλιὰ
Ἐνὸς πνιγμένου ἢ τὸ μάτι ἑνὸς τυφλοῦ ;
Μοιρολογεῖ ἢ ἀξεδίψαστη, ἢ γυναίκα πὸ πορεύεται.

Μένει ὄλος ὁ ὀργισμένος ὁ ἀγέρας, ἢ θάλασσα,
Ἀνάμεσα στὴ γυναίκα αὐτὴ καὶ στὴν ἐλπίδα της :
Ἄχ εἶχα κάποτε ἕνα σπιτικό, μιὰ φωτιὰ
Ὡσπὸν τοῦ ἄντρα μου ὁ περήφανος μισεμὸς γκρέμισε
Τὸ σπῖτι μου καὶ τὴν καρδιά. Γι' αὐτὸ θὰ ἐπιθυμῶ
Ἐραστὲς ἀπὸ σίδερο ἢ ἀπὸ ἀκαμψία νεκρῶν,
Μοιρολογεῖ ἢ ἀκόμη περὶπαθη γυναίκα πὸ πορεύεται.

Ποιητής πολέμου

Ἐγὼ εἶμαι αὐτὸς ποὺ ἀναζητῶντας τὴν εἰρήνην βροῆκα
 Τὰ μάτια μου στὸ συρματοπλεγμα.
 Ἐγὼ εἶμαι αὐτὸς ποὺ ψηλαφῶντας λέξεις βροῆκα
 Στὴν παλάμη μου ἓνα βέλος.
 Ἐγὼ εἶμαι ὁ χτίστης ποὺ οἱ στέρεοι τοῖχοι του
 Ζώνουν μιὰ γῆ ὀλισθηρή.
 Σὰν ἀρρωστήσω ἢ σὰν τρελαθῶ
 Μὴ μὲ πειράζετε καὶ μὴ μ' ἀλυσοδέστε :
 Σὰν θὰ πλησιάζω τὸν ἄνεμο
 Μὴ μὲ ρίχνετε χάμω :
 Μόλο ποὺ ἡ ὄψη μου εἶναι ἓνα βιβλίο καμένο
 Καὶ μιὰ κουρσεμένη πόλη.

Μιὰ ἐλπίδα γι' αὐτοὺς ποὺ τοὺς χώρισε ὁ πόλεμος

Τῆς χαράκωσαν τὸ πρόσωπο μ' αἶμα,
 Τῆς κρέμασαν τὴν καρδιά.
 Τὴν ἔσυραν μὲς ἀπὸ ἓνα λάκκο
 Γιομάτο θλίψη γοργή.
 Ὡστόσο τὰ μικρά της πόδια
 Τρέχοντας γυρῶζαν στὸ αὐριο.

Τοῦ ἀρπάξαν τὸ βιβλίο καὶ μαντρόσαν
 Τῆ σκέψη του σ' ἓνα σπίτι μουντό.
 Πῆραν τὰ λαμπερά του μάτια
 Νὰ φωτίσουν τὰ δωμάτια τοῦ δισταγμοῦ.
 Ὡστόσο τὰ λεπτά του χέρια
 Ἐρποντας γυρῶζαν καὶ τὴ βρῖσκαν.

Μενταγιὸν

Ἡρωες λιονταρόστηθοι μὲ σιδερένια μάτια
 Κι ὀλοφυρόμενες γυναῖκες
 Μὲ περιζώνουν στὸν ὕπνο μου·
 Ὅταν ξυπνῶ, ἀντικρίζω τὴν ἀδιάκοπη πομπὴ
 Γυναικῶν γερακόμορφων, μὲ νύχια πουλιοῦ
 Κι ὀλοφυρόμενων ἀντρῶν.

Σχέδιο για ἓνα μνημα

Πέτρινα περιστέρια κάθονται στὸν τάφο τῆς γυναίκας.

Γκριζες περγαμηνές πάνω στὰ μάτια της
 Ποτὲ πιά δὲ θὰ κρύβουνε τὴ ζωγραφιὰ τῆς θλίψης·
 Κι αὐτὴ πού βάδιζε ἄτρωτη φορώντας πλούσια ἐσθήτα
 Ζαρώνει τώρα στὰ τραχιὰ κι ἄσεμνα σάβανά της.

Ὡ οἱ ἐλεγείες εἶναι ἀδειανές ὅπως κι ἡ προσμονὴ
 Τῶν φοβισμένων τῶν γονιῶν καὶ τῶν δειλῶν προγόνων
 Πού τόσο μόχθησαν γι' αὐτὴν τὴ χαλασμένην ὄψη.
 Οἱ βραδυνοὶ περίπατοι στ' ἀναίσθητα σμιλάγκια,
 Καὶ τῆς σοφίτας τὰ πρωινά, λησμονηθήκαν ὅλα
 Σὰν τὶς πτυχὲς ρόμπας χρυσοῦς στὸ χῶμα πού σαπίζει.
 Οἱ ἐραστές πού ἐφιπποὶ τὴν συνοδεύαν, κεῖνται
 Σιμὰ στ' ἄλογοκαύκαλα σκόρπιοι μὲς στὸ λιβάδι·
 Τὴν πόρτα της τὴ γρατσουνᾶ τὸ κίτρινο σινάπι.

Δὲν εἶναι διόλου ἀπλὸ νὰ κλάψεις μιὰ γυναίκα
 Πού ἔχει πιὸ πλούσιο παρελθὸν ἀπὸ τοῦ ραψωδοῦ τὰ χρόνια.
 Στὸν ὀργισμένον ἥλιο αὐτοί, πού ὑψώνουνε γεράκια
 Ἡ καβαλοῦν μαυράλογα στὴν ὀπλισμένη νύχτα
 Τὴ θρήνησαν ὀλημερίς, κατόπιν ἀρρωστήσαν
 Κι ἀπύθωσαν τὰ κόκκαλα σ' ἐραλδικὰ κρύα σπίτια·
 Κι ἔμεινα ἐγὼ νὰ κάθομαι μπρὸς στὸν δικό της τάφο
 Πού τὴ σκεπάζουν περιστέρια μὲ γρανιτένια φύλλα.

Ὁ περιβολάρης

Ἐὰν θὰ ῥθεις μιὰ τέτοια μέρα σὰν κι αὐτὴν
 Ἀνάμεσα στὶς ρόδινες καὶ κίτρινες σειρὲς
 Ἀπ' τὶς τουλίπες, θὰ γίνω ὁ ἐραστής σου.
 Οἱ μπότες μου ἀστράφτουν ὡς χτυποῦν τ' ἀθῶο
 Χαλίκι. Ἄχ ἔλα, αὐτὴ εἶναι ἡ μέρα σου.

Ἄν ἦταν ν' ἀπλωνες τὸ χέρι σου ὅμοιο μ' ἓνα φύλλο
 Ὅλο φλέβες ἐπάνω στὴν τετράγωνη παλάμη μου,
 Θὰ λάτρευα τὸ σχῆμα του, καὶ θὰ ἔταν ἄρκετό.
 Προσέχω τὴ μελίγκρα πού ρουφᾶ τὸ ρόδο.
 Στὰ δάχτυλά μου ὁ χρόνος σὰ φύλλο γλιστρᾶ.

Μοιάζεις τούς σιωπηλούς ἀγγέλους μὲ μάτια χλωμὰ
 Ἐκκολουθώντας τὰ παιδιὰ; Λουλούδι εἶναι τὸ πρόσωπό σου;
 Φεύγουν ἀπὸ τὸ πάρκο οἱ ἐπαῖτες κι οἱ ἐραστὲς —
 Κι ἐσὺ ἀκόμη νὰ φανεῖς. Οἱ πύλες κλείνουν.

Ἔω εἶναι φριχτὸ νὰ ὄνειρεύεσαι ἀγγέλους.

Ὁ θοῆνος τῆς Διδῶς γιὰ τὸν Αἰνεῖα

Ποτέ του δὲ λάτρευε τὴ φρενίτιδα τοῦ ἡλίου
 Μήτε καὶ τὰ καθάρια πέλαγα.
 Ἦρθε μὲ χέρια ἥρωα καὶ μάτια βοδιοῦ
 Τίποτε δὲν τὸν φόβιζε παρὰ οἱ φωνακλάδες θεοὶ του.
 Ποτέ του δὲ λάτρευε τίς ὑπόκωφες ἀμμουδιές
 Μήτε βολεύτηκε σὲ σκαλιστὰ κρεβάτια.

Φυσᾶ ὁ καπνὸς πάνω ἀπ' τὰ κύματα, ἢ δυνατὴ πυρὰ προσμένει.
 Ἡ σκέψη του ἦταν ἕνας ἄδειος τοῖχος ποὺ ἀντηχοῦσε,
 Κι οὔτε διαπεραστικὴ σὰν τίς κουλουριασμένες φλόγες.
 Ποτέ του δὲ λάτρευε τ' ἄγρια μου μάτια
 Μήτε τὰ περιστέρια ποὺ στέκαν στὶς πύλες μου.

Τὸ τοπίο τῆς Ἐπαγγελίας

(Γιὰ τὴν R.—J.)

Πῶς θὰ σὲ τραγουδήσω —
 Μοιράζοντας μόνο
 Τὸ τρομαγμένο ὄνειρο ἑνὸς στρατιώτη:
 Τὸ ἀφόρητο ὄνειρο κατοχῆς
 Ἐνὸς νέου;
 Πῶς θὰ σὲ τραγουδήσω
 Μὲ τὴ βρώμικη γλῶσσα ἑνὸς στρατιώτη;

Βαδίζουμε ἀπὸ καινούργια βουνὰ
 Ποὺν κάργιες ζοῦν
 Σὲ τύμβους θλιβερούς.
 Τὸ πρωὶ τῶν βράχων οἱ γοῦρνες
 Στρώνονται μὲ πάγο.
 Ὅμως ἐσὺ εἶσαι τὰ βουνὰ
 Ἐσὺ καὶ τὸ ταξίδι.

Πλαγιάζουμε στὰ ἐρείπια ἐνὸς σταύλου
 Πὸν τὰ ποντίκια ἐκτελοῦν
 Θαύματα ἀκροβασίας
 Ἐνάμεσα στὰ δοκάρια.
 Κι ἡ βροχὴ φιλᾷ τὰ χεῖλη μου
 Γιατὶ ἐσὺ εἶσαι ὁ οὐρανὸς
 Πὸν πάνω μου σκύβει πάντα.

Πῶς θὰ σὲ τραγουδήσω
 Γνωρίζοντας μόνο
 Τὴν πίκρα τοῦ ἐξερευνητῆ
 Τὴν κούραση τοῦ στρατιώτη;
 Καινούργιες ὄροσειρὲς καὶ ποτάμια
 Δὲν φανερώνουν ποτὲ
 Τὴ μορφὴ σου τῆς ἐπαγγελίας.

Πῶς τολμῶ νὰ σὲ τραγουδήσω
 Ἐγὼ ὁ λιγότερο ἄξιος
 Ἐπὶ τοὺς ἐραστές σου:
 Ἐσὺ ἢ πιὸ ὁμορφη
 Ἐπὶ κάθε τοπίο;

Ἡ ἀμφίβολη ἐποχή

Ἡ ἀμφίβολη ἐποχὴ μὲς τοῦ μυαλοῦ τὸ σκοτεινὸ καιρὸ
 Φύσηξε μέσα μου μὰ ἐσὺ πρόσμενες τὸ χαμό της.
 Οἱ μῆνες μου ἀνάστροφα ὅλοι τους μετρηθήκαν
 Ὡσπου μ' ἀπόδειξες πῶς κι ὁ νοῦς δὲν ξεγελιέται πάντα.

Ὡ τὸν Ὀκτώβρη θὰ ἔτανε πὸν τὰ ἐραλδικὰ τὰ φύλλα
 Τῆς καστανιαῖς θὰ πέφτανε στοὺς μπαλωμένους δρόμους:
 Στοὺς διάδρομους θὰ ψάχναμε ἐμεῖς τοῦ φθινοπώρου
 Τῆς πίστεως τὴν ἀπάρνηση καὶ τοῦ καλοκαιριάτικου ἄθλου.

Κι ἦταν στὴν πρόιμη χρονιὰ κάποιον σημάδι ἄλλο
 Ἐπεκφυγῆς, ὅταν οἱ λεῦκες βροντοσειοῦνταν
 Στὸν ἀτσαλένιο ποταμὸ σ' αὐτιὰ ἀκονισμένα --
 Γυρνώντας, τὰ ματάκια σου θὰ ἔβρισκα σφαιλιγμένα.

Ὡς καὶ τὸν παραλίγο χωρισμὸ ψηλὰ στὰ σκαλοπάτια
 Δὲν μπόρεσα νὰ νιώσω, μήτε γιατί οἱ καντῆλες

Λουλούδια τέτοια βλάσταιναν στίς σμιλευτές μορφές μας :
Μήτε γιατί ὁ ποταμὸς ἔλαμπε στὰ μαλλιά σου.

Ἦταν Ἰούλης ἡ ἀγάπη μας τότε πὸν ξεκινούσε
Σὰν ὁποιοσδήποτε λαγὸς μὲς στ' ἄγρυπνα χορτάρια·
Τὸ τρέξιμό της τραγουδῶ, τὴ μόνη μου ἱστορία
Ἦ ὁ χρόνος πῶς ξαναγυρνᾷ κι ἡ ἀμφίβολη ἐποχὴ περνάει.

Γιὰ τὴν Μ. Κ., γραμμένο στὸ τρένο

Ἄρρωστη ταξιδιάρικα μέρα, ἡ μέρα τούτη ξεδιπλώνει
Τοπία κι ἐλπίδες σὰν συννεφάκια· κι ἄκου τίς ρόδες
Πῶς τρέχουνε σὰν ἥλιοι σ' ἓναν ἀτσάλινο οὐρανό.
Μέρα ἀνάμεσα σὲ μέρες καὶ δοσμένη οὔτε
Σὲ σένα οὔτε σὲ μένα, ἡ φυλακὴ τοῦ ἔρωτά μας·
Τούτη ἡ μέρα θὰ κλέψει τὴ μορφὴ σου καὶ θὰ δέσει
Μιὰ συρματένια μάσκα γύρω στὴν ἀνυπόμονη ματιά μου.

Συχώρα σὲ κάθε ρόδα τὴν κίνησή της τῆς ἀποστροφῆς·
Κι ἔλπιζε πῶς κάποτε κι ἐγὼ μπορεῖ νὰ βρῶ τὸ δρόμο·
Ὡστε νὰ ζήσουμε ἐπιτέλους κάτω ἀπὸ ἓναν ἥσυχο ἥλιο
Ὅπου οἱ βέβαιες σκέψεις τοῦ θεοῦ πρέπει νὰ τρέχουν *κι ὄχι*
τρένα.

Ἐπιθαλάμιον

(Γιὰ τὸν R. B. καὶ τὴν H. S.)

Ἦ δὲν θὰ ἔχετε καμπάνες κι ὁ χειμῶνας πλησιάζει,
Τώρα δμως τὸ στάρι εἶναι σωριασμένο καὶ σκουντουφλᾷ ὁ ἄλω-
νιστής,

Ἦ μουριὰ ρίχνει τὰ φτερωτά της κίτρινα βλήματα
Κι ὁ χειμῶνας πλησιάζει, μὰ πρῶτα ἡ ἐποχὴ τοῦ καρποῦ.

Οἱ καμπάνες σας θὰ ἔναι οἱ φωνὲς ἀπ' τὰ φθινοπωριάτικα πο-
τάμια,

Τὸ κρασί σας θὰ ἔναι ἡ δροσιὰ τοῦ πεσμένου μήλου :
Τραγουδῶ γιὰ σᾶς πὸν στὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ
Στεφανώσατε τὸ χρόνο κι ἤρθατε ἐπιτέλους μαζί.

Εἶναι τόσες οἱ φωτιὲς στὸν κόσμον τοῦ φθινοπώρου.
Οἱ φλόγες ἀπλώνονται στίς καλαμιές, κι ὁ ἄνεμος

Ἔρχεται ἀπ' τῆ Ρωσία μὲ γεύση πυρκαγιᾶς.
Οἱ θεριστὲς δὲν τραγουδοῦν, μὰ τὸ δρεπάνι ψιθυρίζει
Στὰ στάχια ἀνάμεσα πὺν γέρονον στὴν κάψα τοῦ μεσημεριοῦ.

Ὡ γνωρίζατε κι ἐσεῖς, ὅπως κι ἐγώ, τὴν ἀνοησία ἐκείνων
Πὺν θαρροῦν πὺς ὁ χαμένος χρόνος μπορεῖ νὰ ξανακερδηθεῖ :
Τὸ κορίτσι πὺν, τρελὸ ἀπὸ θλίψη, κρέμασε τὴ βέρα της
Στὸ δάχτυλο τοῦ ἀνέμου, σιᾶθηκε τόσο μάταιο.
Τραγουδῶ γιὰ σᾶς πὺν στὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ
Στεφανώσατε τὸ χρόνο κι ἤρθατε ἐπιτέλους μαζί.

Οἱ νύχτες αὐτὲς εἶναι πονετικὲς σὰν τὴ μνήμη μιᾶς μητέρας.
Οἱ χῆνες τραβοῦν γιὰ τὸ νοτιᾶ κάτω ἀπ' τὸ βαρὺ φεγγάρι.
Ὁ χειμῶνας σας θὰ γίνεῖ ὁ θρίαμβος μιᾶς καθάριας ἀπόφασης
Καὶ τί ἀπίστευτη ἀνοιξη νὰ βρίσκειται παρὰπέρα ;
Ὡ ζεῖστε κι ἀγαπεῖστε νὰ δεῖτε εὐτυχισμένα τὰ παιδιὰ σας
Πὺν θ' ἀπαρνοῦνται τὴ θλίψη ἑνὸς φλεγόμενου κόσμου.

Μόλο πὺν δὲν θὰ ἔχετε καμπάνες κι ὁ χειμῶνας πλησιάζει
Τραγουδῶ τὴν τόλμη σας πὺν καρτερεῖτε τὴν ἀνοιξη.

Ὁ θρῆνος τοῦ Ἀκταίωνα

Ἔχω βαρέσει τὸ τύμπανο κι ἔχω χορέψει. Κι ἔχω δεῖ
Ἀπίστευτες μορφὲς νὰ κρυφοβλέπουν μὲς ἀπ' τὰ πράσινα
Φύλλα τῆς μουριᾶς, ὡστόσο δὲν ἔνωσα μοναξιά ποτὲ
Ὅσον καιρὸ ἔρχονταν τὰ σκυλιὰ τὸ κατόπι μου.

Τώρα σκυλιὰ ἀλυχτοῦν στὰ κόκκαλά μου ὅπως ἄλλοτε ἕναν καιρὸ—
Τὰ μάτια τους γίναν ἄγρια καὶ σοφὰ— τότε πὺν ξεψυχοῦσα.
Μ' εἶχαν κατασπαράξει, τὸ ξέρετε καλά, καὶ μὲς
Στὸ στόμα μου λειχῆνες φυτρῶνον μὲ γλῶσσες γαλάζιες.

Ποτὲ καμιὰ γυναίκα— τὰ πόδια της εἶχαν τὴ χάρη
Καὶ τὸ ρυθμὸ τοῦ λαγωνικοῦ, τούτη ἢ ἀναζητούμενη μορφή—
Δὲν ξέσχισε τὴν καρδιά μου οὔτε μὲ ξάπλωσε χαμηλὰ
Μέσα στὶς φτέρες, ὅσο αὐτὴ πὺν μ' ἀπίθωσε τώρα.

Κίσσεσ φτεροκοποῦν καὶ σαλιαρίζουν στὸν πρῶμο χρόνο.
Βαριὰ πάνω στὸ αὐτί μου πὺν θυμᾶται ἀντηχεῖ

Τοῦ κυνηγοῦ ἢ πατημασιά, καὶ πέρα μακριὰ στεφανωμένοι
Οἱ σκύλοι μου πανηγυρίζουν τὴ γιορτὴ τῆς Ἄρτεμης.

Τὸ ἄσπλαγνο ἡλιοστάσιο

Ἐξόψε ἢ ξένη πολιτεία καὶ τὸ παλιὸ φεγγάρι
Ποῦ στέκει πάνωθ' ἐπὶ τῆς διαλαλοῦν
Ἐνα ἄσπλαγνο ἡλιοστάσιο, παγωνιὲς ποῦ φτάνουν, κρύες σκέψεις
Καὶ τὸ σκοτείνιασμα τῆς φλόγας τῆς καρδιᾶς.

«Σήκω πάνω», λέγει ἡ ψυχὴ, «κι ἢ γνώση ἄς μετουσιώσῃ τὸν
καιρὸ

Σὲ μιὰν εἰκόνα τῆς πικρίας τῶν ἡμερῶν σου».
Ἐύπνια ψυχὴ, γεννηθήκαμε χωριστὰ
Ἐρκεστήκαμε σὲ σκληρὲς μόνο ματιὲς ἢ μελετούσαμε στίχους.

«Κοιμήσου, τότε, κουρασμένε τραγουδιστή, κλείσε τὸ στόμα
Τοῦ δύσμοιρου μήνα καὶ ξαποστάσου».
Πανούργα φωνή, δὲν ἔχω δύναμη ἀρκετή,
Ἐντας ἐδῶ ἕνας ἀλλόκοτος καλεσμένος κι ὄχι ἕνας ξένος.

Πρέπει, λοιπόν, νὰ περπατῶ καὶ νὰ σβαρνιέμαι πλάι στὸν τοῖχο,
Κατάπληχτος γιὰ τὴν ἀνημποριὰ τοῦ σώματος
Καὶ τοῦ μυαλοῦ μου· γιὰ τὸ τέλος τῶν πολιτειῶν καὶ τοῦ ἔρωτα
Καὶ γιὰ τὴν ψεύτικη φροντίδα τῆς καρδιᾶς.

Ἐξόψε νὰ μιλήσω δὲν μπορῶ, ἔχοντας τὴν ἀνάμνηση
Ἐπὶ τῆς καθημερινῆς μου ὁμιλίας, δὲν τολμῶ
Νὰ μπῶ στὸν ἄδειο μήνα· μπορῶ μόνο νὰ κάθομαι
Καὶ νὰ σὲ συλλογιέμαι, ἀγαπημένη, καὶ τὸ χειμῶνα ποῦ πλη-
σιάζει.

Ἐνα ἀναμενόμενος ξένος

Τὸ τραπέζι στρωμένο κι ἡ λάμπα ἀστράφτει καὶ στενάζει·
Φῶς στὰ μάτια μου, φῶς στὴν ψηλόκυρτὴ μου ἴριδα
Κι ἀναπηδώντας ἀπὸ λάμψη σ' ἀτσάλι, ἀπὸ φλιτζάνι σὲ μαχαίρι
Καθαγιάζει τὸ φτωχὸ μου τραπέζι τοῦ μεσονυχτιοῦ,
Τὰ σκόρπια μου ἀπομεινάκια κομμάτια ἐνὸς θεοῦ.

"Αχ όταν σ' ἀπίθωναν χάρω, οἱ βλοσυροὶ στρατιῶτες,
 Ἦταν τ' ἄσπρα δόντια τους πὺν δὲν μποροῦσες νὰ ξεχάσεις ;
 Κι ὅταν ἀντάμωσες τὸ θεριὸ στὸ δάσος μὲ τὶς μυρτιές,
 Ὅταν ἔσπασε ἡ λόγχη καὶ τὸ αἷμα πετάχτηκε στὸ πλευρό σου
 Τάχα ποιά σύρια Βερενίκη πάνωθὲ σου
 Ἔσκυψε μὲ τὸ λινό της φόρεμα τὸ ἀκόμη ἀνυπόγραφο ;
 Μὰ ἔτσι κι ἄλλιῶς, πῶς νὰ καλοῦσες τὴν ἀγαπημένη σου
 Νὰ πιεῖ ἓνα ποτήρι αἷμα πὺν γέμισε ὁ γονιός σου ;

Ἄποψε πεθαίνουμε, ἐσὺ μὲς στὸ πανάρχαιο σκοτάδι
 Κι ἐγὼ μὲς στὸ λευκὸ δωμάτιο πὺν νοίκιασε ἡ ἔπαρσή μου.
 Μὰ ἔτσι κι ἄλλιῶς, πρέπει νὰ πεθάνουμε μονάχοι.

Τὸ στρωμένο τραπέζι μένει σκληρὸ καὶ λευκὸ σὰν τὸ αὖριο.
 Ἡ λάμπα τραγουδᾷ. Ὁ ἄνεμος ὁ δυτικὸς σπρώχνει τὴν πόρτα.
 Μόλο πὺν εἶναι κομμάτια τὸ ψωμί, τὸ μυαλό, τὸ γενναῖο κορμί,
 Καμιά ἐλπίδα τώρα δὲν ὑπάρχει νὰ γίνουν τ' ἀποφάγια
 Κόκκαλα ζωντανά, τὸ κόκκαλο ψωμί νὰ γίνει :
 Λεπιδωτοὶ αἰῶνες σύρθηκαν ἀνάμεσά μας.
 Ἔτοιμο τὸ δωμάτιο, μὰ ὁ ξένος νεκρός.

μετάφραση Κλείτου Κύρου

Σημειώσεις

Τὰ ποιήματα πὺν παρουσιάζονται ἐδῶ, μαζὶ μὲ τὴν «Ἐρημιὰ» («Ἐνδοχώρα», τ. 37, 1966), εἶναι ἀπὸ τὶς συλλογές του : «Σιδερένια δάφνη» (1942) καὶ «Τὸ ἄσπλαχνο ἡλιοστάσιο» (1944). Γιὰ πρώτη φορὰ δημοσιεύονται τὰ : «Περιβολάρης», «Οὐδετερότητα», «Γιὰ τὴν Μ. Κ., γραμμένο στὸ τρένο», «Συμβουλή γιὰ ἓνα ταξίδι» καὶ «Ὁ ἀναμενόμενος ξένος». Τὰ ἄλλα παρουσιάζονται τώρα σὲ ἀναθεωρημένη μορφή.

Συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ μερικὰ ἀπ' αὐτά :

Οὐδετερότητα (Γράφτηκε στὶς 16 Ἰουλίου 1941). «Ἡ Οὐδετερότητα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ποιήματα γιὰ τὰ ὁποῖα τρέφω μιὰ ἀληθινὴ ἀγάπη — χωρὶς νὰ ξέρω γιατί. Ἦρθε τόσο ξαφνικὰ καὶ τόσο εὐκόλα, χωρὶς νὰ μ' ἀπασχολήσει καθόλου πὺν πρὶν, ὥστε εἶναι ἀξιοθαύμαστο πόσο τελειωμένο εἶναι, παρόλο πὺν δὲν ἔχει κανένα βαθὺ αἰσθημα μέσα του». (Ἀπὸ γράμμα τοῦ S. Keyes στὸν John Heath - Stubbs στὶς 8/8/41). Ὁ Keyes σκεφτόταν ν' ἄλλαζε τὸν τίτλο σὲ «Νέα Ἀγγλία '40».

Ἡ γυναίκα πὺν πορεύεται (Μεταξὺ Φεβρουαρίου καὶ Ὀκτωβρίου 1941). «Ἡ γυναίκα πὺν πορεύεται συμβολίζει τὸ ἀσυλλόγιστο ἢ ὑποσυνείδητο μέρος τοῦ ἀτόμου, πὺν λαχταρᾷ τὸ γυρισμὸ τοῦ ἐραστοῦ, στὸ πεί-

σμα του συνειδητού μέρους που τον αρνείται. Βλέπει τον έραστή σαν κάτι τὸ πολὺ ποθητό, σαν μιὰ ἐξιδανικευμένη μορφή του δικού της άντρα που εἶναι νεκρός. "Όντας παντοτινός, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄπιστος». (Ἀπὸ τὰ χειρόγραφα του S. Keyes).

ἍΟ περιβολάρης (Ἰούλιος 1942). Ἄρχικὰ ὁ Keyes εἶχε γιὰ τίτλο «ἍΟ Ποιητὴς καὶ ἡ Μοῦσα», ἀπὸ τὸν γνωστὸ πίνακα του Τελώνη του Rousseau.

ἍΟ θρηῆνος τῆς Διδῶς γιὰ τὸν Αἰνεῖα (Αὔγουστος 1942). «Εἶμαι ὑπερβολικὰ ἀγνώμων, περήφανος καὶ ξεροκέφαλος, καθὼς λές. Θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ζήσει κανένας μαζί μου, ἀκόμα κι ἐσύ. Εἶμαι, πιθανόν, μᾶλλον πιὸ ἀδύνατος ἀπὸ ὅσο νομίζεις, ὅμως μᾶλλον πιὸ σκόπιμα καταστροφικός. Κατὰ κάποιον τρόπο εἶμαι τυφλὸς σαν ἕνας τοῖχος, κι ἄλλες φορὲς παλαβός...». (Ἀπὸ γράμμα του S. Keyes στὴν René-Jone Scott στὶς 30/8/42).

ἍΟ ἀναμενόμενος ξένος (Σεπτέμβριος 1942). ἍΟ ξένος εἶναι ὁ θνήσκων θεὸς Χριστὸς καὶ ἍΑδωνις. ἍΗ Βερενίκη, σύμφωνα μὲ τὸ μῦθο, σκούπισε τὸ πρόσωπο του Χριστοῦ καθὼς τὸν ὀδηγοῦσαν στὸ σταυρὸ καὶ στὸ μαντήλι της, ἀπὸ θαῦμα, ἔμεινε τὸ ἀποτύπωμα τῶν χαρακτηριστικῶν του.

ἍΕπιθαλάμιον (ἍΟκτώβριος 1942). ἍΟ ὑπολοχαγὸς Brian Scott, που γιὰ τὸν γάμο του γράφτηκε τὸ ποίημα αὐτό, σκοτώθηκε στὴν ἴδια μάχη μὲ τὸν S. Keyes.

Γιὰ τὴν ποίηση του Sidney Keyes, που σκοτώθηκε στὶς 29 ἍΑπριλίου 1943 στὴν Τύνιδα σὲ ἡλικία μόλις 21 χρονῶν, ἀφοῦ πρὶν χαιρετίστηκε σαν ἡ πιὸ βέσιμη ἐλπίδα τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας, μιὰ σύντομη κριτικὴ παρουσία μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς στὴν «ἍΕνδοχώρα» (τ. 17-18, σ. 942, 1969).

(ὁ μεταφραστὴς)

Οἱ δυὸ φύλακες

Δυὸ φύλακες βαδίζουν μὲ γρήγορο βῆμα στὸν καρρόδρομο πού πάει στὸ χωριὸ καὶ τὸ ντόκ - ντόκ πού κάνουν τ' ἄρβυλά τους ἀντηχεῖ στὴ δασωμένη πλαγιά κι ἔρχεται πίσω ξερὸ καὶ γρήγορο, σὰν κάποιος νὰ βαδίζει ἐκεῖ ψηλά, παράλληλα στὸ δρόμο, χτυπώντας γρήγορα ἓνα ξύλινο γκόγκ. Φοροῦνε γκρίζα στολή ἐκστρατείας, τὰ πουκάμισα ξεκούμπωτα στὸ στῆθος, τὰ παντελόνια χωμένα στὰ μαῦρα δερμάτινα ντόκ. Ἀπὸ μαῦρο γυαλιστερὸ δέρμα εἶναι κι οἱ ζωστήρες τους κι οἱ θῆκες τῶν πιστολιῶν πού κρέμονται στὸν δεξιό τους γοφὸ καθὼς καὶ τὸ γεῖσο στὰ πηλήκιά τους, πού τὰ ἔχουν ἀνεβάσει ψηλά, πάνω ἀπὸ τὰ μέτωπά τους, ἔτσι πού ἀφήνουν νὰ προβάλουν μερικές ἀτίθασες τοῦφες μαῦρα μαλλιά. Ἔχουν στὸν ὦμο κρεμασμένα τὰ ντουφέκια καὶ τὸ ἀριστερὸ τους χέρι ἀκουμπάει στοὺς ἀορτῆρες, ἐνῶ τὸ δεξιὸ πηγαινοέρχεται μιὰ μπρὸς μιὰ πίσω, στὸν ἴδιο ρυθμὸ μὲ τὸ βηματισμὸ τους.

Τὸ χωριὸ δὲ φαίνεται ἀκόμα, εἶναι πίσω ἀπ' τὴν πλαγιά τοῦ λόφου πού ὁ καρρόδρομος τὸν κόβει λοξὰ πρὸς τὰ πάνω, περνώντας μέσα ἀπὸ δάσος κουμαριές καὶ γαύρους, πού ἀντηχάει τὸν κρότο ἀπ' τὶς ἄρβυλες, σὰν κάποιος νὰ σέρνεται παράλληλα χτυπώντας ρυθμικὰ ἓνα ξύλινο γκόγκ. Ὁ δρόμος πρὶν φτάσει στὸ φρύδι τοῦ λόφου κάνει ἓνα τόξο ἀκολουθώντας τὸ κοίλωμα μιᾶς ρεματιᾶς, πού αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δὲν ἔχει σταγόνα νερό, μονάχα σκιά στὴ μιὰ παρειά της. Ἐκεῖ οἱ δυὸ φύλακες σταματοῦν καὶ κάθονται στὸν ὄχτο, πρὸς τὴ μεριὰ τῆς κατηφόρας, κρατώντας ὀρθια ἀνάμεσα στὰ σκέλια τους τὰ ντουφέκια. Ἡ δασωμένη πλαγιά, ὄλο κουμαριές καὶ γαύρους, κατεβαίνει κάτω ἀπ' τὰ πόδια τους σὲ ἀπόσταση βολῆς ντουφεκιοῦ κι ὕστερα ἀρχίζει μιὰ κοιλάδα ὄλο χέρσα χωράφια, μὲ μοναχικὰ δέντρα ἐδῶ κι ἐκεῖ. Ψυχὴ δὲ φαίνεται πουθενά, μήτε ἦχος κουδουνιοῦ μήτε γαύγισμα σκύλου δὲ σπάει τὴν ἡσυχία. Οὔτε κὰν φύσημα ἀνέμου. Ὁ ἥλιος φωτίζει μὲ δυνατὸ φῶς τὴν ἀπέναντι πλευρὰ τῆς ρεματιᾶς καὶ λάμπει πάνω στὰ φύλλα τῶν δέντρων. Σ' ἓνα κλωνάρι μάλιστα ἀστράφτει ἓνας πολὺ ἔντονος σπινθιρισμὸς, λές κι ἔχει πέσει ἐκεῖ ἓνα κομμάτι τοῦ ἡλίου καὶ γελάει.

— Εἶναι κονσερβοκούτι, λέει ὁ ἓνας.

— Ἀποκλείεται! ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος.

Τότε αὐτὸς πού μίλησε πρῶτος σηκώνει τὸ ντουφέκι του

καὶ σημαδεύει πολλή ὥρα. Ξαφνικὰ ἡ ἐρημιὰ τρικυμίζεται καθὼς ὁ ξερὸς κρότος τοῦ πυροβολισμοῦ σκαρφαλώνει γρήγορα στὸν ἀνήφορο τῆς ρεματιᾶς.

— Τρίχες! λέει ὁ ἄλλος καὶ σηκώνει τὸ ντουφέκι του.

— Κι ὁμως πρέπει νὰ πέτυχα διάννα, ξαναλέει ὁ πρῶτος κατεβάζοντας τὸ δικό του.

Μὰ ὁ ἄλλος φαίνεται νὰ μὴν ἀκούει. Κρατάει τὸ μάγουλο σφιγμένο στὸν ὑποκόπανο, τὰ δασιά του φρύδια ἔχουν σμίξει ὄλο πεῖσμα, τὸ βλέμμα του ἀγριεμένο περνάει σαῖτα μὲς ἀπὸ τὸ ὀφθαλμίδιο τοῦ κλισιοσκοπίου, ξύνει στὴν κορυφή τῆς τῆν ἀκὴ τοῦ στοχάστρου καὶ καρφώνεται στὸ στόχο, σχηματίζοντας μιὰ τέλεια σκοπευτικὴ γραμμὴ. Γιὰ δεύτερη φορὰ ὁ ξερὸς κρότος τρικυμίζει τὴν ἐρημιὰ καὶ σκαρφαλώνει γρήγορα στὸν ἀνήφορο τῆς ρεματιᾶς. Κι ὁμως τὸ κομμάτι τοῦ ἡλίου εἶναι ἀκόμα ἐκεῖ καὶ γελάει.

Οἱ δυὸ ἄντρες δὲ μιλοῦν. Μένουν γιὰ λίγο ἔτσι ἀσάλευτοι, μὲ τὰ ντουφέκια ὄρθια ἀνάμεσα στὰ σκέλια τους, ὕστερα τινάζονται πάνω καὶ συνεχίζουν τὸ δρόμο τους, ὅπως καὶ πρὶν: τὰ πουκάμισα ξεκούμπωτα στὸ στῆθος, τὰ παντελόνια χωμένα στὰ δερμάτινα ντόκ' ἔχουν στὸν ὦμο κρεμασμένα τὰ ντουφέκια τους καὶ τὸ ἀριστερό τους χέρι ἀκουμπάει στοὺς ἀορτῆρες, ἐνῶ τὸ δεξιὸ πηγαινοέρχεται μιὰ μπρὸς μιὰ πίσω, ἀκολουθώντας τὸ ρυθμὸ στὸ βηματισμό τους. Ψῆλὰ στὴν πλαγιά, μέσα στοὺς γαύρους καὶ τὶς κουμαριές, ξαναρχίζει ὁ ρυθμικὸς ἀντίλαλος, σὰν κάποιος ἐκεῖ πάνω νὰ σέρνεται παράλληλα, χτυπώντας ἓνα ξύλινο γκόγκ. Βγαίνουν ἔτσι ἀπ' τὴ ρεματιὰ καὶ συνεχίζουν τὸ δρόμο τους στὴν ἀπέναντι πλευρὰ πού τὴ χτυπάει ὁ ἥλιος. Κι ὅταν φτάνουν πιά στὸ φρύδι τοῦ λόφου, ἀντικρίζουν μπροστά τους τὸ χωριό, λίγο πιδ κάτω ἀπ' τὸ ὕψος πού βρίσκονται. Εἶναι καμιὰ πενηνταριά σπίτια, μὲ μαυρισμένους τοίχους καὶ γκρίζες πέτρινες στέγες, σκορπισμένα δίχως τάξη στὴν πλαγιά, μὲ χέρσα χωράφια καὶ δέντρα ἀνάμεσά τους. Ψυχὴ δὲ φαίνεται πουθενά. Μῆτε γαύγισμα σκύλου, μῆτε ἤχος κουδουνιοῦ, μῆτε λάλημα κόκορα δὲ σπάει τὴν ἡσυχία. Ὁ δρόμος πού τώρα ἔχουν πάρει οἱ δυὸ ἄντρες, ἀφήνοντας δεξιὰ τους τὸν καρρόδρομο, εἶναι ἓνα μοναπάτι στρωμένο ποῦ καὶ ποῦ μὲ γκαλντερίμι, ὅπου βροντοῦν τὰ βήματά τους κι ὁ κρότος ἀπ' τὶς ἀρβύλες ξεπετάγεται ἀπὸ μάντρα σὲ μάντρα κι ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι. Οἱ μάντρες εἶναι μισογκρεμισμένες ξερολιθιές καὶ πάνω ἀπ' τὰ χαλάσματα ξεχειλίζουν φυλλώματα, κισσοὶ κι ἀγριοσυκιές. Καὶ τὰ σπίτια εἶναι δίχως τζάμια

καὶ φαίνονται τὰ δοκάρια ἀπ' τὸ ἐσωτερικὸ τῆς στέγης ἢ ἓνα κομμάτι γαλάζιου οὐρανοῦ κορνιζαρισμένο ἀπ' τὸ παράθυρο τῆς ἄλλης πλευρᾶς. Ποῦ καὶ ποῦ τὰ παράθυρα εἶναι φραγμένα μὲ καρφωτὲς σανίδες. Μερικὲς ἔχουν κιόλας σαπίσει καὶ κρέμονται κρατημένες ἀκόμα ἀπὸ τὴ μιά τους ἄκρη. Στὴ μέση τοῦ χωριοῦ εἶναι ἓνα παλιὸ κτήριο, πιὸ μεγάλο ἀπ' τὰ σπίτια, μὲ ἐξώστη στὴν εἴσοδό του, ποὺ τὴ στέγη του τὴν κρατοῦν δύο πέτρινες κολόνες. Ἡ κάθε μιά τους πατάει στὸ χαμηλὸ πεζούλι ποὺ περιβάλλει τὸν ἐξώστη. Οἱ δύο ἄντρες ἀνεβαίνουν τρία σκαλιὰ καὶ κάθονται στὸν ἐξώστη, ἀκουμπώντας καθένας τὴ ράχη του σὲ μιά κολόνα καὶ μὲ τὰ ντουφέκια ἀνάμεσα στὰ σκέλια τους. Ἡ θύρα τῆς εἰσόδου ἀπὸ χοντρὸ σανίδι, μὲ πλατιά γυφτοκάρφια, εἶναι ἀμπαρωμένη, μὰ τὰ παράθυρα εἶναι κι ἐδῶ χωρὶς τζάμια καὶ ἀφήνουν νὰ φαίνονται τὰ παλιὰ χοντρά δοκάρια στὸ ἐσωτερικὸ τῆς στέγης. Πάνω ἀπ' τὴν εἴσοδο εἶναι ἐντοιχισμένη μιά πλάκα ἀπὸ πέτρα κιτρινωπὴ μὲ ἀνάγλυφες λέξεις. Ὁ ἓνας συλλαβίζει :

ΑΡΧΗ ΣΟΦΙΑΣ ΦΟΒΟΣ ΚΥΡΙΟΥ

Ἐντίκρυ εἶναι ἓνα μικρὸ χαμηλὸ σπίτι μὲ δύο παράθυρα δεξιά καὶ ἀριστερὰ στὴν εἴσοδό του. Τὰ ξύλινα παραθυρόφυλλα καὶ ἡ πόρτα εἶναι ἀσφαλισμένα μὲ σανίδες καρφωμένες σταυρωτά, ἔτσι ποὺ σχηματίζονται τρεῖς ξύλινοι σταυροὶ πάνω σὲ σκοῦρο φόντο, ἓνας μεγάλος στὴ μέση καὶ ἀπὸ ἓνας μικρότερος ζερβόδεξά του — χωρὶς αὐτὸ βέβαια νὰ σημαίνει τίποτε τὸ ἰδιαίτερο. Ἐξ ἄλλου πάνω ἀπ' τὸ μεγάλο σταυρὸ βρίσκεται ἀκόμα ἡ ξεβαμμένη ταμπέλα χωρὶς καμιὰ ἐπιγραφή. Ὁ ἥλιος λούζει ὅλο τὸ γῶρο τριγύρω καὶ λάμπει πάνω στὰ φυλλώματα τῶν δέντρων, στὶς μισογκρεμισμένες ξερολιθιᾶς καὶ στὶς πέτρινες στέγες. Σ' ἓναν καβαλάρη μάλιστα ἀστράφτει ἓνας πολὺ ἔντονος σπινθιρισμός, λὲς καὶ ἔχει πέσει ἐκεῖ ἓνα κομμάτι τοῦ ἥλιου καὶ γελάει.

— Εἶναι κονσερβοκούτι, λέει ὁ ἓνας.

— Ἀποκλείεται! ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος.

Τότε αὐτὸς ποὺ μίλησε πρῶτος σηκώνει τὸ ντουφέκι του καὶ σημαδεύει πολλὴ ὥρα. Ξαφνικὰ τὸ ἔρημο χωριὸ τρικυμίζεται, καθὼς ὁ ξερὸς κρότος τοῦ πυροβολισμοῦ χτυπάει ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ ἀπὸ μάντρα σὲ μάντρα.

— Τρίχες! λέει ὁ ἄλλος καὶ σηκώνει τὸ ντουφέκι του.

— Κι ὅμως πρέπει νὰ πέτυχα διάννα! Ξαναλέει ὁ πρῶτος κατεβάζοντας τὸ δικό του.

Μὰ ὁ ἄλλος φαίνεται νὰ μὴν τὸν ἀκούει. Κρατᾷ τὸ μά-

γουλο σφιγμένο στὸν ὑποκόπανο, τὰ δασιά του φρύδια ἔχουν σμίξει ὄλο πείσμα, τὸ βλέμμα του ἀγριεμένο περνάει σαῖτα μέσα ἀπὸ τὸ ὀφθαλμίδιο τοῦ κλισιοσκόπιου, ξύνει στὴν κορυφή της τὴν ἀκὴ τοῦ στοχάστρου καὶ καρφώνεται στὸ στόχο, σχηματίζοντας μιὰ τέλεια σκοπευτικὴ γραμμὴ. Γιὰ δεύτερη φορὰ ὁ ξερός κρότος τρικυμίζει τὴν ἐρημιὰ χτυπώντας ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι κι ἀπὸ μάντρα σὲ μάντρα. Κι ὅμως τὸ κομμάτι τοῦ ἡλίου εἶναι ἀκόμα ἐκεῖ καὶ γελάει.

Ὁ ποιητὴς

ἢ τὸ τικ - τὰκ τοῦ ρολογιοῦ

— Τὸ κλείσανε, λέει ἡ γυναίκα καὶ κουλουριάζεται στὸν καναπέ.

Στὴ σύντομη σιωπὴ πού ἀκολουθεῖ ἀκούεται τὸ τικ - τὰκ τοῦ ρολογιοῦ. Εἶναι ἓνα παλιὸ στρογγυλὸ ρολόι, μπρούτζινο, τοποθετημένο στὸ μεσαῖο ράφι τῆς βιβλιοθήκης. Ἡ πλάκα του, με τοὺς δαντελωτοὺς μεταλλικοὺς δεῖχτες καὶ τοὺς λατινικοὺς ἀριθμοὺς, ἔχει πάρει τὸ ἄρρωστο κίτρινο χρῶμα τοῦ παλαιοῦ ἐλεφαντόδοντου. Δίπλα του βρίσκεται ἓνα κίτρινο βάζο ἀπὸ πορσελάνη μὲ γραμμωτὴ διακόσμηση. "Ὅλα τ' ἄλλα ράφια εἶναι φορτωμένα μὲ βιβλία, τὰ πιὸ πολλὰ χοντρά, δερματόδετα.

— Συνέχισε, λέει ἡ γυναίκα.

Ὁ ἄντρας ἀφήνει τὸ ποτήρι του στὸ τραπεζάκι, καρφώνει γιὰ λίγο τὸ βλέμμα του στὸ ρολόι κι ὕστερα σηκώνει τὴν ἐφημερίδα, πού τὴν εἶχε ἀφήσει νὰ πέσει στὰ γόνατά του, καὶ τὴ φέρνει λοξά, γιὰ νὰ δέχεται τὸ φῶς τοῦ λαμπατέρ, πού βρίσκεται δεξιά του. Εἶναι χωμένος σὲ μιὰ βαθιὰ πολυθρόνα μὲ πράσινη στόφα. Μὲ τὴν ἴδια στόφα εἶναι ντυμένος κι ὁ καναπές, ἀντίκρυ, ὅπου κάθεται ἡ γυναίκα μὲ τὰ πόδια της μαζεμένα καὶ τὴ ράχη ἀκουμπισμένη σὲ χοντρά μαξιλάρια. Πάνω ἀπὸ τὸν καναπέ εἶναι κρεμασμένος ἓνας πίνακας, ἓνα ἀντίγραφο τοῦ Gruber, πού ἔχει τίτλο: Ο ΠΟΙΗΤΗΣ. "Ὅ,τι μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνει ἀπὸ μιὰ κάποια ἀπόσταση εἶναι μιὰ πόρτα στὸ ὕπαιθρο, μισάνοιχτη, χωρὶς τοίχους ὀλόγυρα, πού ἀφήνει νὰ φαίνεται πίσω της ἓνα σκυφτὸ ἄλογο, μ' ἓνα μεγάλο σαρκοβόρο πουλὶ στὴ ράχη του. Μπροστὰ στὴν πόρτα, πάνω σ' ἓναν ξεχαρβαλωμένο ξύλινο πάγκο, κάθεται ἀποκαμωμένος κι ἀνίσχυρος ὁ ποιητὴς.

— Συνέχισε, λέει ἡ γυναίκα.

Ὁ ἄντρας διαβάζει: «Οἱ δολοφόνοι ἦταν δύο. Μπῆκαν στὸ σπίτι καὶ κρύφτηκαν στὸ πατάρι. Πρῶτα ἀνέβηκε ὁ ἕνας πατώντας στὴ ράχη τοῦ ἄλλου κι ὕστερα κι ὁ δεύτερος, πιασμένος ἀπ' τὰ χέρια τοῦ πρώτου. Χώθηκαν καὶ τράβηξαν τὴν πόρτα, ἀφήνοντας μονάχα ἕνα μικρὸ ἄνοιγμα, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ βλέπουν χωρὶς νὰ φαίνονται. Τὰ μεσάνυχτα μπῆκε ἀνύποπτο τὸ θύμα, γυμνώθηκε καὶ ξάπλωσε νὰ κοιμηθεῖ...». Στ' ἀριστερὰ τῆς πολυθρόνας εἶναι ἡ τζαμόπορτα τῆς βεράντας, ὅπου καθρεφτίζεται θαμπὰ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου, γιὰτὶ οἱ περσίδες εἶναι κατεβασμένες, μὰ οἱ κουρτίνες ἀνοιχτές. Διακρίνεται ἐκεῖ μέσα ἕνας ὦμος, πιὸ πίσω ἢ ἄκρη τοῦ καναπέ μὲ μιὰ φέτα ἀπὸ τὸν τοῖχο, ὅπου μαντεύεται μιὰ γωνιά ἀπὸ τὸ πλαίσιο τοῦ ΠΟΙΗΤΗ, καὶ παραδίπλα τὸ σκοτεινὸ ἀψιδωτὸ ἄνοιγμα τοῦ χώλ. Ἐκεῖ βρίσκεται τὸ τηλέφωνο ποὺ χτύπησε πρὶν ἀπὸ λίγο. Ἀπ' τὸ δρόμο φτάνει ὁ θόρυβος αὐτοκινήτου ποὺ πλησιάζει, κάνει μανοῦβρες καὶ σταματᾷ.

— Ἐκτος ὄροφος, κι ὅμως οἱ θόρυβοι τὸν φτάνουν, λέει ὁ ἄντρας σταματώντας τὸ διάβασμα, κι ἡ γυναίκα:

— Εἶναι μεσάνυχτα καὶ γι' αὐτὸ, ἀπαντᾷ καὶ σηκώνεται, κατευθύνεται στὴ τζαμόπορτα τῆς βεράντας καὶ τραβᾷ τίς βαριές κουρτίνες. Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ ἄντρας ἀφήνει τὴν ἐφημερίδα νὰ πέσει στὰ γόνατά του καὶ καρφώνει τὰ μάτια του στὸ ρολοὶ ποὺ ὁ ρυθμικὸς του χτύπος γεμίζει γιὰ λίγο τὴ σύντομη σιωπή. Εἶναι ἕνα παλιὸ μπρούτζινο ρολοὶ, στρογγυλό, τοποθετημένο στὸ μεσαῖο ράφι τῆς βιβλιοθήκης. Ἡ πλάκα του μὲ τοὺς δαντελωτοὺς μεταλλικοὺς δεῖχτες καὶ τοὺς λατινικοὺς ἀριθμοὺς ἔχει πάρει τὸ ἄρρωστο κίτρινο χρῶμα τοῦ παλιοῦ ἔλεφαντόδοντου.

— Συνέχισε, λέει ἡ γυναίκα καὶ κουλουριάζεται ξανά στὸν καναπέ στηρίζοντας τὴ ράχη της στὰ χοντρά μαξιλάρια.

Ὁ ἄντρας παίρνει τὸ ποτήρι του, πίνει μιὰ γουλιά καὶ τὸ ἀφήνει στὸ τραπεζάκι, ποὺ εἶναι ἀνάμεσα στὴν πολυθρόνα καὶ τὸν καναπέ. Σηκώνει ὕστερα τὴν ἐφημερίδα, τὴ φέρνει λοξά, γιὰ νὰ δέχεται τὸ φῶς τοῦ λαμπατέρ, ποὺ βρίσκεται δεξιά του, καὶ διαβάζει: «Οἱ δολοφόνοι μπῆκαν χωρὶς δυσκολία, γιὰτὶ ὁ θυρωρὸς συνήθιζε ν' ἀφήνει ξεκλειδωτὴ τὴν ἐξωτερικὴ θύρα ὡς τὰ μεσάνυχτα, ἐπειδὴ πολλοὶ ἔνοικοι ξεχνοῦσαν τὸ κλειδί τους καὶ τὸν ἀνησυχοῦσαν. Αὐτὸ δὲν ἦταν δύσκολο νὰ τὸ ξέρουν, γιὰτὶ ἀπέναντι ἀπ' τὴν εἴσοδο ὁ δρόμος φαρδαίνει καὶ πολλοὶ ἀφήνουν ἐκεῖ τ' αὐτοκίνητά τους. Ἐνα αὐτοκίνητο παρκαρισμένο σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὅποιαδῆποτε ὥρα, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ κινήσει καμιά

υποψία κι ό όδηγός του θα είχε όλη τήν άνεση νά παρακολουθεϊ κάθε κίνηση...». Τή στιγμή αύτή χτυπᾶ τό τηλέφωνο κι ό άντρας διακόπτει και κοιτάζει τή γυναίκα. Τό ίδιο κι εκείνη. Τό τηλέφωνο χτυπᾶ μία, δύο, τρεϊς, τέσσερις φορές κι ύστερα σταματᾶ.

‘Ο άντρας κατεβάζει τήν έφημερίδα και σκύβει νά πάρει τó ποτήρι του, αλλά τó ποτό έχει τελειώσει.

— Θέλω ακόμη ένα ποτό, λέει.

‘Η γυναίκα σηκώνεται και κατευθύνεται στη βιβλιοθήκη, πού στό κάτω μέρος είναι τó μπάρ. Σκύβει, τó άνοίγει, βγάζει ένα μπουκάλι, γεμίζει τó ποτήρι και τ’ άπιθώνει στό τραπεζάκι μαζί με τó μπουκάλι. ‘Ανάβει τσιγάρο και κουλουριάζεται ξανά στόν καναπέ στηρίζοντας τή ράχη της στά χοντρά μαξιλάρια. ‘Ο άντρας σηκώνει τó ποτήρι του και πίνει μία γουλιά. Στο διάστημα αύτό άκούεται τó τικ-τάκ τού ρολογιού πού βρίσκεται στό μεσαίο ράφι τής βιβλιοθήκης.

— Συνέχισε, λέει ή γυναίκα.

«...» Ηξεραν ότι στό σπίτι δέν ήταν κανείς, παρόλο πού κόντευαν μεσάνυχτα. Φρόντισαν πάντως νά βεβαιωθοϋν κάνοντας άπανωτά τηλεφωνήματα από γειτονικό μπάρ πού διανυκτερεύει. Φυσικά ήταν εύκολο νά βροϋν τόν αριθμό τού τηλεφώνου στόν κατάλογο. Οί δολοφόνοι μπήκαν χωρίς δυσκολία, γιατί ό θυρωρός συνήθιζε ν’ άφήνει ξεκλειδωτή τήν έξωτερική θύρα ως τά μεσάνυχτα, έπειδή πολλοί ένοικοι ξεχνοϋσαν τó κλειδί τους και τόν άνησυχούσαν. Αυτό δέν ήταν δύσκολο νά τó ξέρουν, γιατί άπέναντι από τήν είσοδο ό δρόμος φαρδαίνει και πολλοί άφήνουν εκεί τ’ αυτοκίνητά τους. ‘Ενα αυτοκίνητο παρκαρισμένο σ’ αύτό τó σημείο, όποιαδήποτε ώρα, δέ θα μπορούσε νά κινήσει καμιά υποψία κι ό όδηγός του θα είχε όλη τήν άνεση νά παρακολουθεϊ κάθε κίνηση στην άντικρυνή είσοδο...». Καθώς ό άντρας σταματᾶ για λίγο νά πάρει άναπνοή, άκούγεται τó τρίξιμο τού άσανσέρ πού κατεβαίνει.

— Αυτός ό θόρυβος τού άσανσέρ..., λέει ό άντρας και σκύβει νά πάρει τó ποτήρι του.

— Είναι μεσάνυχτα και γι’ αύτό, άπαντᾶ ή γυναίκα.

Ξαφνικά όμως χτυπᾶ τó τηλέφωνο κι ή γυναίκα σηκώνεται και πηγαίνει στό χάλ.

— ‘Εμπρός, λέει.

Περιμένει λίγο και λέει πιό δυνατά :

— ‘Εμπρός.

‘Υστερα κατεβάζει τó άκουστικό.

— Τὸ κλείσανε, λέει ἡ γυναίκα καὶ κουλουριάζεται στὸν καναπέ, κάτω ἀπὸ τὸν πίνακα τοῦ Guber, πού παριστάνει τὸν ΠΟΙΗΤΗ: μιὰ πόρτα στὸ ὕπαιθρο, μισάνοιχτη, χωρὶς τοίχους ὀλόγυρα, πού ἀφήνει πίσω της νὰ φαίνεται ἓνα σκυφτὸ ἄλογο μ' ἓνα μεγάλο σαρκοβόρο πουλὶ στὴ ράχη του. Μπροστὰ στὴν πόρτα, πάνω σ' ἓναν ξύλινο ξεχαρβαλωμένο πάγκο κάθεται ἀποκαμωμένος κι ἀνίσχυρος ὁ ποιητὴς. Ἀπ' τὸ δρόμο ἀνεβαίνει ὁ θόρυβος αὐτοκινήτου πού πλησιάζει, κάνει μανοῦβρες καὶ σταματᾷ. Στὴ σύντομη σιωπὴ πού ἀκολουθεῖ ἀκούεται τὸ τικ - τὰκ τοῦ ρολογιοῦ. Εἶναι ἓνα παλιὸ στρογγυλὸ ρολοί, μπρούτζινο, τοποθετημένο στὸ μεσαῖο ράφι τῆς βιβλιοθήκης. Ἡ πλάκα του, μὲ τοὺς δαντελωτοὺς μεταλλικοὺς δεῖχτες καὶ τοὺς λατινικοὺς ἀριθμοὺς, ἔχει πάρει τὸ ἄρρωστο κιτρινωπὸ χρῶμα τοῦ παλιοῦ ἑλεφαντόδοντου. Δίπλα του βρίσκεται ἓνα μικρὸ βάζο ἀπὸ πορσελάνη μὲ γραμμωτὴ διακόσμηση. Ὅλα τ' ἄλλα ράφια εἶναι φορτωμένα βιβλία.

— Συνέχισε, λέει ἡ γυναίκα.

Πέντε πρόζες

1

Κατὰ καιροὺς ἡ πάροδος Χαόνων μ' ἐνοχλεῖ σὰν μιὰ παρο-
νυχίδα. Κοιτάω λοιπὸν νὰ τὴν ξεκάνω. Δὲ γίνεται. Μεταμφιέ-
ζεται μὲ χιόνι καὶ μ' ὀμίχλη, ἐξωραΐζεται, μὲ ξεγελᾶ. "Άλλες
φορὲς τὴ συμπυκνώνω. Φυσᾶω τρεῖς φορὲς καὶ τὴ μικραίνω.
Τὴν κρύβω κάπου ἀνάμεσα στὰ δάχτυλα τῶν ποδαριῶν μου, βάζω
παπούτσια, βγαίνω ἔξω.

Ἡ πάροδος Χαόνων ἦτανε μιὰ συκιά, μιὰ καρυδιά, ἦτανε
ἕνας στύλος μὲ μιὰ κατσουλωμένη λάμπα. (Μετὰ τὶς δέκα τὰ
ζευγαράκια, ὥσπου νὰ σπάσει ἡ λάμπα τὴν πετροβόλαγαν). Ἡ-
τανε τὸ στενὸ τῆς Λευκοθέας πεζούλι ποὺ τ' ἄλειφε μὲ πίσσα
καὶ σκατὰ νὰ μὴν καθόμαστε ἐκεῖ κι ἀκούει τὶς φωνές μας. Οἱ
αὐτοφευεῖς οἱ ἀγγινάρες τῆς Ἀγνῆς καὶ ἡ λεκάνη τῆς Σοφίας μὲ
τὰ βρωμόνερα ποὺ πλάτς τὰ πέταγε σὲ μέρα μεσημέρι.

Τώρα μὲ χίλιες προφυλάξεις πετιῶνται βράδῳ τὰ νερὰ κι ἡ
Λευκοθέα ἀντικαταστάθηκε μὲ τὴν Κατίνα ποὺ πάντα πλέκει καὶ
μετράει τὸ φούσκωμα τῆς νύφης της. Κάνει σὰ νὰ 'τανε δική της
ἡ κοιλιά.

Εἶναι ἡ πάροδος Χαόνων.

Μαζεύεται ὅταν βρέχει στὴν Εὐανθία τὴ μοδίστρα, τάχα νὰ
τῆς φυλάει τὸ μωρό, ὥσπου νὰ πάει ἐκεῖνη νὰ γεμίσει τὸ μπετὸν
πετρέλαιο.

Ἐκεῖ τὴ βρίσκουν ὅσες πηγαίνουνε γιὰ πρόβα καὶ καρκα-
λιοῦνται ὅλες μαζί. Κάθεται τὸ μωρό μέσα στὴν κούνια του χον-
τροῦ καὶ ἄσκημο, πάντα μὲ ρόζ πιπίλα καὶ λουλουδάκια, ποὺ
ντραγκανίζουν σὰν κουνηθοῦν. Ἐρχεται ὁ μπαμπάς. Στὸ δρόμο
ἐνισχύθηκε μιλώντας μὲ δυὸ παρδαλὲς γραμματιζόμενες γιὰ τὸ
ναρκωτικὸ ποὺ τάχα φτειάνει μὲ γαῖδουράγκαθα καὶ μαγιολού-
λουδα. Ἀκούγεται νὰ ταχταρίζει τὸ μωρό, ἀκούγεται ἡ ἀθλητι-
κὴ συζήτηση. Περίεργο κι ἀκατανόητο ἐκεῖνο γρυλλίζοντας τρα-
βάει τὸ τραπεζομάντηλο, σπάει τὴ σταχτοθήκη, εὐχαριστιέται.
Δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ δεῖ τὸ μαῦρο ἄλογο, οὔτε ν' ἀκούσει τὸ
σούρσιμο τῆς καμτσικιᾶς. Πουλῆθηκε ὅταν ὁ Θύμιος πῆγε φυ-
λακὴ. Δείχνει συνέχεια μὲ τὸ χέρι του στὸ κεντητὸ τὸ κάδρο τὴν
Παναγίτσα. Ὑστερα τὸ φουλὰρι τῆς βεντέττας τὸ πορτοκαλὶ στὸ
ἡμερολόγιο τὸ ἐρεθίζει. Ἀνοίγει ἡ γκλαβανὴ καὶ καταπίνει τὴ
μαμά. Πανικοβάλλεται.

Σε τούτα τὰ ἡμερολόγια, στὰ κάδρα καὶ στὰ φλυτζάνια μὲ τὶς βοσκοποῦλες, πέρασε ἡ πάροδος Χαόνων. Στιγμάτισε τοῦτο τὸ ἄσκημο μωρό.

Ἡ πλύστρα πλένει τὰ πλακάκια.

Ἡ πλύστρα πλένει τὰ βρακάκια, τὰ πλακάκια τῆς Εὐτέρ-
της ξεφυσώντας. Κι αὐτὴ ἡ γριὰ πού πάει περίπατο ἀναθεμα-
τίζει ντροπιασμένη: «Ν' ἀνοίξει ἡ γῆ καὶ νὰ μὲ καταπιεῖ. Δὲ
ντρέπεται ἡ σκρόφα. Σκύβει ἐμπίτηδες ὅσο μπορεῖ».

Κι εἶναι ἡ ἴδια ἡ γριὰ πού εὐχεται τὴν κάθε μέρα νὰ ῥθοῦν
οἱ πεθαμένοι της καὶ νὰ τὴν πάρουν.

Αὐτὴ ἡ γριὰ πού νταγκλαρώθηκε, σὰν κάλεσε παλιὰ τὸ
χωροφύλακα ἢ Λευκοθέα, πάνω στὸν τόπο της καὶ δήλωνε πὼς
ἀδεκεῖ θὰ ξεψυχοῦσε σὰν τῆς τὸν παῖρναν. Ἡ ἴδια αὐτὴ ἡ γριὰ
τὸν τελευταῖο καιρὸ συκοφαντεῖ τὸν σπουδαστὴ καὶ ψάλτη τοῦ
Ἀγίου Νικολάου πὼς δὲν τὴν χαιρετᾷ. Κι ὅμως στὴν πάροδο
Χαόνων οἱ χαιρετοῦρες εἶν' ἀμέτρητες.

2

Ἀπ' τὸ παράθυρο τοῦ τρίτου ὀρόφου ἡ ἀταξία του, ἡ ἐχ-
θρότητά του γιὰ τὸν κόσμο ἀπομακρύνεται. Κοιτάει ἐξουσιάζον-
τας τὴ θεὰ τῆς ἀνθισμένης μυγδαλιᾶς. Γιὰ λύπη του, ἡ ἀνθισμένη
μυγδαλιὰ γειτόνεψε μὲ τ' ἄσυλο τῶν ἀνιάτων. Στὶς τρεῖς μὲ πέν-
τε οἱ πόρτες του ἀνοίγουν καὶ οἱ ἀνώνυμοι ἀνιάτοι, μιὰ πού δὲν
ἔχουν ἐπισκέψεις, βγαίνουν νὰ θυμηθοῦν τὴν ἀνοιχτὴ ζωή.

Μία φοράει ζακέττα καμπανίτσα. Τὰ μάτια της ἴδια ἀγκί-
στρια κοιτᾷνε ν' ἀχρηστέψουνε τὸ ὑγιεινὸ ξεδίπλωμα ὅσων δια-
βαίνουν. Τὰ μάτια της κάνουν νὰ κουνηθοῦνε τὰ γιαούρτια πού
κρατάει ὁ κύριος περνώντας. Μὲ μακριὰ μαλλιά, καὶ γουρλωτὰ
τὰ μάτια. Εἶναι ἡ δέσποινα τῶν ἀνιάτων.

Τὴ δείχνει ὁ μικρὸς πάνω στὸ παιδικὸ ποδήλατο. Κοιτάει μὲ
τό 'να χέρι διπλωμένο τὸ πρῶτο τὸ κουμπὶ ἀπ' τὴ ζακέττα της
κι ἔχει τὰ πόδια ἀνοιχτά. Ὁ ἀχθοφόρος πού κουβαλάει τὰ ἐπι-
πλα γιὰ τὸ καινούργιο σπίτι τὴν εἶδε καὶ προσευχήθηκε τὸ «μνή-
σθητί μου Κύριε, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός Σου».

Αὐτὸς ἀπ' τὸ παράθυρο τοῦ τρίτου ὀρόφου μᾶλλον θ' ἀλλάξει
γειτονιά. Κάθε πού τὸ φεγγάρι εἶν' ὀλόγιμο τὰ οὐρλιαχτά τους
γίνονται κύκλοι ὁμοάκτινοι καὶ τὸν τυλίγουν. Τὰ οὐρλιαχτά κά-
ποτε θὰ τὸν πνίξουν, πρὶν νὰ προλάβει νὰ τὰ κάνει μουσικὰ κομ-
μάτια. Τὰ οὐρλιαχτά κι οἱ νυχτικές, οἱ ρόζ, οἱ ριγωτὲς πού σέρ-
νονται ὡς τὰ κάγκελλα, θὰ τὸν ἐξουθενώσουν. Πρὶν νὰ προ-
λάβει κὰν ἐκεῖνος νὰ οὐρλιάξει, πρὶν νὰ προλάβει νὰ μετακομίσει.

3

Φεύγει ἡ Φρόσω νὰ ψάξει ἓνα στυλό, νὰ γράψω ἐπιτέλους τὸ διήγημά μου. Θὰ τὴν ξεφορτωθῶ γιὰ λίγο, γι' αὐτὸ καὶ τῆς ἀνοίγω διάπλατα τὴν πόρτα, τῆς κάνω εὐγένειες, τὴν πάω κι ὡς τὴ σκάλα. Τὴν πάω καὶ βλέπω τὴ γριὰ π' ἀνέβαινε λιανοβογγώντας. — Γιατί βογγᾶς μωρή; Φωνάζω. Θρασύδειλη, σαδίστρια, γιατί βογγᾶς;

Ἡ Φρόσω ντροπιασμένα, κατέβηκε τὴ σκάλα γρήγορα. Σεληνιάζομαι: — Κακοχρονιάρηδες, πότε αὐτὴ τὴν κλούβα θὰ τὴν ἰδοῦμε ἀσσανσέρ νὰ ἡσυχάσουμε. Βαράω τὴν πόρτα. Τὴ σφαλᾶω. Πόσο θὰ κάνει ἡ Φρόσω πάει κι ἔλα; «— Δῶστε μου ἓνα μαῦρο μπικ καὶ μία τσίχλα». Κι ὕστερα θὰ ξανάρθει. «— Ἐγὼ σοῦ κάνω ὅλα τὰ ξορέξια σου». (Πλάφ - πλούφ, ἡ τσίχλα της). «— Κάνε με νὰ ἴμαι κι ἀναντικατάστατος».

Αὐτὸ δὲν τὸ μπορεῖ.

Βρέχει ἔξω. Εἶναι κοινοτυπία. Θὰ τὴν ἀλλάξω λίγο. Θὰ τὴν στολίσω μ' ἓνα ἐπίρρημα πὺ προκαλεῖ τὸν τρόπο. Βρέχει ἔξω τελεσιδικα. Ἄν ὅμως βρέχει μίζερα; Ἄν ἔξω κάποια ἀκτίνα τῆς βροχῆς, πέφτοντας κάπου τέλος πάντων, θυμίζει τὸ ματσάλισμα τῆς βάβως μου τῆς ξεδοντιάρας ἢ τῆς δικῆς σου;

Γελάω καὶ ξεκόβω πιά μὲ τὴ βροχή. Κοιτάω τὸν ἑαυτὸ μου. Διαολισμένο, συμμερισμένο, ἐνστερνισμένο μὲ τὸ γενικὸ τὸ ἄλλος. Γίνομαι σοβαρός. Τί μοῦ μιλᾶς γιὰ ροκοκὸ καὶ μουλινέδες, τὸ παρελθόν μου θέλω νὰ ψαρέψεις. Τί μοῦ μιλᾶς γιὰ κεῖνο τὸ μαγγάλι, πὺ τὸ ἴβαλες στὸ μάτι καὶ κάποτε θὰ τ' ἀγοράσεις νὰ μοῦ στολίσεις τὸ δωμάτιο.

Ρὲ Φρόσω, εἶσαι μιὰ μπαλλαρίνα καὶ δὲ μοῦ κάνεις. Ἐχω σοῦ λέω πρὸ καιροῦ τὸν ἥρωα. Ἐμένα περιμένει. Φοῦ, φτού, νά, τοῦ κάνω νὰ πάρει τὴν πνοή, νὰ πάρει σάλιο κι ὕστερα ν' ἀλωνίσει ὅλο τὸν κόσμο μας. Ὅμως, ἀρνιέται τὴ ζωὴ του ἂν δὲν τοῦ πῶ ἀπὸ τὰ πρὶν τὸ τέλος του. Θὰ κάτσει ἔτσι νεκροζώντανος. Ξέρω πὺς δὲν μπορεῖ νὰ ἴχει τὸ τέλος τοῦ Βλαδίμηρου, τοῦ Μήτσου, τοῦ Μπενερτζῆ καὶ τοῦ Ἀλέξαντρου μαζί. Θέλει μιὰ σταθερὴ ἐξέλιξη.

Μὴ μπεῖς στὸ μπάνιο ὅταν ῥθεῖς νὰ πλύνεις τὰ ἐσώρουχα. Βάλτα στὸ μούσκιο καὶ σκέψου πὺς νὰ βολέψουμε τὸν ἑαυτὸ μας μ' αὐτὸν τὸν νεκροζώντανο τὸν ἥρωα πὺ μὲ κατηγορεῖ. — Εἶσαι δοῦλος ἐκκολαπτόμενος. — Εἶσαι εὐελπὶς. Τσίρ, τσίρ ἢ βροχή. Κι ἡ Φρόσω ὅπου νὰ ἴναι ἔρχεται μὲ τὸ στυλό. — Εἶσαι ἀσυναρμολόγητος καὶ ἄχρονος. Τί εἶσαι εἰδικά;

Δέν ξέρω.

Ἡ Φρόσω θά ῥθει. Δέν θά τῆς ἐπιτρέψω ὅταν ῥθει νά μπεῖ στοὺ μπάνιο. Θά πᾶμε ἴσως στοὺν Γάκη πού δέν ἐσταύρωσε ποτέ κόρη τῆς προκοπῆς. Ἐλεγε πάντα πῶς ὁ μπαμπάς του φτειάνει κοκορέτσι καὶ ὁ μπαμπάς του φτειάνει κοκορέτσι. Τά ἔκανε πάντοτε στραπάτσα, ὥσπου ὁ μπαμπάς του γύρισε ἀπὸ τὴν ἐξορία, μὲ ψάρια κομπολόγια, χαρτοκόπτες, ταμπακέρες, κι ἄνοιξε ἕτσι ἄλλο μαγαζί. Ἡσύχασε ὁ Γάκης καὶ τὰ συμπλέγματα του, ὅπως λένε. Τέλος καὶ τὸ κοκοροετσάδικο.

Βρέχει ἀκόμα ἔξω. Ἡ βροχὴ ἔχει τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς Φρόσως πού τὴν ἀκούω ἐπιτέλους νά ῥχεται.

4

τοῦ Νίκου

Καὶ ἐν καιρῷ ὁ Τάκης ἀπερίσπαστος θά τὰ ἔχει καταλάβει ὅλα. Ὡς τότε σκνίπα, ἀκαίρως μπαίνει σὲ καφενεῖο νά βρει τὴ σόδα.

Κάτω ἀπὸ στέγη νοικιασμένη κουκουλώνεται. Τὴ μπόχα πού πλανιέται, τὴν ἀναγνωρίζει. Μὰ ἔτσι κι ἀλλιῶς τὸ πρόσωπό του πάνω στὰ μαξιλάρια, ἐμπνέει ἐμπιστοσύνη γιὰ τὸ μέλλον. Κι ἄλλωστε ἡ ἀδιαφορία του εἶναι πάντα μοναχὰ ἡμερήσια. Ὡς τῆς φωτογραφίας ἢ τουρίστρια, πού τρώει πεπόνι καὶ ξεκαρδίζεται στὰ γέλια, μαζὶ στηρίζεται στ' ἀνθοδοχεῖο μὲ κάποιον ἥρωα χαμένο πολὺ ἀστόχως. Κι οὔτε διευκρινίστηκε γιὰ ποιόν.

Πνίγονται οἱ λίγοι φουκαράδες. Μὲ τοὺς ἀγκῶνες τους φανταστικὰ κοιτᾶν νά ρίξουνε τὰ γύρω κτήρια. Πίσω, κοιμᾶται τόσο φιλήσυχο τὸ πρόσωπο πάνω στὰ μαξιλάρια. Δὲ ζεῖ. Σέρνεται τὸ ρολόι. Ἀκόμα ξενυχτοῦν στὰ διανυκτερεύοντα. Μὲς στὰ πιατάκια καὶ λίγη σαντιγύ. Ψάχνουν ἢ ψάχνονται. Κουράγιο. Αὔριο ὅλους μᾶς περιμένει ἓνας βαρβάτος ἥλιος καὶ λίγο πρὶν τὶς δώδεκα ἢ ἔγκριτη ἐφημερίδα.

5

Πρὶν νά προλάβει κάποιος νά τὴ διακόψει, βιάζεται μὲ πάθος. Ὁ πόθος τῆς νά γράψει γιὰ τὴν τελευταία πρόσφατη εἰκόνα, τὴν τελευταία αἴσθηση, εἶναι ἀσυμμάζευτος. Ἐδῶ καὶ κάμποσο καιρὸ ἢ τελευταία πρόσφατη εἰκόνα εἶναι αὕτη — δέν τῆς ἀρέσει — ἀπέναντι ἀπὸ σταχτοθῆκες, λάμπες καὶ βιβλία. Κι ἡ αἴσθηση ἀπ' τὰ κατακάθια τοῦ καφέ στὰ οὔλα τῆς θέλει περίπου ἓνα τέταρτο νά σβῆσει. Δέν ξέρει τίποτα ἰδιαίτερο γιὰ τὸ χαλάζι πού ἀκούγεται.

Τὴν καβαλίκεψε τὸ ὑλικό της ἀπὸ χρόνια. Κουτσοί, στραβοί καὶ ἄσκημοι, ὅλοι οἱ στερημένοι καὶ ἡ ζωὴ ἐρέθισε ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοὺς σαδιστές. Ν' ἀρχίσει ἐπιτέλους ἓνα γραφτὸ δι' ἑμαυτόν. Μὰ πάλι ἑμαυτὸς εἶναι ἐλόγου του, ποὺ κάνει μπανιστήρι στὸν ὑπερήλικα ποὺ περιμένει σπάζοντας καρύδια. Εἶναι ἐλόγου τους ποὺ παίζουν μὲ τὸ ἔτσι εἶναι ἡ ζωὴ, ἀπ' τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ. Νὰ πάψει ἐπιτέλους νὰ ἐκμεταλλεύεται τὰ ἀθεράπευτα. Στὰ βρώμικα τὰ σπίτια τὰ βογγητὰ τῆς γρέτζως, τὴ μπόχα καὶ τὸ ρέψιμο τοῦ Κώστα. Προπάντων τὶς μασσέλες, προπάντων τὶς κουβέντες τῶν γυναικῶν στὴν αἴθουσα ἀναμονῆς δοντογιατρῶν. Ὁραῖο μεσημέρι καὶ σχηματίζει ἄθελα, σχηματίζεται ἡ Ἀγαθή. Μὲ τὸ 'να μάτι πάντα φουσκωτό, μισόκλειστο, μὲ λίγες τρίχες στὸ κεφάλι, μὲ κάλτσες εἰδικές γιὰ τὸ φλεβίτη. Φεύγα, τῆς λέει. Φεύγα. Ἐξαυλῶνεται εὐτυχῶς περνώντας μιὰ μπουλντόζα. Τρίζουν τὰ τζάμια, ὕστερα ἐντάξει, ἔφυγε.

Μὲ τὸ καθένα τὸν καθένα ἀνησυχεῖ. Κι ἐκεῖνος ποὺ τοῦ κλείνουνε τὰ γράμματα καὶ τὶς ἀφιερῶσεις μὲ ἄφαντη ἐχτίμηση, ζητάει συντήρηση τοῦ στίγματος μιζέριας. Τέλος. Αὐτὴ ἔχει πιά τὴν Ἰουλία ποὺ κάθεται ἔμπροσθεν στὸν καθρέφτη της. «Μή», τὴν παρακαλεῖ, «μὴν ἀντιμετατίθεσαι. Δὲν εἶμαι ἄντρας. Εἶμαι ἡ φιλενάδα σου».

— Χτές ἔβγαλα τὰ φρύδια μου. Κοίταξτα.

Καὶ λοιπὸν τέτοια θέλει ν' ἀκούει. Γιατί νὰ ἐπιμένουν οἱ ἀβάσιμοι σὲ ὅσα στὸ κάτω - κάτω τῆς γραφῆς μᾶς πλήγωσαν καὶ φάνταζαν στὰ μέσα μας σὰν ἀνορθογραφία;

Τρέχουν ἀλαφιασμένες οἱ μαμάδες. Περνάει μουσικὴ ἀπ' τὸ δημόσιο. Χώνεται κάτω ἀπ' τὸ κρεβάτι. Τὸ πένθιμο ἐμβατήριό χώνεται κάτω ἀπ' ὅλα τὰ διάκενα. Φωνάζει ἡ μοδίστρα, παρασυρμένη, συμπαράσταση. Πότε ἀνέβηκε τρεχάλα τέτοιον ἀνήφορο; Ρωτάει ποιὸς πέθανε, μισοφοβᾶται στὴν ἀναμπουμπούλα, μισοχαίρεται. Αὐτὴ τὰ ξέρει ὅλα. Ἡ καθηγήτρια ἀποβίωσε. Γιὰ ἕξι χρόνια ζήτηγε τὶς κεντρικὲς ιδέες. Ἡ κεντρικὴ ιδέα εἶν' αὐτή.

'Απ' ὅλα τοῦτα τί εἶναι νὰ σωθεῖ; Κάποιο πλεχτό, κανένα φροῦτο, κάποια κουβέντα; Κάποιος πρέπει νὰ 'ρθεῖ καὶ νὰ τὴ διακόψει. Ἔρχεται ἡ ὕφεση, ἡ ἀπραγία.

Μολῶν λαβέ, σὰν τὰ χωρίσματα εἶναι τόσο τσιγαρὲ κι ἀκούγεται ὁ παπᾶς ποὺ σήκωνε ὕψωμα στὸ διπλανὸ τὸ σπίτι. Μολῶν λαβέ οἱ φοιτητὲς σὰν ψάλλουνε τοὺς «τρεῖς μεγίστους». Ὁταν ἡ Μάρω δικτατορεύει φοβερίζοντας: «Κάτσε καλὰ ἂν θές νὰ φᾶς! Κάτσε καλὰ!». Μολῶν λαβέ.

Ἑκτωρ Κακναβάτος

Χερσόνησος

I

Πρώην μινώταυρος τοιχοκολλητῆς βάφει τῆ χερσόνησο
εὐθύγραμμα καὶ κροσσωτὰ τῆς πειθαρχίας
καὶ πράσινα τοῦ σώζοντος.

Εἶναι αἰώνας πὸν βυθίζεται μὲς στὸ θαλάμι
καὶ δὲ λέει νὰ πεῖ τὸν μῦθο τῶν ὀκτώ.

Ἄν ἔκοβε δεξιὰ τρία καρτίνια μπουνεντογάρμπη
ἴσα στὴ μοναξιά
ἂν ἢ σιωπή...

περιστρεφόταν ἔκτενῆς στοὺς λεμφαδένες
ὁ παλιόκαιρος...

II

Τὴν ἴδια ὥρα τὸ πλευρό μου ἀνατινάχτηκε
ζήτημα προέκτασης.

Μὴν πεῖς πὸς εἶναι αὐτὸ ἡλιοτρόπιο
μὴν πεῖς ἐκεῖνα τὰ ρωμαϊκά:

λόγχη πλευρὸ νερὸ καὶ αἷμα καὶ τ' ἄλλα τοξικὰ τῆς Ἰουδαίας.

Πὸν ἀπ' τὴν ὀπὴ πετάχτηκαν στρουθιά νὰ μὴν τὸ πεῖς
γιὰ τὴ ροὴ καὶ τὸ ρυθμὸ της τάχα ἀνάπαιστος

ἴαμβος τροχαῖος δημόσιος κατήγορος

μὴ λὲς μὴ λὲς μὴ λὲς

μέτρα μόνο τὸ πὸν σὲ μετρᾶνε

καὶ πὸν μιὰ μέρα ποῦ θὰ πάει

θὰ μετρηθοῦμε γιὰ καλὰ ἀνάμεσα σ' ἐρπύστριες·

ὦ φωνή μου ἀφίσσα ἐναντιωμένη

κανελὶ κορίτσι, ποῦ εἶσαι τώρα ρεῖθρο

ποῦ ἀγορίστικο τετράδιο μὲ ἀνηφόρες;

μόνο ἔντομα ἀνοικτίρμονα καὶ τὸ πλευρό μου
σημάδι τῶν ἐφήβων

ἔρημο νὰ χαίνει στὴ μεθόριο

νὰ σημαίνει ἀνάμεσα σὲ κόκαλα

πάλι μὸλυβδος κωδονοκρούστης.

III

Πλαταγίζοντας σημαῖες ἢ μερίδα σου τοῦ ἄνεμου
 ρωτᾶ ποιός θάνατος
 κεντᾶ στὸ πέτο μας τρία γαλάζια κυπαρίσσια
 τῆ θάλασσα μιὰ μπόλια μαύρη
 γύρω στὴ χερσόνησο...

Περίληψη Ὀδύσειας

Τὸ ἄλλο πιὸ γιαννιώτικο πιὸ λεπτοδουλεμένο
 ἔλεγα περίτεχνο πὼς θ' ἀνάβε κατάστηθα τῆς ὄχρας
 σὰν εἰκονομάχος.
 Πάνω σ' αὐτὸ σπᾶνε μὲ τὸ σεισμὸ οἱ οὐσίες
 κι ὁρμοῦνε τὰ νέα ὀνόματα: γιὰ γυαλὸς γυαλὸ ἀλίαρτος.
 Οἱ κουπολάτες ρεμάλια λαιστρυγόνων
 τίς ξέρει ποῦθε μιλημένοι τοῦ χαμοῦ χύνονται τοῦ ναύκληρου,
 σὲ λίγο γύφτικα καρφιά πλάι στὰ μηλίγγια του οἱ κάργιες·
 ὅσο νὰ λύσουν τίς πριμάτσες πουλᾶνε τ' ἀξιμύθια
 δίχως ἐντόσθια σὲ Φοίνικες...

κι' ὁ ἄλλος, τί κατάρτι θέ μου ἀνάμεσα τῆς σιωπῆς
 τί φτυσικὸς καὶ τί ἀμίλητος
 ἀκόμη τοῦ λαέρτη γιὸς
 γιὰ ἓνα νησιὶ τὰ μάτια του πικρὰ τοῦ ἀπήγανου
 γιὰ κάτι, ἄπιαστο τοῦ νοῦ πὸν λέει
 δὲν ἔπεσε μὲ κουρσεμεῦς
 οὔτε μὲ Τροῖες καὶ μὲ Πρίαμους
 καὶ φεύγει
 κατὰ πὸν μήτε Ἀχαιοὶ μήτε κουπιὰ
 πορεία ἢ γλᾶρος.

Τροχιά

Τώρα μέσ' ἀπ' τὸ στῆθος μου περνᾶς μὲ ἀνοίγματα ἐρημιᾶς
 ἀφήνοντας χροσὰ νομίσματα
 σὰν ἥλιος μέσ' ἀπὸ κοφίνια πὸν τὰ ξεπάτωσε ἢ σιωπῆ
 ἀμνημόνευτη ἀλλιῶς σ' αὐτοὺς τοὺς τόπους.

Γιὰ 'κεῖνο τὸ ἄσπρο ἀνάμεσα τοῦ τρία καὶ τοῦ τέσσερα
 χρεώθηκα βροχές, τὸ αἷμα δυὸ ἀσβῶν πίσω ἀπὸ σκοῖνα
 καὶ μιὰ γονυκλισία, μέρες τοῦ Ἐκαθίστου,
 νὰ μὴν εἶναι θάνατος οὔτε ἐνωμοτία τοῦ Σεπτέμβρη
 οὔτε ἡ μπόλια τοῦ μεσημεριοῦ
 ἀπλωμένη ἀνάμεσα τοῦ ὕπνου τῶν ἀλόγων.

Ἔτσι, θὰ περιμένεις Μάη Ἰούλιο ἴσως καὶ Αὐγουστο
 κάνα δυὸ δεκαετίες μὲ κολεόπτερα καὶ βάλε
 μπορεῖ καὶ αἰῶνα
 μήγαρις βγῶ ἀπὸ νερὰ ἀλλοιωμένος
 καὶ γίνε φῶς καὶ γίνε σκότος
 ἡμέρα πρώτη τῆς δημιουργίας.

Perfecta

Φιγούρα πλάι στὸν ἄνεμο μὲ δυὸ θανάσιμα φεγγάρια:
 τὸ πὸν στέγαζες πράγματα
 ὕστερα πὸν πάλι πράγματα
 κι ὕστερα πὸν προχώρησες μέσα στὰ πράγματα
 καὶ πὸν σὰν ἔφτασες ὡς τοὺς πυρῆνες
 δὲν εἶχες ἄλλη κβάντωση.
 Θυμόσουν μόνο τὰ χειρόκτια τὰ Ἐπιφάνια
 τὴν παρθένο ἀντιλόπη χαμένη μὲς στοὺς πάγους
 κι ἐκεῖνο τὸ χαμόγελο στὸ φεγγίτη τοῦ μουσείου
 σὰν εἰρωνικὴ ἡμισέληνος, ποτὲ ἀφή.

Ἔστερα — εἶναι κι αὐτὸς ὁ χρόνος βλέπεις
 πὸν χώνεται στὰ πόδια μας —
 ἀνοιξε ἡ τρύπα στὰ ὕφαλα
 τὸ μέγιστο νανάγιο πολτιῶδες
 σὰν τὸ ἐδῶ καὶ σὰν τὸ τώρα τῶν ἀρχιερέων...

πότε μὲ τέτοια τελειότητα καὶ ποῦ
 δοθήκανε στὶς μνημεις οἱ λεμβοῦχοι;

Γιάννης Δρόσος

Ἀρνήσεις

1

Στὸ σπῖτι τῆς Παναγιᾶς
φέραμε πιὸ κοντὰ τὰ χεῖλη μας στὴ δροσιὰ
ποὺ φύτρωνε στὴν ἄκρη τοῦ πηγαδιοῦ,
κατεβήκαμε ὡς τὸ βυθὸ του τὶς ἄσπρες πέτρες
κι ἄς ἔπαιρνε τὴν ἄλλη μέρα ἐκδίκηση ὁ ἥλιος,
μᾶς φιλοξένησε ὁ βυθός.
"Ὅχι γιὰ χρόνια. Ὅμως ἴσως μιὰ μέρα μεγάλη
γυρίζει ἄλλοῦ τὸ δειχτή τῆς ζυγαριᾶς.

2

Στὸν ἥλιο ἀποκριθήκαμε μὲ τὴν παλάμη τοῦ ἴσκιου
μέσα στὰ λίγα δέντρα καὶ τὶς ρίζες τῶν βουνῶν.
Ἡ θέληση τῆς γῆς νὰ ὑψωθεῖ προστατεύοντας;
Τὸ ζητούσαμε, πρὸ πάντων αὐτὸ τὸ ζητούσαμε·
ἴσως ἢ θέληση νὰ ὑψωθοῦμε κι ἐμεῖς,
ἀλλὰ τί σήμαινε, ποὺ σηκώνοντας τὰ χέρια
ξεπερνοῦσες τὸ μπόι σου;

3

Δὲ μάθαμε ποτὲ τὴν ἀνάγνωση ποὺ θὰ ἤθελαν.
Δεμένοι μ' ἓνα χῶμα ποὺ μᾶς ἔτρεφε
σὰν τὶς λεῦκες, χωμάτινα τὰ ψηφία μας
κι ἴσως τ' ἀλώνι μὲ τ' ἄλογα τὴν πέτρα
τρίβοντας στὸ σιδερένιο πέταλο,
ἔδωσε τὴ γραφίδα πέτρινη.

4

"Ἐτσι κι ἀλλιῶς· τὸ πρόσωπο τῶν δικῶν μας
στὴν πέτρα πέρασε. Ἐκεῖνοι μιλοῦσαν γιὰ βροχὲς
καὶ πεινασμένα ἄλογα· εἶχαν ἀκόμα τὸ λιβάνι φυλαχτό.
Δὲν καταλάβαμε, κι ἂν καταλάβαμε μιλοῦσαμε πολὺ
γιὰ τοὺς βυθοὺς καὶ γιὰ πιὸ καθαρὰ μάτια.

5

Δὲ γίνονταν νὰ μαζεύουμε πλατανόφυλλα
κι οὔτε νὰ περιμένουμε φθινόπωρο μὲ τὴ σειρά μας,
ἔπесαν μ' ἄλλα δόντια οἱ μηχανές, μᾶς μάσησαν
καὶ μᾶς ξέρασαν σ' ἓναν τόπο ποὺ ἀγαπᾶ πολὺ
τὸν ὕπνο τῆς παπαρούνας· ὡς ποιάν αὐγῆ;

6

Ἡ φωνή μας δὲ βρίσκει τὸ πέρασμα στὰ ποτάμια·
ὁ δρόμος μᾶς ἔμαθε ἀλλιῶς.

Μιὰ θέση πόνου

Πάλι μὲ τὴν ἀνατριχίλα.
Νερά ποὺ δὲν καθρέφτισαν
πάνω τους μιὰν ἀκτίνα
— μόνο μούσκλια καὶ λούμη —
τί νὰ μιλήσουν ;
Ἐνοίγοντας τρύπες
γυρίζουν γυμνὰ τὰ μηρμύγκια
καθὼς ἢ τούφα τῶν βάτων
στὴν ἄκρη τῆς καμένης καλαμιᾶς
κρατᾷ τὸ πουκάμισο τοῦ φιδιοῦ
σὰν τὸ τριμμένο μανίκι ζητιάνου
καὶ δὲν μπορεῖς νὰ κοιτάξεις.
Αὐτὴ τὴ χώρα ἀφήσαμε συνεχίζοντας,
κι ἐδῶ μέσα στὴν καταχνιὰ
σὰν τὸ κορμὶ φυλακισμένου μελανὶ
τὸ «ὑπ' ἐλπίδων κέρδους»
πῶς νὰ τὸ φορευθεῖς συνεχίζοντας ;
Μὲ προσωπίδες καὶ χωρὶς προσωπίδες
μ' ἓνα ρυθμὸ ποὺ παρασέρνει μέρα τὴ μέρα
ζοῦμε τὸ καρναβάλι συνεχίζοντας·
πνιγμός·
Πάλι μὲ τὴν ἀνατριχίλα.

Μύθος

Κουβάλησε πολλὴ θλίψη μέσα του
κι ἀπὸ μέσα σὰν τὸ σκουλήκι
ἢ θλίψη τοῦ ἄγλειφε τὰ κόκαλα,
ὅσπου ἔσπασε τὸ γυαλὶ τῆς βιτρίνας
καὶ ξαναμπῆκε στὴ γῆ.
Υ.Γ. Ἄργότερα εἶπαν πὼς ἀπὸ κεῖ
βγήκε τὸ κυπαρίσσι,
θλιμμένο ὡς τὰ νύχια του.

Γιάννης Δάλλας

Οί «λύσεις» Καρυωτάκη καὶ ἡ μεταπολεμικὴ γενιὰ τῆς λογοτεχνίας

Συχνὰ διαπιστώνεται, ἀλλὰ χωρὶς τὴν ἀναγκαῖα προέκταση, ὁ λόγος ἀναφορᾶς μας στὸν Καρυωτάκη. Ὁ τελευταῖος καιρὸς τὸν ἔφερε καὶ πάλι στὴν ἐπιφάνεια τῆς σπουδῆς μας. Μεταξὺ δυὸ ἐκδόσεων τοῦ ἔργου του, μεσολάβησε ἡ τιμὴ ἑνὸς τυπικοῦ ἀφιερώματος («Νέα Ἑστία», τ. 90, 1971). Ἀκολούθησε μιὰ διδακτορικὴ διατριβή, καρπὸς μιᾶς φιλέρευνης εὐαισθησίας (Στεργιόπουλος, «Οἱ ἐπιδράσεις στὸ ἔργο τοῦ Καρυωτάκη», 1972). Καὶ τέλος ἔγινε τέρμα καὶ ἀφετηρία γιὰ τὶς ἀντιθέσεις ἑνὸς διαλόγου. Προκάλεσε δηλαδὴ τὴν «ἀναίρεση» κάθε συνέχειας, ἀπὸ μιὰ σκέψη γνωστὴ γιὰ τὴν κριτικὴ τῆς μετριοπάθειας (Ἀργυρίου, «Ἀναψηλάφηση Καρυωτάκη», Τὸ Βῆμα, 20 Νοέμ. 1971). Καὶ κίνησε τὴν ἀντίδραση μιᾶς ἐπιστημοσύνης, πὺ συνηθίζει νὰ δουλεύει μὲ πολυσυλλογιστικὰ flash - back (Σαββίδης, «Ὁ Καρυωτάκης ἀνάμεσά μας ἢ Τί ἀπόγινε ἐκεῖνο τὸ μακρὸ ποδάρι», Ἑρμῆς, 1972). Ὁ τελευταῖος διάλογος ἐπανασυνδέει τὸ θέμα καὶ μὲ τὴν κομμένη παράδοση, πὺ ρητὰ τὴν προϋποθέτει, τῆς δικῆς μας «Ἐνδοχώρας» (Δάλλας, «Ἡ διάρκεια τοῦ Καρυωτάκη, μιὰ ἐπανεκτίμηση», τ. 35-36, 1966).

Μιὰ δευτερολογία ἔχει νόημα, ἐφόσον προεκτείνει τὸ θέμα πρὸς τὴν ὀρθὴ κατεύθυνση. Καὶ φυσικὰ πέρα ἀπὸ τὰ πολυσυζητημένα :

- α' ἡ ἀξία τοῦ ποιητικοῦ τοῦ ἔργου,
- β' οἱ ἐπιδράσεις τοῦ στοὺς νεότερους.

Γιατὶ ὁ λόγος ἀναφορᾶς μας σημαίνει πολὺ περισσότερα ἀπὸ μιὰ, κρυφὴ ἢ φανερὴ, ἐπιβίωση κλίματος καὶ ποιητικῆς. Ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ σὲ μᾶς, παρὰ τὴ φυσιολογικὴ διαδοχὴ τῶν ἐμπειριῶν, μεσολάβησε ἕνα χάσμα, πὺ μ' ἐντυπωσιακὲς πρωτοβουλίες τὸ κάλυψε μιὰ γενιὰ ὑπεύθυνη γιὰ τὴν ἀνακοπὴ τῆς συνέχειας. Τώρα πὺ ἡ γενιὰ αὐτὴ ἀποσύρεται, ἡ δικὴ μας χρεώνεται ἀπέναντί του, ὄχι μὲ γενικὲς ἢ κατὰ περίπτωσιν ἐπιδράσεις (πρόσφορες ἴσως γιὰ μιὰ «κατιοῦσα» διατριβή), παρὰ μὲ εἰδικὲς ὀφειλές. Ἀπὸ τὴν παρωχημένη ἐποχὴ του εἶναι στιγμὲς πὺ γίνεται δείκτης. Προτείνει λύσεις, πὺ κι ἀπ' ἄλλες ἀνακαλύψεις τοῦ εἴδους, ἐπαληθεύονται σήμερα. Εἶναι : ἡ προσήλωση στὴν ἐμπειρία, ἡ γλωσσικὴ συμπεριφορὰ, ἡ μετα-

στροφή στην πρόζα καί, σάν κινητοποίηση καὶ ἐπικύρωση ὄλων, ἡ ἐσωτερικὴ ἀποξένωση.

ἡ προσήλωση στὴν ἐμπειρία

Στὸν Καρυωτάκη, ὅπως καὶ στοὺς νεότερους, ἐμπειρία δὲν σημαίνει, γενικὰ καὶ ἀόριστα, βίωμα. Σημαίνει συγκεκριμένη παρουσία τῶν συνθηκῶν τῆς τρέχουσας ζωῆς. Καταθέτει πάντα ἀπὸ τὴν καθημερινή του βάση. Καὶ μὲ ἡμερολογιακὰ σχεδὸν τὰ σημεῖα τοῦ ἐδῶ καὶ τοῦ τῶ ρ α. Ζεῖ σὲ μιὰ ἐποχὴ μυθοποιήσεων καὶ βαθμιαία διαφοροποιεῖται, ἀκόμη κι ἀπὸ τὶς ὠραιοποιήσεις τῶν «νέων λυρικῶν» τοῦ συρμοῦ· καὶ τότε μένει ὁ μόνος, ποὺ σάν κεραία ἐδάφους ἀπηχεῖ χωρὶς αὐταπάτες τὴν πραγματικότητα. Ἐντὶ γιὰ κενολογίες, τοῦ τύπου:

«ἦλιε, μεγάλε ἀνατολίτη μου, χρουσὸ σκουφὶ τοῦ νοῦ μου»,

μιλᾷ γιὰ «ὠχρὰ σπειροχαίτη»—αὐτὴ ποὺ κοντὰ στὶς ἄλλες αἰτίες τοῦ πίεσε τελικὰ τὴ σκανδάλη—γιὰ «μίσθια δουλειά», γιὰ τ' ἄλλα αὐτόματα τῆς γραφειοκρατίας, γιὰ λυσσαλέους περίπατους σὲ μιὰ ἐπαρχιακὴ προκυμαία, γιὰ «τὰ τετράγωνα τῆς τελευταίας Ἀμύνης». Καταθέτης προσωπικῆς ἐμπειρίας, ἀλλὰ κι ἐνὸς εἰδικοῦ περιβάλλοντος.

Μ' αὐτὸν πρῶτα, καὶ μ' ἀντίποδες τοὺς δημιουργοὺς κορυφῆς, διαμορφώνεται τώρα μιὰ σχολὴ περιφέρειας· μὲ ἀντιπροσωπευτικὰ τῆς στοιχεῖα: τὴν ἐντοπιότητα καὶ τὴν ἐπικαιρότητα τῶν ἐμπειριῶν. Δικός του ἀντίποδας ὁ Καβάφης, ὅπως τοῦ Ρίλκε ὁ περιφερειακὸς Κάφκα τῆς Πράγας. Ἄργότερα ἡ μετακατοχικὴ γενιὰ ἔφτασε μόνη τῆς στὴν ἴδια κατάληξη: προσήλωση στὴν ἐμπειρία καὶ προπαντός, ὅταν ὁ πάταγος τῶν παθῶν κόπασε, προτίμηση τῶν παρυφῶν, τῆς περιφέρειας, ἐνὸς ἐσωτερικοῦ, θὰ λέγαμε, περιβάλλοντος. Μιὰ λύση πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ πρόλαβε νὰ ὑποδείξει ὁ Καρυωτάκης.

ἡ γλωσσικὴ συμπεριφορὰ

Συνακόλουθη, καὶ φυσικὰ καιριότερη, εἶναι ἡ γλωσσικὴ πρωτοβουλία του. Ἀκόλουθη, γιὰτὶ ἡ κοινὴ ἐμπειρία ἐπενδύθηκε ἐδῶ μὲ μιὰ ἐκφραστικὴ κοινὴ. Καίρια, γιὰτὶ ἔσπασε τὸ φράγμα· καὶ καθὼς θεωρήθηκε προσχώρηση στὴν καθαρεύουσα, ἡ πρωτοβουλία του σκανδάλισε τοὺς ὁπαδοὺς τῆς γλωσσικῆς τυπολατρίας. Κατουσίαν δὲν πρόκειται γιὰ πρωτοβουλία, ἀλλὰ γιὰ παραίτηση ἀπὸ κάθε πρωτοβουλία περιττοῦ

φορτισμού των λέξεων. Το φράγμα που έσπασε, είναι ή γλωσσική συνθήκη της εποχής. Μια εποχή με 2 παγωμένες γλώσσες: την περιλειπούμενη του πρώτου δημοτικισμού και την ανερχόμενη τάχα της συντεχνίας. Σε μια εποχή που π. χ. ό Σικελιανός σκηνοθετούσε μια «γλώσσα πάνω από τα πράγματα», αυτός άρκέστηκε σε μια ούδέτερη συμπεριφορά του λόγου.

Ήξερε πώς ή γραφή λειτουργεί σωστά, όταν συνεκφωνείται με τα ίδια τα πράγματα. Όταν στη συνάντησή της μ' αυτά, δημιουργεί με τα τρέχοντα υλικά της, όπως περίπου στα φυσικά φαινόμενα ή τα πειράματα, «χημικές» αντιδράσεις. Κι ό ίδιος με τα υλικά μιās γραφειοκρατικής φρασεολογίας — και μάλιστα επιπέδου δημοσίων έγγραφων ή «Μπουκέτου» της εποχής — κατόρθωσε, ιδίως στις πρόζες του, την πλήρη «υπαλληλική» του άποξένωση. Κι ό Άναγνωστάκης άργότερα, για να σταθοΰμε σε μια κοινωνικότερη προέκταση της γραφής του, μες από ιδεολογικές αντιδράσεις έφτασε διαλεκτικά σε μια «κομματική», θα λέγαμε, έξουδετέρωση. Παρόμοια και άλλοι, κατά τις αντιδράσεις του δικού τους επιπέδου έμπειρών. Και μάλιστα έρήμην της δοκιμής Καρυωτάκη.

άπό την ποίηση στην πρόζα

Έξισου οΰσιαστική φαίνεται να είναι ή όφειλή της πεζογραφίας μας. Ή κριτική πρόσεξε την άξία της, αλλά δέν έπισήμανε την άκριβή σημασία και επενέργειά της. Τή θεώρησε μάλλον σαν έπίδοση έκτακτη, παράλληλη προς την ποιητική του. Και όμως δέν πρόκειται για παραλλαγή, όπως βάσιμα μπορεί να υποθέσει κανείς πως είναι λ. χ. άκόμη και ή «Γυναίκα της Ζάκυνθος» του Σολωμού. Οΰτε καν, μολονότι λέγεται και γράφεται, για παρέκκλιση και μάλιστα κατ' έπίδραση των «Le spleen de Paris» του Μπωντλαίρ και «Une saison en enfer» του Ρεμπώ. Ή θέση μας είναι αντίθετη. Πρόκειται μάλλον:

- α' για όριστική στροφή του προς την πεζογραφία,
- β' για τή συμβολή του στην άναβίωση του είδους.

Ή μεταστροφή του στην πεζογραφία σημειώνεται συστηματικά στα τελευταία χρόνια της ζωής του· και κατά την όμολογία του, έτεινε να συνδυαστεί με την παραίτησή του άπό την ποίηση. Έξ άλλου ή πεζογραφία του επιβιώνεται πέρα άπό την εποχή, ενώ ή ποίησή του μ' όλη την πρωτοτυπία της

μνημειώθηκε έ κ ε ἰ μαζί με τήν ύποχονδρία τής θανατοφιλίας, τις πεζοκεφαλαίες μεταφορές, τήν παραδοσιακή τεχνουργία της. Κείμενα ὅπως ὁ «Ὀνειροπόλος» και προπάντων οἱ «Τρεῖς μεγάλες χαρές» και ἡ «Κάθαρσις», εἶναι γι' αὐτόν και γιά μᾶς μιᾶ καινούργια ἀφετηρία. Και εἶναι γνήσια πεζογραφία πού σημαίνει πρωτογενής (και ὄχι παράγωγη) και συνάμα προσωπική καταβολή εἶδους. Στήν ἀθρόα κατασκευή χαρακτήρων και συναρπαστικῆς δομῆς (κατά τις συνταγές τοῦ ψυχολογικοῦ ἢ ρεαλιστικοῦ ρομάντζου) τής ἐποχῆς, αὐτός ἀντιπαράθετει τή σύντομη περιγραφή και ἐξομολόγηση, σ' ἀφήγηση — ἄμεσα ἢ ἔμμεσα — πρώτου προσώπου. Και καθῶς περιορίστηκε στήν προσωπική ἐμπειρία χρησιμοποιώντας μιᾶ γλώσσα συγκεκριμένη, δημιούργησε τις προϋποθέσεις και τὸ style τής σύγχρονης πρόζας. Μιᾶ πρώτη κατάθεση πολὺ πρὶν ἀπὸ τις προσωπικές, μικρές ἐξομολογήσεις συγχρόνων μας — πού και σ' αὐτούς, ἀκολούθησε μιᾶ παραίτηση ἀπὸ τήν ποίηση — ἄς ὑποθέσουμε τοῦ Ταχτσῆ, τοῦ Χάκκα και ἰδίως τοῦ Ἰωάννου.

ἡ ἐσωτερική ἀποξένωση

Στὸ βάθος ὄλων αὐτῶν τῶν λύσεων ἐξυπακούεται ἡ ἐσωτερική ἀποξένωση· δηλαδή ἡ ἀντίστασή του μέσα στήν ἀλλοτρίωση. Ἄς τήν προσδιορίσουμε ἀντιζευκτικά. Ἡ ἑλληνική κοινωνία τοῦ μεσοπολέμου μᾶς εἶχε συνηθίσει σ' ἀτελεῖς ἢ ἐξωτερικές λειτουργίες· τήν ἀφομοίωση τοῦ προσώπου μας ἀπὸ τὸ περιβάλλον (ἢ γνωστή ἀλλοτρίωση)· τή φυγή, ἀκόμη και με τὸ βόλεμα τής διπλῆς ζωῆς (ἀστική ὑποκρισία)· ἡ τέλος τήν ἄγουρη λύση τής βίας στήν οἰκογενειακή, τήν ὑπερρεσιακή, τήν κρατική ζωή (αὐταρχική ἐξουσία και ἐγκλήματα). Πίσω ἀπ' αὐτούς τοὺς ἐξοστρακισμοὺς λειτουργεῖ ἡ δική του ἀποξένωση. Συναντᾷ τὸ περιβάλλον σ' ἀπόσταση ἐπαφῆς· και πάντα μες ἀπὸ τήν προσωπική ἐκδοχὴ τής ὑπαλληλικῆς ἐμπειρίας και τής ἐπαρχιακῆς ἐξορίας του. Ἡ ὕπαρξή του εἶναι κάθε στιγμή βυθισμένη μέσα στὸ κύκλωμα αὐτῶν τῶν συναντήσεων· και κάθε στιγμή ἔξω, ὥστε ν' ἀποφεύγει τή διάλυση τοῦ προσώπου του και συνάμα νὰ βλέπει σὰν τρίτος τήν καύση τῶν ὑπαρξιακῶν του ἀντιστάσεων.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐσωτερική του ἀποξένωση. Μιᾶ δράση-ἀντίδραση χαμηλῶν καύσεων, πού τὴ σωματική αἴσθησή της τὴ μεταφέρει στὰ τελευταῖα πεζά του δισήμαντη. Στήν ἐπιφάνεια δηλαδή ἡ κατάθεση τής μαρτυρίας του γίνεται με περιγρα-

φική ανάλυση· υπάρχει εκεί κατονομασμένη όλη ή μικρόχαρη επικαιρότητα (οί θαμῶνες τῶν ντάνσινγκ ἢ τοῦ Βασιλείου, οἱ συντεταγμένες τοῦ ὑπαλληλικοῦ του γραφείου καὶ τῆς Πρέβεζας, οἱ δάφνες τοῦ Σαγγαρίου). Ἄλλὰ κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν τεκμηριωμένη συμβατικότητα, ἐξυπακούονται κινήσεις ὑπόγειες σὰν κομμένες ἀναπνοές, δονήσεις ἐνὸς ψυχικοῦ ὑπεδάφους. Ὁ μικροαστός, σὰν μέσος δείκτης ψυχολογικὸς καὶ κοινωνικὸς τῆς ἐποχῆς, μὲς ἀπὸ τὴν μικρόχαρη καθημερινὴ ἱστορία του μᾶς ἀφήνει νὰ ὑποθέσουμε τὰ ὑπαρξιακὰ καί, μὲ μιὰ σειρά ἀναγωγῶν, κάποια ἀπὸ τὰ ἀνθρωπολογικὰ του προβλήματα (τὸ κλίμα τῆς μοναξιᾶς, τῆς συνήθειας, τῆς μακρινῆς ἐφηβείας σὰν χαμένου παραδείσου, τῆς ἀποξένωσης καὶ τοῦ θανάτου). Πρόκειται γιὰ γραφικὴ παράσταση τῆς ζωῆς φαινομενικὰ ἐπίπεδη, ἐνῶ κατὰ βάθος λειτουργεῖ μὲ διπλὰ σημεῖα: τὰ φανερὰ πὺ εἶναι τὰ σημεῖα τῆς καθημερινῆς μαρτυρίας καὶ τὰ ἀφανῆ σημεῖα ἀναφορᾶς σ' ἓνα δράμα ψυχῆς· ἓνα σύμπτωμα περιβάλλοντος, πὺ ἀποκρυπτογραφοῦνται μόνον μὲς στὴ συναντίληψη τοῦ ἐπαρκoῦς ἀναγνώστη. Ὁ Καρυωτάκης μ' αὐτὴ τὴ διπλὴ σημεῖωση συναντᾷ τὴν ἐντελῶς σύγχρονη τακτικὴ καὶ ἀλήθεια γραφῆς.

Jorge Luis Borges

Ο Χόρχε Λουίς Μπόρχες γεννήθηκε το 1899 στο Μπουένος Άιρες, από γονείς μεσοαστούς διανοούμενους, καταγωγής Ισπανικής, αγγλικής και έβραιο - πορτογαλέζικης. Μέλη της οικογένειάς του είχαν διακριθεί στους αγώνες για την έθνική ανεξαρτησία της Αργεντινής, τον 19ο αί. Τέλειωσε το γυμνάσιο στη Γενεύη κι έπειτα έμεινε τρία περίπου χρόνια στην Ισπανία, όπου συμμετείχε στην ομάδα των πρωτοποριακών ποιητών *ultraísta*. Το 1921 γύρισε στο Μπουένος Άιρες κι έγινε άρχηγός του άργεντινικού *ultraísmo*, που διακρίνονταν για έναν συγκερασμό έξπρεσσιονιστικών τάσεων κι επιστροφής στην έθνική παράδοση. Μέχρι το 1930 γράφει ποίηση με θέματα έθνικά, καθώς και κριτικά δοκίμια για τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο, με ύφος πυκνό, διαύγεια και λεκτική ακρίβεια. Από το 1935 αρχίζει να καλλιεργεί τη σύντομη πρόζα, και την ίδια περίπου εποχή διορίζεται βιβλιοθηκάριος σε μια μικρή δημοτική βιβλιοθήκη του Μπουένος Άιρες. Ο Μπόρχες, όδηγημένος από ένα μοναδικό πάθος για το γραπτό λόγο, άφοσιώνεται ολοένα περισσότερο στη μελέτη της λογοτεχνίας και της φιλοσοφίας, πέρ' από γεωγραφικά όρια κι εποχές. Έτσι βιώνει την παγκόσμια πνευματική έμπειρία με μια βαθιά συνείδηση ιστορικότητας. Καρπός αυτής της «καθόδου» στην πανανθρώπινη μνήμη είναι η δημιουργία ενός έργου από δοκίμια, παραβολές και πεζά, όπου η πολιτογράφηση του ανθρώπινου εφιάλτη συμπορεύεται με την χαρτογράφηση των στιγμάτων που κάθε φορά έδωσε το ανθρώπινο πνεύμα. Ο φανταστικός κόσμος που έχτισε σ' όρισμένα έργα του ο Μπόρχες, όπως παρατηρεί ο ίδιος, δεν είναι ένα «άνεύθυνο επινόημα της φαντασίας»¹

Πριν από δέκα χρόνια, κάθε συμμετρία που έδινε την εικόνα μιας τάξης — διαλεκτικός ύλισμός, αντισιμιτισμός, ναζισμός — έφτανε για να γοητέψει τα μυαλά των ανθρώπων. Πώς μπορούσε κανείς να μην ύποταχθεί στο *Tlön*, σ' αυτή την άχανη κι έξονυχιστικά τεκμηριωμένη μαρτυρία ενός οργανωμένου πλανήτη; Δεν χρειάζεται ν' απαντήσει κανείς ότι η πραγματικότητα είναι επίσης οργανωμένη. Ίσως να είναι, αλλά σύμφωνα με τους θείους νόμους — έρμηνεύω: άπάνθρωπους — που ποτέ μας δεν συλλαμβάνουμε ολότελα. Το *Tlön* είναι σίγουρα ένας λαβύρινθος, αλλά ένας λαβύρινθος έπινοημένος από τους ανθρώπους, προορισμένος ν' αποκρυπτογραφηθεί από τους ανθρώπους. («*Tlön, Uqbar, Orbis Tertius*», 1940, από ύστερόγραφο του 1947)².

Το 1944 δημοσιεύει την πρώτη σημαντική συλλογή του από μικρές πρόζες, «*Ficciones*». Για πολιτικούς λόγους χάνει τη θέση του το 1946. Το 1949 και 1952 κυκλοφορούν αντίστοιχα η συλλογή του από πρόζες «*Al Alerph*» και τα δοκίμια «*Otras inquisitiones*». Το 1955, μετά την πτώση των περονιστών γίνεται διευθυντής της Έθνικής Βιβλιοθήκης της Αργεντινής και λίγο άργότερα καθηγητής της Αγγλικής και Νοτιοαμερικανικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο του Μπουένος Άιρες. Το 1960 δημοσιεύει την συλλογή από ποίηση και πεζά «*El hacedor*». Στα χρόνια αυτά χάνει σχεδόν τελείως την όρασή του. Το 1961 μοιράζεται με τον Σάμουελ Μπέκετ το Παγκόσμιο Βραβείο Έκδοτών και το 1966 τιμάται με το έτήσιο λογοτεχνικό βραβείο της *Ingram Merrill Foundation*.

Τὸ τεῖχος καὶ τὰ βιβλία

He, whose long wall the wand'ring Tartar bounds...
Dunciad, II, 76.

Διάβασα, ἐδῶ καὶ λίγες μέρες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποὺ πρόσταξε τὴν κατασκευὴ τοῦ σχεδὸν ἀπέραντου Σινικοῦ τείχους, ἦταν ἐκεῖνος ὁ Πρῶτος Αὐτοκράτορας, ὁ Σιχ Χουάνγκ Τί, ποὺ ἐπίσης πρόσταξε νὰ καοῦν ὅλα τὰ βιβλία ποὺ εἶχαν γραφτεῖ πρὶν ἀπὸ ἐκεῖνον. Τώρα, τοῦτο τὸ πράγμα, ὅτι σὲ δυὸ τόσο τεράστιες ἐπιχειρήσεις — τὶς πεντακόσιες ὡς ἑξακόσιες λεῦγες ἀπὸ πέτρα ὑψωμένες ἐνάντια στοὺς βαρβάρους καὶ τὴν γερὴ κατεδάφιση τῆς ἱστορίας, μὲ μιὰ λέξη, τοῦ παρελθόντος — ἀφορμὴ ἔπρεπε νὰ ἴναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο καὶ ἀπ' αὐτὲς νὰ ἔχει κατὰ κάποιον τρόπο κριθεῖ, ἀνεξήγητα μὲ ἱκανοποίησε, καὶ τὴν ἴδια στιγμὴ μ' ἐνόησε. Σκοπὸς σὲ τοῦτο τὸ σημεῖωμα εἶναι νὰ ἐρευνήσω τοὺς λόγους γι' αὐτό μου τὸ συναίσθημα.

Ἐκτὸς ἱστορικῆς πλευρᾶς, δὲν ὑπάρχει μυστήριον σὲ τοῦτα τὰ δυὸ μέτρα. Σύγχρονος τῶν πολέμων τοῦ Ἀννίβα, ὁ Σιχ Χουάνγκ Τί, ὁ βασιλιάς τῆς δυναστείας τῶν Τσίν, ἐξουσίασε τὰ ἕξι βασίλεια καὶ κατάλυσε τὸ φεουδαρχικὸ τους σύστημα· ἔχτισε τὸ τεῖχος, γιὰ τὰ τεῖχη ἦταν ἡ ἀμυνα· ἔκαψε τὰ βιβλία, γιὰ τὸ αὐτὸ καταφεῦγαν οἱ ἀντίπαλοί τους γιὰ νὰ ὑμνοῦν τοὺς παλιούς αὐτοκράτορες. Τὸ κάψιμο βιβλίων καὶ ἡ κατασκευὴ ὀχυρῶν εἶναι ἀσχολίες συνηθισμένες γιὰ ἄρχοντες· ὅ,τι μοιάζει μοναδικὸ στὴν περίπτωσιν τοῦ Σιχ Χουάνγκ Τί, εἶναι ἡ κλίμακα τῆς δράσεως του. Τέτοια μᾶς ἀφήνουν νὰ ἐννοήσουμε ὀρισμένοι σινολόγοι· ὥστόσο, αἰσθάνομαι πῶς τὰ γεγονότα ποὺ ἀνάφερα, εἶναι κάτι πάρα πάνω ἀπὸ μιὰ διόγκωσιν ἢ ὑπερβολὴ γιὰ πράξεις σχετικὰ κοινότοπες. Πράγμα ἀρκετὰ συνηθισμένο εἶναι νὰ μαντρώσεις ἓνα περιβόλι ἢ ἓναν κῆπο, ἀλλὰ ὄχι μιὰν ὀλάκερην αὐτοκρατορίαν. Καὶ πάλι, δὲν εἶναι μικρὸν πράγμα ν' ἀπαιτήσῃ κανεὶς, ἢ πιὸ παραδοσιακῆ ἀπὸ τὶς φυλὲς ν' ἀρνηθεῖ τὴ μνήμην τοῦ παρελθόντος τῆς, μυθικοῦ ἢ ἱστορικοῦ. Οἱ Κινέζοι εἶχαν μιὰν ἱστορίαν 3.000 χρόνων (καὶ μέσα σ' αὐτὴν ὁ Κίτρινος Αὐτοκράτορας, ὁ Τσουάνγκ Τσὲ καὶ ὁ Κομφούκιος καὶ ὁ Λάο Τσὲ) ὅταν ὁ Σιχ Χουάνγκ Τί πρόσταξε ἡ ἱστορία ν' ἀρχίσῃ μαζί του.

Ὁ Σιχ Χουάνγκ Τί εἶχε ἐξορίσει τὴ μάνα του γιὰ παραλυσία· τὴν αὐστηρὴν δικαιοσύνην του οἱ ὀρθόδοξοι τὴν εἶδαν πέρα ὡς πέρα σὰν ἀσέβεια. Ὁ Σιχ Χουάνγκ Τί ἴσως ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ κανονικὰ βιβλία γιὰ τὸν κατηγοροῦσαν· ὁ Σιχ Χουάνγκ Τί ἴσως ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐξαλείψῃ ὀλάκερον τὸ παρελθὸν γιὰ τὸ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐξαλείψῃ μιὰ μονάχα μνήμη: τὸ ντροπια-

σμα τῆς μάνας του. (Ἀπαράλλαχτα, ἓνας βασιλιάς, στὴν Ἰουδαία, σκότωσε ὅλα τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ σκοτώσει ἓνα). Αὐτὴ ἡ εἰκασία ἀξίζει τὴν προσοχή, ἀλλὰ δὲ μᾶς λέει τίποτε γιὰ τὸ τεῖχος, τὸ δεύτερο μέρος τοῦ μύθου. Ὁ Σιχ Χουάνγκ Τί, σύμφωνα μὲ ἱστορικούς, ἀπαγόρευσε ν' ἀναφέρεται ὁ θάνατος καὶ γύρευε τὸ ἐλιξίριο τῆς ἀθανασίας κι ἔκλεισε τὸν ἑαυτό του σ' ἓνα συμβολικὸ παλάτι πού εἶχε τόσα δωμάτια ὅσες μέρες ἔχει ὁ χρόνος· αὐτὸ μᾶς ὑποβάλλει κιόλας τὴ σκέψη ὅτι τὸ τεῖχος στὸ χῶρο καὶ ἡ φωτιὰ στὸ χρόνο ἦταν ὅρια μαγικά, σχεδιασμένα γιὰ νὰ σταματήσουν τὸ θάνατο. Ὁ Μπαρούχ Σπινόζα ἔγραφε ὅτι ὅλα τὰ πράγματα ἐπιθυμοῦν νὰ διατηροῦνται στὸ εἶναι τους. Ἴσως ὁ Αὐτοκράτορας καὶ οἱ μάγοι του νὰ πίστευαν πὼς ἡ ἀθανασία εἶναι ἔμφυτη κι ἡ φθορὰ δὲν μπορεῖ νὰ εἰσχωρήσει σ' ἓναν κλειστὸ κύκλο. Ἴσως ὁ Αὐτοκράτορας προσπαθοῦσε νὰ ζαναδημιουργήσει τὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου καὶ ὀνόμασε τὸν ἑαυτό του ὁ Πρῶτος γιὰ νὰ ἔναι πραγματικὰ ὁ πρῶτος, καὶ ὀνόμασε τὸν ἑαυτό του Χουάνγκ Τί, γιὰ νὰ ἔναι κάπως ἐκεῖνος ὁ Χουάνγκ Τί, ὁ μυθικὸς αὐτοκράτορας πού ἀνακάλυψε τὴ γραφὴ καὶ τὸ διαβήτη· ὁ τελευταῖος αὐτός, σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίον τῶν Τελετῶν, ἔδωσε στὰ πράγματα τὸ ἀληθινὸ τους ὄνομα· παρόμοια, ὁ Σιχ Χουάνγκ Τί καυχόταν, σ' ἐπιγραφές πού σώζονται, ὅτι τὸ κάθε πρᾶγμα στὴ βασιλεία του θὰ ἔπαιρνε τὸ ὄνομα πού τοῦ ταιριάζει. Ὀνειρευόταν νὰ ἰδρῦσει μιὰ δυναστεία ἀθάνατη· παράγγειλε οἱ κληρονόμοι του νὰ ὀνομάζονται Δεύτερος Αὐτοκράτορας, Τρίτος Αὐτοκράτορας, Τέταρτος Αὐτοκράτορας καὶ πάει λέγοντας μέχρι τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου... Μίλησα γιὰ μιὰ μαγικὴ πρόθεση. Θὰ ταίριαζε ἐπίσης νὰ ὑποθέσουμε πὼς ἡ ἀνόρθωση τοῦ τείχους καὶ τὸ κάψιμο τῶν βιβλίων δὲν ἦταν πράξεις ταυτόχρονες. Τοῦτο (ἀνάλογα μὲ τὴ σειρὰ πού ἐπιλέγουμε) θὰ μᾶς ἔδινε τὴν εἰκόνα ἑνὸς βασιλιᾶ πού ἀρχισε καταστρέφοντας κι ὕστερα βάλθηκε ν' ἀνορθώνει, ἢ πάλι τὴν εἰκόνα ἑνὸς βασιλιᾶ πού ἀνακαλύπτοντας τὴν πλάνη του, τάχτηκε νὰ καταλύσει ὅ,τι μέχρι τότε εἶχε ὑπερασπιστεῖ. Κι οἱ δυὸ εἰκασίες εἶναι δραματικές, μὰ τοὺς λείπει, ἀπ' ὅσο ξέρω, πέρα γιὰ πέρα ἡ ἱστορικὴ βάση. Ὁ Herbert Allen Giles λέει ὅτι ἐκεῖνοι πού κρίνονταν ἔνοχοι γι' ἀπόκρυψη βιβλίων, στιγματίζονταν μ' ἓνα καυτὸ σίδερο κι ἔπειτα καταδικάζονταν ἰσόβια νὰ χτίζουν αὐτὸ τὸ ἀποτρόπαιο τεῖχος. Ἡ πληροφορία αὐτὴ εὐνοεῖ ἡ τουλάχιστο δέχεται μιὰν ἄλλη ἐρμηνεῖα. Ἴσως τὸ τεῖχος νὰ ἔταν μιὰ μεταφορά, ἴσως ὁ Σιχ Χουάνγκ Τί καταδικάσει ἐκείνους πού λάτρευαν τὸ παρελθὸν σ' ἓνα ἔργο τόσο ἀχανές, τόσο ἡλίθιο καὶ

τόσο άχρηστο όσο τὸ ἴδιο τὸ παρελθόν. Ἴσως τὸ τεῖχος ἦταν μιὰ πρόκληση, κι ὁ Σίχ Χουάνγκ Τί σκεφτόταν: «Οἱ ἄνθρωποι ἀγαποῦν τὸ παρελθόν καὶ τώρα ἐγὼ κι οἱ δήμοί μου εἴμαστε ἀνήμποροι μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν ἀγάπη, ἀλλὰ μιὰ μέρα θὰ βρεθεῖ ἕνας ἄνθρωπος πού θὰ αἰσθάνεται ὅπως ἐγώ, καὶ θὰ καταστρέψει τὸ τεῖχος μου ὅπως ἐγὼ κατάστρεψα τὰ βιβλία, καὶ θὰ ἐξαλείψει τὴ μνήμη μου καὶ θὰ γίνεῖ ἡ σκιά καὶ ὁ καθρέφτης μου καὶ δὲν θὰ τὸ ξέρει». Ἴσως ὁ Σίχ Χουάνγκ Τί τείχισε τὴν ἐπικράτειά του γιὰτὶ γνώριζε πὼς ἦταν φθαρτὴ, καὶ κατάστρεψε τὰ βιβλία γιὰτὶ ἦταν βιβλία ἱερά, πού διδάσκουν ὅ,τι διδάσκει τὸ σύμπαν ὀλάκερο καὶ τὸ μυαλὸ τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ἴσως ἡ πυρπόληση τῶν βιβλιοθηκῶν κι ἡ ἀνόρθωση τοῦ τείχους εἶναι ἐνέργειες πού μυστικὰ ἀλληλοακυρώνονται.

Τὸ ἀσάλευτο τεῖχος, πού τούτη τὴ στιγμή καὶ κάθε στιγμή ἀπλώνει τὸ σύστημα τῶν σκιῶν του πάνω σ' ἐκτάσεις γῆς πού ποτὲ δὲ θὰ δῶ, εἶναι ἡ σκιά ἐνὸς Καίσαρα πού πρόσταξε τὸ πιὸ εὐλαβικὸ ἀπὸ τὰ ἔθνη νὰ κάψει τὸ παρελθόν του· αὐτὴ ἡ ἰδέα εἶναι εὐλόγο νὰ μᾶς συγκινεῖ ἀπὸ μόνη της, πέρ' ἀπὸ τίς προεκτάσεις πού ἐπιδέχεται. (Ἡ ἀρετὴ της μπορεῖ νὰ βρῖσκεται στὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ δημιουργία καὶ τὴν καταστροφή, σὲ μιὰ τεράστια κλίμακα. Γενικεύοντας πάνω σ' αὐτά, θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὅλες οἱ μορφές φέρνουν τὴν ἀρετὴ τους μέσα τους, κι ὅχι σὲ κάποιο εἰκάσιμο «περιεχόμενο». Αὐτὸ θὰ συμφωνοῦσε μὲ τὴ θέση τοῦ Benedetto Croce. Ὁ Pater εἶχε κιόλας τὸ 1877 συμφωνήσει πὼς ὅλες οἱ τέχνες τείνουν νὰ μοιάσουν μὲ τὴ μουσική, πού εἶναι ἡ πιὸ ἄδολη μορφή τέχνης. Ἡ μουσική, καταστάσεις εὐτυχίας, ἡ μυθολογία, μορφές χαραγμένες στὸ χρόνο, κάποια λυκόφωτα καὶ κάποιοι τόποι γυρεύουν κάτι νὰ μᾶς ποῦν, ἢ μᾶς ἔχουν πεῖ κάτι πού δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς διαφύγει, ἢ πρόκειται κάτι νὰ μᾶς ποῦν· τούτη ἡ ἐπαγγελία μιᾶς ἀποκάλυψης πού δὲν πραγματοποιεῖται ποτὲ εἶναι, ἴσως, τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο.

Ὁ Κάφκα καὶ οἱ πρόδρομοί του

Κάποτε σχεδίαζα νὰ κάμω μιὰ μελέτη γιὰ τοὺς προδρόμους τοῦ Κάφκα. Στὴν ἀρχὴ τὸν εἶχα θεωρήσει τόσο μοναδικὸ όσο ὁ φοῖνικας πού ἐπικαλοῦνται στὰ ρητορικὰ ἐγκώμια· ἔχοντας ὅμως κάμποσο συχνάσει στὶς σελίδες του, ἔφτασα νὰ σκέφτομαι ὅτι μπορούσα ν' ἀναγνωρίσω τὴ φωνὴ ἢ τὴν τακτικὴ του σὲ κείμενα

ἀπὸ διάφορες λογοτεχνίες καὶ περιόδους. Θ' ἀναφέρω ἐδῶ μερικὰ ἀπ' αὐτά, μὲ χρονολογικὴ σειρά.

Τὸ πρῶτο εἶναι τὸ παράδοξο τοῦ Ζήνωννα ἐνάντια στὴν κίνηση. Ἐνα κινούμενο ἀντικείμενο στὸ σημεῖο Α (δηλώνει ὁ Ἀριστοτέλης) δὲν μπορεῖ νὰ φτάσει στὸ σημεῖο Β, γιὰτὶ πρῶτα πρέπει νὰ καλύψει τὴ μισὴ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὰ δυὸ σημεῖα, καὶ προηγουμένως τὴ μισὴ τῆς μισῆς, καὶ πάλι πρὶν ἀπ' αὐτὸ τὴ μισὴ τῆς μισῆς τῆς μισῆς, καὶ πάει λέγοντας ἐπ' ἀπειροῦ σ' αὐτὸ τὸ περίφημο πρόβλημα, ἢ μορφή εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια πού ὑπάρχει στὸ Κάστρο, καὶ τὸ κινούμενο ἀντικείμενο καὶ τὸ βέλος κι ὁ Ἀχιλλέας εἶναι οἱ πρῶτοι Καφκικοὶ χαρακτηριστῆρες τῆς λογοτεχνίας. Στὸ δεύτερο κείμενο πού ἡ τύχη ἔφερε μπροστά μου, ἡ συγγένεια δὲ βρίσκεται στὴ μορφή ἀλλὰ στὸν τόνο. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἀπόλογο¹ τοῦ Χάν Γιού, ἐνὸς πεζογράφου τοῦ 9ου αἰώνα, δη μοσιευμένο στὴ θαυμάσια *Anthologie raisonnée de la littérature chinoise* τοῦ Μαρχουλιές (1948). Νά ἡ παράγραφος πού σημείωσα, γεμάτη ἤρεμο μυστήριο: «Εἶναι παγκόσμια παραδεκτὸ πὼς ὁ μονόκερος εἶν' ἕνα πλάσμα ὑπερφυσικό, συνάμα καὶ σημάδι καλοτυχιάς· ἔτσι δηλώνεται σ' ὅλες τὶς ὠδές, τὰ χρονικά, βιογραφίες σπουδαίων ἀνθρώπων καὶ σ' ἄλλα κείμενα μὲ ἀδιάσειστη αὐθεντικότητα. Ἀκόμη καὶ παιδιὰ καὶ γυναῖκες στὰ χωριὰ γνωρίζουν πὼς ὁ μονόκερος εἶναι καλὸ προμήνυμα. Ἀλλὰ τὸ ζῶο αὐτὸ δὲν συγκαταλέγεται ἀνάμεσα στὰ κατοικίδια, μήτε καὶ εἶναι πάντα εὐκόλο νὰ τὸ βρεῖς, κι ἀκόμα δὲν προσφέρεται σὲ ταξινόμηση. Δὲν εἶναι καθὼς τὸ ἄλογο, ὁ λύκος ἢ τὸ ἐλάφι. Μὲ τέτοιες προϋποθέσεις θὰ μπορούσαμε νὰ βρεθοῦμε πρόσωπο μὲ πρόσωπο μ' ἕνα μονόκερο χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ σιγουρευτοῦμε γιὰ τὸ τί ἀκριβῶς ἦταν. Γνωρίζουμε ὅτι ἕνα ζῶο μὲ τ' ἄλφα γνωρίσματα πού ἔχει χαίτη, εἶναι ἄλογο, κι ἕνα ἄλλο μὲ τὰ βῆτα γνωρίσματα καὶ κέρατα εἶναι ταῦρος. Ἀλλὰ ἀγνοοῦμε μὲ τί μοιάζει ὁ μονόκερος»².

Ἡ πηγὴ ἀπ' ὅπου προέρχεται τὸ τρίτο κείμενο εἶναι λιγότερο ἀναπάντεχη: τὰ γραφτὰ τοῦ Κίρκεγκωρ. Τὴν πνευματικὴ συγγένεια τῶν δυὸ συγγραφέων κανεὶς δὲν τὴν ἀγνοεῖ. Τὸ ση-

1. Ἀλληγορικὸς μῦθος (σ. μ.).

2. Ἡ ἀδυναμία ἀναγνώρισης τοῦ ἱεροῦ ζώου καὶ ὁ ταπεινωτικὸς ἢ συμπτωματικὸς τοῦ θάνατος στὰ χέρια τῶν ἀνθρώπων εἶναι θέματα παρὰδουσιακά τῆς Κινέζικης λογοτεχνίας. Βλέπε στὸ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ Jung, *Psychologie und Alchemie* (Zürich, 1944), ὅπου περιγράφονται δυὸ περιεργὰ παραδείγματα.

μειο πού, απ' όσο ξέρω, μέχρι τώρα δὲν ἔθιξαν, εἶναι ὅτι τόσο ὁ Κίρκεγκωρ ὅσο κι ὁ Κάφκα, ἔγραψαν πολλές θρησκευτικές παραβολές πάνω σὲ θέματα σύγχρονα καὶ ἀστικά. Ὁ Λάουρι, στὸ ἔργο του *Kirkegaard* (Oxford University Press, 1938), μεταφέρει δυὸ απ' αὐτές. Ἡ μιὰ εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ παραχαράκτη πού, κάτω ἀπὸ ἀδιάκοπη παρακολούθηση, μετρᾷ χαρτονομίσματα στὴν Τράπεζα τῆς Ἀγγλίας· ἀπαράλλαχτα ὁ Θεός, ἀμφιβάλλοντας γιὰ τὸν Κίρκεγκωρ, θὰ τοῦ ἐπέβαλε ἕναν καταναγκασμό, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸν γνώριζε γιὰ εὐεπίφορο στὸ κακό. Θέμα τῆς ἄλλης παραβολῆς εἶναι οἱ ἐπιχειρήσεις στὸ Βόρειο Πόλο. Δανοὶ πᾶστορες εἶχαν κηρύξει ἀπὸ τοὺς ἄμβωνές τους ὅτι ἡ συμμετοχὴ σ' αὐτὲς τὶς ἐπιχειρήσεις ἦταν εὐεργετικὴ γιὰ τὴν αἰώνια σωτηρία τῆς ψυχῆς. Παραδέχονταν ὡστόσο ὅτι ἦταν δύσκολο, κι ἴσως ἀδύνατο, νὰ φτάσει κανεὶς στὸν Πόλο κι οὔτε θὰ ἔταν μπορετὸ στὸν καθένα ν' ἀναλάβει μιὰ τέτοια περιπέτεια. Τελικά, θ' ἀνακοίνωναν ὅτι κάθε ταξίδι — λόγου χάρι ἀπ' τὴ Δανία στὸ Λονδῖνο, μ' ἕνα ἀτμόπλοιο τῆς τακτικῆς γραμμῆς — ἰδωμένο κατάλληλα, ἦταν μιὰ ἐπιχείρηση στὸ Βόρειο Πόλο. Τὸ τέταρτο απ' αὐτὰ τὰ προδρομικὰ κείμενα, τὸ βρῆκα στὸ ποίημα τοῦ Μπράουνινγκ «Φόβοι καὶ Ἐνδοιασμοί», δημοσιευμένο τὸ 1876. Ἕνας ἄνθρωπος ἔχει, ἢ πιστεύει πῶς ἔχει, ἕναν σπουδαῖο φίλο. Ποτέ του δὲν τὸν εἶδε αὐτὸ τὸ φίλο κι ἐπίσης εἶναι γεγονός ὅτι ὁ φίλος αὐτὸς ποτέ μέχρι τώρα δὲν τὸν βοήθησε, ἂν καὶ θρυλοῦνται τὰ τόσα ἀρχοντικά του χαρίσματα καὶ κυκλοφοροῦν αὐθεντικά του γράμματα. Τότε κάποιος αὐτὰ τὰ χαρίσματα τ' ἀμφισβητεῖ καὶ οἱ γραφολόγοι δηλώνουν ὅτι τὰ γράμματα εἶναι ἀπόκρυφα. Στὸ τέλος, ὁ ἄνθρωπος ρωτᾷ: «Κι ἂν λοιπὸν αὐτὸς ὁ φίλος ἦταν... ὁ Θεός;».

Στὶς σημειώσεις μου εἶναι καταγραμμένες ἐπίσης δυὸ ἱστορίες. Μιὰ εἶναι ἀπὸ τὶς *Histoires désobligeantes*, τοῦ Λεὸν Μπλουά, κι ἀναφέρεται στὴν περίπτωση μερικῶν ἀνθρώπων πού ἂν κι ἔχουν στὴν κατοχὴ τους κάθε λογῆς ὑδρόγειες σφαῖρες, ἄτλαντες, χάρτες, δρομολόγια τρένων καὶ μπκούλα, πεθαίνουν χωρὶς ποτέ νὰ καταφέρουν ν' ἀφήσουν τὸ σπίτι καὶ τὴν πόλη τους. Ἡ ἄλλη τιτλοφορεῖται «Καρκασόν» κι ἀνήκει στὸν Λόρδο Ντάνσανυ. Ἕνας στρατὸς ἀνίκητος ἀπὸ πολεμιστὲς ἀφήνει ἕνα ἀπέραντο κάστρο, κατακτᾷ βασιλεία, συναντᾷ στὸ διάβα του τέρατα καὶ σημεῖα καὶ ὀργώνει ἐρήμους καὶ βουνά, ἀλλὰ ποτέ δὲ φτάνει στὴν Καρκασόν, ἂν καὶ κάποια φορὰ τὴν πῆρε τὸ μάτι του ἀπὸ μακριά. (Αὐτὴ ἡ ἱστορία εἶναι, ὅπως εὐκόλα μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς, ἀκριβῶς ἡ ἀντίστροφη ἀπὸ τὴν προηγούμενη· στὴν πρώτη, ποτέ

δέν φεύγουμε ἀπ' τὴν πόλη· στὴ δεύτερη, ποτέ δὲ φτάνουμε).

Ἄν δὲν πέφτω ἔξω, τοῦτα τὰ ἑτερόκλητα κομμάτια πού ἀπαρίθμησα, μοιάζουν τοῦ Κάφκα. Ἄν δὲν πέφτω ἔξω, δὲ μοιάζουν ὅλα ἀναμεταξύ τους. Τὸ δεύτερο αὐτὸ γεγονός εἶναι τὸ πιὸ σημαντικό. Στὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ κείμενα ἀναγνωρίζουμε τὴν ιδιοσυγκρασία τοῦ Κάφκα σ' ἓνα μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμό, ἀλλὰ ἂν ὁ Κάφκα δὲν εἶχε ποτέ του γράψει μιὰ γραμμὴ, δὲν θὰ διακρίναμε αὐτὴ τὴν ὁμοιότητα· μ' ἄλλα λόγια, αὐτὴ δὲν θὰ ὑπῆρχε. Τὸ ποίημα τοῦ Μπράουνινγκ «Φόβοι καὶ Ἐνδοιασμοί», προοιωνίζει τὸ ἔργο τοῦ Κάφκα, ἀλλὰ προφανῶς ἡ ἀνάγνωση τοῦ ἔργου τοῦ Κάφκα ὀξύνει καὶ διαθλά τὴν ἀνάγνωση τοῦ ποιήματος. Ὁ Μπράουνινγκ δὲν τὸ διάβασε ὅπως τώρα δὲ ἐμεῖς. Στὴ γλώσσα τῆς κριτικῆς, ἡ λέξη «πρόδρομος» εἶναι ἀπαραίτητη, ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε νὰ καθαριστεῖ ἀπὸ κάθε στοιχεῖο συνακόλουθο πολεμικῆς ἢ ἀνταγωνισμοῦ. Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι κάθε συγγραφέας δημιουργεῖ τοὺς προδρόμους του. Τὸ ἔργο του τροποποιεῖ τίς ἀντιλήψεις μας γιὰ τὸ παρελθόν, μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πού θὰ τροποποιήσει καὶ τὸ μέλλον¹. Ἡ ταυτότητα ἢ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων πού ἐμπλέκονται σ' αὐτὸ τὸ συσχετισμό, μένει χωρὶς σημασία. Ὁ νεαρὸς Κάφκα τῆς Κρίσης εἶναι λιγότερο ἓνας πρόδρομος τοῦ Κάφκα τῶν ζοφερῶν μύθων καὶ τῶν στυγνῶν θεσμῶν, ἀπ' ὅ,τι ὁ Μπράουνινγκ καὶ ὁ Λόρδος Ντάνσανου.

Ὁ Δημιουργός

Δὲν εἶχε ποτέ του ἀφεθεῖ σ' ἡδονὲς τῆς μνήμης. Οἱ ἐντυπώσεις περνοῦσαν ἀπὸ πάνω του γοργά, ζωηρὲς καὶ διαβατάρικες, τὸ λαμπερὸ κόκκινο σμάλτο ἑνὸς ἀγγειοπλάστη, τὸ στερέωμα γεμάτο ἀστέρια πού ἦταν καὶ θεοί, τὸ φεγγάρι ἀπ' ὅπου ἓνα λιοντάρι εἶχε πέσει, ἡ ἀπαλότητα τοῦ μάρμαρου κάτω ἀπὸ τρυφερά, αἰσθαντικὰ ἀκροδάχτυλα, ἡ γεύση ἀπὸ κρέας ἀγριόχοιρου πού τοῦ ἄρσεσε μὲ μανία νὰ κομματιάζει, λευκὰ δόντια, μιὰ λέξη ἀπὸ τὴ γλώσσα τῆ φοινικικῆ, ἡ μαύρη σκιά μιᾶς λόγχης ριγμένη πάνω σὲ ξανθὴ ἄμμο, νὰ ἔνι κοντὰ στὴ θάλασσα καὶ σὲ γυναῖκες, τὸ δυνατὸ κρασί πού τὴ στυφάδα του μιλιάκωνε μιὰ γεύση μελιοῦ, ὅλ' αὐτὰ μποροῦσαν μιὰ καὶ καλὴ νὰ ὀρίσουν ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ κεφιοῦ του. Τὸ φόβο τὸ γνώριζε, ἀλλὰ τὴν ἴδια στιγμή τὸ θυμὸ καὶ τὸ θάρρος, κι ἦταν πάντα ἔτοιμος νὰ ριχτεῖ πρῶ-

1. Βλέπε T. S. Eliot : Points of View (1941), σελ. 25-26.

τος στα τείχη του έχθρου. Πρόθυμος, περίεργος, ρέμπελος, μὴν ἔχοντας ἄλλη ἀρχὴ παρὰ τὴν ἱκανοποίησι καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα τὴν ἀδιαφορία, ταξίδευε στὶς διάφορες χῶρες τῆς γῆς καὶ σ' ἀκρογιάλια ἔβλεπε τὶς πόλεις καὶ τὰ παλάτια τῶν ἀνθρώπων. Στὶς πολυάνθρωπες ἀγορὰς ἢ στὰ ριζὰ ἐνὸς βουνοῦ μὲ τὴν κορφή χαμένη μὲς σ' ὁμίχλες, ποὺ ταίριαζε γιὰ λημέρι κενταύρων, εἶχε ἀκούσει σκοτεινοὺς θρύλους ποὺ τοὺς δεχόταν ὅπως δεχόταν τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα, χωρὶς νὰ ρωτᾷ ἂν ἦταν ἀληθινοὶ ἢ καμώματα τῆς φαντασίας.

Λίγο λίγο, ἡ πλάση μ' ὄλες τὶς ὁμορφιές τῆς τοῦ ἀποτραβιόταν· μιὰ ὁμίχλη ἐπίμονη τοῦ θόλωνε στὸ χέρι του τὶς γραμμές, ὁ οὐρανὸς ἔχανε τοὺς κατοίκους του τ' ἄστρα, ἡ γῆ κάτω ἀπ' τὰ πόδια του ἀβέβαιη. Κι ὅλα ξεμάκρηναν συγκεχυμένα. Ὅταν κατάλαβε πὼς τυφλωνόταν, ἔκλαψε· οἱ ἄνθρωποι δὲν κάτεχαν ἀκόμη τὴ στωικὴ παραίτηση, καὶ ὁ Ἔκτορας θὰ μπορούσε νὰ τὸ βάλει στὰ πόδια δίχως νὰ ντροπιαστεῖ. «Τώρα», σκέφτηκε, «δὲ θὰ βλέπω πιά τὸν οὐρανὸ γεμάτο μυθικὰ ὄραματα, οὔτε καὶ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπο ποὺ τὰ χρόνια θ' ἀλλάζουν». Μέρη καὶ νύχτες πέρασαν πάνω ἀπὸ τὴν ἀπελπισμένη του σάρκα, ἀλλὰ ἕνα πρωὶ ξύπνησε, εἶδε (λευτερωμένος ἀπὸ σκιές) τὰ σκοτεινὰ ἀντικείμενα νὰ τὸν περιστοιχίζουν, καὶ ἔνωσε ἀνεξήγητα, καθὼς ἀναγνωρίζει κανεὶς μιὰ μουσικὴ ἢ μιὰ φωνή, ὅτι ὅλ' αὐτὰ τοῦ εἶχαν συμβεῖ ἀπὸ τὰ πρὶν καὶ τὸν εἶχαν βρεῖ σκιαγμένο, μὰ τὴν ἴδια στιγμὴ γεμάτο χαρὰ, ἐλπίδα καὶ περιέργεια. Τότε βυθίστηκε στὴ μνήμη του, ποὺ ἔμοιαζε ἀπύθμενη, καὶ μὲς στὸν ἴλιγγο τῆς κατάδυσης βάλθηκε ν' ἀνασέρνει τὴ χαμένη ἀνάμνηση ποὺ γυαλοκοποῦσε τώρα σὰν ἕνα νόμισμα στὸ φεγγαρόφωτο, ἴσως γιὰτι ποτὲ πρὶν δὲν τὴν εἶχε κοιτάξει κατάματα παρὰ μόνον πιθανὸν μέσα σ' ὄνειρο.

Νὰ τί ἦταν ἡ ἀνάμνηση: ἐν' ἄλλο παλικάρι τοῦ ἔχε πεῖ λόγια βρισιά, καὶ ἐκεῖνος εἶχε πάει στὸν πατέρα του καὶ τοῦ ἱστόρησε τὸ περιστατικόν. Ὁ πατέρας του τὸν ἄφησε νὰ μιλάει, μὰ δὲν ἔδειχνε μήτε ν' ἀκούει μήτε νὰ καταλαβαίνει· καὶ ὕστερα ξεκρέμασε ἀπὸ τὸν τοῖχο ἕνα χάλκινο ξίφος, ὅλ' ὁμορφιά καὶ δύναμη, ποὺ τὸ παιδί εἶχε βάλει κρυφὰ στὸ μάτι· τώρα τὸ κρατοῦσε στὰ χέρια του, καὶ ἡ ξαφνικὴ χαρὰ νὰ τὸ ἔχει δικό του τοῦ ὄσβηνε τὸν πόνο ποὺ εἶχε δοκιμάσει, ἀλλὰ ἡ φωνὴ τοῦ πατέρα του ἔλεγε: «Δείχτους τώρα πὼς εἶσαι ἄντρας», καὶ εἶχε μιὰ σιγουριά μέσα τῆς. Ἡ νύχτα σκοτείνιασε τὰ μονοπάτια. Χουφτιάζοντας τὸ σπαθί, ποὺ τὸ ἔνωθε προικισμένο μὲ μαγικὴ δύναμη,

κατέβηκε τὴν ἀπόκρημνη πλαγιά πού ἔζωνε τὸ σπίτι κι ἔτρεξε στὴν ὄχθη τῆς θάλασσας, καὶ φανταζόταν πὼς εἶναι ὁ Αἴαντας κι ὁ Περσέας, κι ὅτι γέμιζε τ' ἄρμυρὸ σκοτάδι μὲ μάχες καὶ λαβωματιές. Αὐτὸ πού τώρα γύρευε νὰ βρεῖ, ἦταν ἀτόφια ἢ γεύση ἐκείνης τῆς στιγμῆς· δὲ νοιάζονταν πιά γιὰ τὰ ὑπόλοιπα — τίς βρισιές στὸν καυγά, τὴν πάλη ὡς τὴν ἐξάντληση καὶ τὴν ἐπιστροφή μὲ τὸ λεπίδι λεκιασμένο στὸ αἷμα. Μιὰ ἄλλη μνήμη, πού κι αὐτὴ βάσταγε ἀπὸ τὴ νύχτα κι ἀπὸ μιὰ προσδοκία περιπέτειας, ξεπήδησε ἀπὸ τούτην ἐδῶ. Μιὰ γυναίκα, ἡ πρώτη πού τοῦ ἔχαν δώσει οἱ θεοί, τὸν καρτέραγε στὸ μισοσκοτάδο ἐνὸς ὑπόγειου, κι ἐκεῖνος τὴ γύρευε σὲ διαδρόμους σὰν δίχτυα πέτρινα καὶ σὲ κατεβασιές πού χάνονταν μὲς σὲ σκιές. Γιατί λοιπὸν αὐτὲς οἱ μνημὲς ὀλοένα ἐπέστρεφαν σ' αὐτόν, ἐπέστρεφαν σὰν νὰ ἔταν ἀπλὲς μορφές ἀπὸ τὸ παρόν;

Μὲ τὸ τελειωτικὸ σκοτάδι, κατάλαβε. Στὴ νύχτα ἐκείνη τῶν θνητῶν του ματιῶν, πού μέσα της εἶχε πάρει τὸ μονοπάτι τῆς καθόδου, μαζὶ τὸν πρόσμεναν ὁ ἔρωτας κι ὁ κίνδυνος, ὁ Ἄρης κι ἡ Ἀφροδίτη, γιατί κιόλας προμάντευε (γιατί ὀλοένα ζύγωνε) ἕναν ὑπαινιγμὸ ἀπὸ δόξα κι ἐξάμετρα, μιὰν αἴσθησι ἀνθρώπων πού ὑπερασπίζονται ἕνα ναὸ πού οἱ θεοὶ δὲν θὰ σῶζαν κι ἀπὸ μαῦρα καράβια πού ἀναζητοῦσαν στὶς θάλασσες ἕνα ἀγαπημένο νησί, μιὰ νύξη ἀπὸ τίς Ἰλιάδες καὶ τίς Ὀδύσσειες πού ἦταν ταγμένους νὰ δημιουργήσει καὶ ν' ἀφήσει πίσω του, ν' ἀντηχοῦν στὸ κώλωμα τῆς ἀνθρώπινης μνήμης. Τὰ ξέρουμε ὅλ' αὐτά· μὰ ὄχι ὅσα ἔνωσε τὴν ὥρα πού κατέβαινε στὸ τελικὸ σκοτάδι.

Ἡ παραβολὴ τοῦ Θερβάντες καὶ ὁ Κιχώτης

Κουρασμένος ἀπὸ τὴν ἰσπανικὴ γῆ του, ἕνας γέρος στρατιώτης αὐτὸς τοῦ βασιλέα, ζήτησε νὰ βρεῖ ἀνάπαψη στοὺς ἀχανεῖς κόσμους πού χαρτογράφησε ὁ Ἀρίστο, σὲ κείνη τὴν κοιλάδα τοῦ φεγγαριοῦ ὅπου ὁ χαμένος χρόνος σώζεται μὲ ὄνειροπολήσεις, καὶ στὸ χρυσὸ εἶδωλο τοῦ Μωάμεθ κλεμμένο ἀπὸ τὸν Μονταλμπάν.

Σ' ἀνάλαφρο περίπαιγμα τοῦ ἑαυτοῦ του φαντάστηκε ἕναν ἄνθρωπο εὐκολόπιστο πού, ταραγμένος ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσι θαυμάτων, ἀποφάσισε ν' ἀναζητήσει ἄθλους καὶ θέλγητρα σὲ τόπους φανταστικούς, πού ὀνομάζονταν Τομπόσο ἢ Μοντιέλ.

Νικημένος ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, τὴν Ἰσπανία, ὁ Δὸν Κιχώτης πέθανε στὸ χωριὸ πού γεννήθηκε, τὸ ἔτος 1614. Τὸν

κράτησε για λίγο ακόμη στη ζωή ο Μιγκέλ ντε Θερβάντες.

Και για τους δύο, τόν ονειροπόλο και τόν ονειρεμένο, όλόκληρο τὸ σχῆμα διαδικασίας βρισκόταν στη διαφορά δυὸ κόσμων: τοῦ ἐξωπραγματικοῦ κόσμου τῶν ἱπποτικῶν βιβλίων, καὶ τῆς συμβατικῆς καθημερινότητος τοῦ 17ου αἰώνα.

Δὲν ὑποπεύθηκαν ὅτι τὰ χρόνια θὰ ἔρχονταν νὰ λειάνουν αὐτὴ τὴ διαφορά, δὲν ὑποπεύθηκαν ὅτι ἡ Μάντσα καὶ τὸ Μοντιέλ καὶ ἡ λιγνὴ φιγούρα τοῦ ἱππότη θὰ ἴμεναν, γιὰ τοὺς μεταγενέστερους, ὄχι λιγότερο ποιητικὲς ἀπὸ τὰ ἐπεισόδια τοῦ Σινμπάντ ἢ ἀπὸ τοὺς ἀχανεῖς κόσμους ποὺ χαρτογράφησε ὁ Ἀρίστο.

Γιατὶ στὴν ἀρχὴ τῆς λογοτεχνίας ὑπάρχει ὁ μῦθος, καὶ ὁ μῦθος πάλι στὸ τέλος της.

μετάφραση - παρουσίαση Φραγκίσκη Ἀμπατζοπούλου

Σημειώσεις

1. Βλ. Jorge Luis Borges, «Labyrinths», New Directions, 1962, εἰσαγωγή James E. Irby.

2. Τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν περιλαμβάνεται σὲ μιὰ προσωπικὴ ἀνθολογία ποὺ ἔκαμε ὁ Borges (Antologia Personal, 1961), ὅπου προλογίζοντας γράφει ὅτι δὲν θὰ ἔθελε νὰ κριθεῖ ἀπὸ «ὀρισμένες ἀσκήσεις μ' ἓνα τοπικὸ χρῶμα ὑπερβολικὸ καὶ ἀπόκρυφο, ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ ἐμφανίζονται σ' ἀνθολογίες καὶ ποὺ δὲν μπορῶ νὰ θυμᾶμαι χωρὶς νὰ κοκκινίζω». («A personal Anthology by Jorge Luis Borges», Grove Press 1967).

3. Γιὰ τὸ «Τεῖχος καὶ τὰ Βιβλία» καὶ τὸν «Δημιουργό», χρησιμοποιήθηκε ἡ ἀγγλικὴ μετάφραση ἀντίστοιχα τῶν Irving Feldman καὶ Alastair Reid, ἀπὸ τὴν «Personal Anthology»· γιὰ τὰ ἄλλα δυὸ κείμενα, οἱ μεταφράσεις τοῦ James E. Irby, ἀπὸ τὸ «Labyrinths».

Λουκᾶς Κούσουλας

«Ὁ ποιητῆς τοῦ Δαρείου»

Καημένος Φερνάζης...

Τοῦ ἔπεσε κὰν ἔλαφριά ἢ πολιορκία
πρῶτα, ἢ κατοχὴ μετὰ;

Εἶχε μεγάλα μπλεξίματα;

Ἐδέησε ἄραγε νὰ ξεγλιστρήσει,

πέρασε στὰ βουνά, ἐπέζησε;

Πέτυχε τέλος τὴν εὐκαιρία:

τελείωσε καμιά φορὰ τὸ «Δαρεῖο» του;

Ἐξηγημένα

Ἄν αὐριο μὲ σκοτώσει ἢ τρέλα,
μὲ τὸ ἴδιο τῆς χέρι ἂν μὲ χαντακώσει,
σὰν τὸ σκυλί, ἢ ὅπως ἀλλιῶς,
τὸ νοῦ σας ὅσοι ἀγαπᾶτε: δὲν εἶναι λόγος
νὰ παρηγορηθεῖτε γι' αὐτὸ γρηγορότερα,
πὼς ἦταν ἀτύχημα ὅτι συμβαίνουν κάτι τέτοια,
ὅτι τί περιμένεις,
οὔτε πάλι νὰ τὸ παρατραβᾶτε
πὼς πῆγα χαράμι ὁ ἀκέρδευτος,
καὶ δωρεάν!

Ὅταν ἢ τρέλα θὰ μὲ σκοτώνει,
ὅταν θὰ πέφτω στὴ μπαμπεσιά τῆς,
τελειῶνω κανονικά.

Αὐτὴ εἶναι ἢ ἀλήθεια.

Ὅσο ἂν πάσχισα νὰ τὸ ξεχάσω,
ὅσες δηλώσεις ἀποκηρύξεως ἂν ὑπόγραφα,
δὲν κρύβεται ἄλλο: εἶμαι
τοῦ λογικοῦ ὁπαδός,
κ' ἐχθρὸς βαμμένος τῆς τρέλας.
Δίκαια μ' ἔχει βαλμένο στὸ σημάδι
κ' ἐπόμενο εἶναι νὰ μὲ πετύχει.

Ἡ ἐξακρίβωση

Ἐδέησε πάλι νὰ διημερεύσω στὸν Παρνασσό,
νὰ λημεριάσω σὰν ἄλλοτε πάλι

στα εὐτυχισμένα βράχια.
 Οὔτε κουβέντα δυστυχῶς γιὰ πουλιά,
 ἐνδημικὰ διαβατάρικα ἢ ἄλλα,
 καιρὸς πὸν τὸ πῆρα ἀπόφαση καὶ γιὰ τ' ἀγρίμια...
 Φυτοφάρμακα μηχανήματα ὁδοποιῖα
 — δὲν εἶναι πιά ὁ ἀπόηχος,
 ἔφτασε καὶ ἡ χάρη τους ὡς ἐδῶ.
 Ἄρκει φυσικὰ τὸ ἀεράκι στὶς κορυφές!
 Τὸ ἀπόγεμα ἓνα κρυπτογράφημα.
 Ξεχώρισα τῆ φωνή,
 ὄχι σὰν τὸ περπάτημα καματεροῦ,
 κάτι μισόλογα μᾶλλον στὸ μεσοῦψές:
 ἄλογο... δόξα... φρούδι τοῦ βράχου...
 Ἡ ἐξακριβωση
 ἀκολούθησε ἀπὸ μακριά: μὴν εἶδες λέει,
 μὴν ἀντάμωσες πουθενά,
 στὸν κόσμον πὸν γυρίζεις, δὲν ξέρεις,
 τί ἀπόγινε τὸ ἄλογο
 τοῦ Ἑμιλιάνο Ζαπάτα!
 Οὔτε στήν Ἄρτα φαίνεται οὔτε στὸ Μεσολόγγι!
 Μὲ τὰ χαμένα πουλιά κι αὐτὸ
 καὶ τ' ἀγρίμια.

«Τῆ γνώμη τῶν δυνατῶν
 ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ τῆ γυρίσει».

α'

Ὁ δυνατότερος φυσικὰ
 — ἂν εἶναι νὰ βρεθεῖ κάποιος.
 Ὁ δυνατότερος
 τυχαίνοντας κάποτε καὶ πεθαμένος.
 Συντελεῖ ἴσα - ἴσα ἐξαιρετικά.
 Ἐξαρτᾶται τί ἐννοοῦμε
 λέγοντας δυνατός: τί ἐννοοῦμε γενικῶς
 μὲ ὅλες τὶς λέξεις.

β'

Γιὰ νὰ τελειώσει ἀλίμονο
 κι αὐτὸς δυνατός: εἶναι κατάρρα:
 Καὶ νὰ κινήσει πάλι
 τὸ μοιραῖο εῴτημα: τῆ γνώμη
 — ἡ γνώμη λοιπὸν μᾶς μαραίνει τῶν δυνατῶν
 ἢ ἡ δύναμη; Μὴν εἶναι λάθος
 βαλμένο ἔτσι τὸ ζήτημα
 κι ἄδικα πάσχουμε ν' ἀποκριθοῦμε;

Γιάννης Τόλης

Ἀπὸ τὸ θέατρο μιᾶς πόλης

α

Πόσο μὲ πίκρανες αὐτὸ τὸ βράδυ
ἐρωτικὴ καλωσύνη μου!
φτωχὸς ἐγὼ
καὶ δὲ μ' ἄφησες οὔτε μιὰ τραγικὴ στιγμή
νὰ χαρῶ
τὴ νομοτέλεια τοῦ κίτρινου φεγγαριοῦ
στὴν ξασπρισμένη λίμνη.
Τὸ κορμί μου
πλέοντας μακριὰ ἀπ' τὶς ἀνήσυχες ἐκβολές
ἀπολαμβάνει συνεχῶς
τὶς μεσίστιες ἡδονές
ταπεινωμένες κι ἀδιάβροχες
δοξολογώντας τὴν παρθενικότητα τοῦ χαμένου χρόνου.
Σὲ τοῦτο τὸ καιτὸ νερὸ
δὲν ζωγραφίζονται παράπονα
δὲν ζωγραφίζονται νοήματα.
ἢ μοιραία σκιά τῶν φιλιῶν μας,
ἀρνητικὴ στὴ νεανικὴ ἱστορία τοῦ ποταμοῦ,
φωτίζει νευρικὰ
τὴν ἔνταση τῆς τελευταίας μας ἀγορᾶς.

β

Ποιὸς μὲ φωνάζει ;
Δὲν τὸν βλέπω, δὲν τὸν ἀκούω.
Ξαπλωμένος στὴ διασταύρωση
μοῦ δέλχνη τὶς τέσσερις γωνιές τῆς ἀντοχῆς μου
πάνω του πορεύονται οἱ νεκροὶ τοῦ κάτω κόσμου
στὶς ἄκρες τῶν χεριῶν του ξημερώνει ἢ αὐγὴ τῶν προσευχῶν
στὴν ἄκρη τῆς σκιᾶς του καθρεφτίζεται τὸ τρίμημα τῆς ἀρνήσεως.
Ποιὸς μὲ φωνάζει ;
Τέσσερις λεῦκες στὸ χωράφι μου
ἀδιάστατες λύπες, ἀδιάστατες χαρὲς
καμώνονται πὼς μελετοῦν
τὸ ριζικὸ τῆς σεμνότητος
ἔτσι, πὸς ἢ παρέλαση συνεχίζεται μέχρι τὴν ἐπομένη.
Ποιὸς μὲ φωνάζει ;

Στή γειτονιά μου χοροὶ μὲ δέντρα
 στὸν ἕνα κύκλο κορυφαῖος ὁ Δεσπότης — ἀστικό
 στὸν ἄλλο ἢ πόρνη διασκεδάζει στήν ἀνακάλυψη τῶν σωστῶν
 ρυθμῶν
 στὸν ἄλλο οἱ δίκαιοι, οἱ καϋμένοι, ὄλο νὰ συμφωνοῦν...
 καὶ γὰρ δίπλα στοὺς λούστρους ν' ἀφήνω δυὸ λουλούδια πικρα-
 μένος.

Ποιὸς μὲ φωνάζει;
 Ἐτούτη ἢ χαρακιά ποῦ μ' ἔβγαλε;
 Στὴ σκάλα ἕνα λουλούδι ὑποδοχῆς
 στήν πόρτα ἕνα σημείωμα «κλειδί»
 καὶ στὸ παράθυρο ὁ ἀρραβῶνας ὄλων τῶν ἀλλαγῶν.
 Κι ἔγινα γέφυρα σ' αὐτὴ τὴ χαντακιά γιὰ νὰ διαβοῦν δυὸ ταίρια
 περιστέρια.

Γιὰ σκέψου νὰ ὑπάρχει μοναξιά σ' αὐτὴν τὴν ἀσφυξία.
 Ἐζήσα τὸ χειμῶνα σ' ὄλες τὶς ἐποχὲς
 κι ἦρθε καιρὸς ν' ἀνταποδώσω τὴ φιλοξενία:
 τὰ γεγονότα λίγα στὴ ζωὴ μου
 δυὸ τρεῖς πολέμοι — δυὸ τρεῖς θεοὶ
 κι ἕνας χορὸς ἀμέτρητος στὴν ἀμμουδιά.
 Τώρα, δὲ μὲ φωνάζουν
 κι οὔτε ποὺ ἀκούω ἢ βλέπω κανένα: ξενητεία.
 Τὰ ἐπιπλα λιγοστεύουν
 τὰ χρώματα φθάρηκαν
 ἢ ζωὴ ξεμακραίνει κι ἕνας χάρος προπαγανδίζει
 τὴν ἀνεση ποὺ προσφέρει ἢ ἔταιρεία του.
 Τί ταπεινώση γιὰ μένα τὸν ὁδοιπόρο·
 κάθομαι καὶ σκέφτομαι — ἂν γινόταν νὰ ἐπιστρέψω —
 οἱ λεῦκες θὰ μὲ καλωσόριζαν ἢ θὰ μ' ἀποχαιρετοῦσαν;

Στὸ μισοφωτισμένο διάδρομο
 γυμνὴ γυναίκα
 μ' ἕνα μικρὸ κορίτσι στήν ἀγκαλιά της ψιθυρίζει:
 Νιώθω ἕνα τρένο νὰ μὲ διαπερνᾷ
 κατὰ μῆκος τῶν χειρῶν μου!
 Νιώθω ἕνα τρένο νὰ μὲ διαπερνᾷ
 κατὰ μῆκος τῶν ποδιῶν μου!
 Κι ἂν τούτη ἢ νόθη ἀποσκευὴ δὲν εἶναι ἡ ἀνάστασή μου
 στὸ τέλος τοῦ διαδρόμου πὲς μου θεέ, θεέ μου,
 τί μὲ περιμένει;

Τὸ κείμενο θὰ δημοσιεύσουν οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴ πάροδο τῶν χρόνων στὸ βιβλίο «Ἐκδηλώσεις γιὰ νὰ νιώσετε τὴν ἄγρια Ἑβδομάδα».

γ'

στάδιο

- Ὁ καιρὸς ἐπικίνδυνος. Δὲν εἶναι παραμονή.
Οἰκονομία. Ποιὸ τὸ ταλέντο σου;
— Μαραθωνοδρόμος!
— Φέρε μου τὸ καφέ. Ποιὸ τὸ ταλέντο σου;
— Ἄλτης!
— ...Μπράβο — Ποιὸ τὸ ταλέντο σου;
— Ἀκοντιστής! — ...Ρίπτης! — ...Ἐμποδιστής!

«Ὁ καιρὸς ἐπικίνδυνος. Δὲν εἶναι παραμονή.
Οἰκονομία. Ποιὸ τὸ ταλέντο σου;»

δ'

Σεμνοὶ δικαστές,
ἀντάμωσα τὸ μαῦρο μὲ τὸ ἄσπρο
ἀντάμωσα τὴ μέρα μὲ τὴ νύχτα
ἀντάμωσα τὸ δίκιο μὲ τὴν ἀδικία
στὸ μεγαλοβδόμαδο τῆς ἀλύτρωτης συνειδήσεως.
Σεμνοὶ δικαστές,
ἔτρεχα μόνον στὸς στίβους
κραύγαζα μόνον στὶς ἐκκλησίες
ἔκλαιγα μόνον στὰ πανηγύρια
καὶ τὰ μεγάλα ταξίδια
ἔζησα χωρὶς ἀποσκευές·

ξ!

σεῖς ποὺ συλλαβίζετε τὸ νόμο,
πῶς θὰ χωρίσετε τὶς λέξεις
μὲ τὰ δεκαεφτά σύμφωνα;

Φάνης Τουλούπης

Συναξάριον 30ῆς καὶ 31ῆς Ἰουλίου

Μαρτύριον Ἀνδρονίκου, Σίλλα, Κρήσκεντος...
Πῶς νὰ σηκώσουμε τὸν κίονα τοῦ χρόνου.
Εὐδοκίμου δικαίου, Ἀριμαθείας Ἰωσήφ...
Πῶς νὰ συνδέσουμε τὰ πράγματα, τὴ σκέψη μας.

Χάος μέγα τὰ χώρισε, ἀγαπημένε...

Μεταθανάτια γαλήνη

Τοῖχοι λευκοὶ ποὺ ἀνακλοῦν χλωροφόρμιο
σιγὴ λευκὴ ποὺ ἀναδίνει θάνατο
χέρια καὶ πράγματα λευκά, δικαιωμένα.
Τώρα δὲν ὑπάρχεις, δὲν ὑπάρχω.
Λευκότης, παγωμένα βλέφαρα, μηδέν.

Μνημόσυνο

Ἡ μνήμη βάθυνε τὸν πόνο σου, πηγάδι
στὴν ἔρημιὰ καὶ τὴν κραυγὴ τῶν βράχων ἀνοιγμένο.
Ἀπόβραδο φτεροκοποῦνε τὰ πουλιὰ
κι ἀνάμεσα ἀπ' τὰ κλαδιὰ τοῦ χρόνου
ρίγος βυθοῦ ἀντλεῖς, θολὸ του νέφους μάτι.

Στὰ φτερὰ τοῦ θανάτου

Χάθηκε πρῶτα ἡ ἀγαπημένη.
Ἔστερα ἄνοιγμα βαθὺ δέχτηκε τὸν πατέρα
κι ἡ καταχνιὰ τὰ πρόσωπα τῶν φίλων.
Θέ μου, τί παγωνιὰ ἀφίνουν τὰ φτερὰ
τοῦ θανάτου...

Αἰσιοδοξία

Μαζί του πέθαινε τὸ καλοκαίρι
κι εὐώδιαζε ὕγεια καὶ θυμίαμα τὸ δεῖλι
μὲ τὴν πνοὴ ἄμωμων ἰσκιῶν ἐν ὁδῶ.
Ἔλα, αἰθρία τῶν ματιῶν... Ὑμνοὶ παιδιῶν
τὴν κλίμακα τοῦ φθινοπώρου ἀνεβαίνουν.

απο δοκιμασια σε δοκιμασια

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ

Γιωργος Ἀράγης

ἽΟ μακρυγιαννισμὸς στὴν ἀφήγηση*

ἽΟ Μακρυγιάννης εἶχε ἀσκηθεῖ στὸν προφορικὸ λόγῸ, ὅπως τὸ καθόριζε ἡ καθημερινὴ κουβέντα. Μιὰ κουβέντα βέβαια τοποθετημένη στὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς του καὶ τῆς σταδιοδρομίας του. Ἵτσι, ὅταν ἀποφάσισε νὰ γράψει, χωρὶς προπαίδεια στὸν γραπτὸ λόγῸ, ἔγραψε, κατὰ τὸ ἔνστικτό του, μὲ τὴν αἴσθηση τῆς γλώσσας πὸ εἶχε ἀποκτήσει μὲ τὴν ὀμιλία. Τελικὰ ἀπέδωσε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο στὰ γραφτά του τὸ ὕφος τῆς στάσης καὶ τῆς δράσης του, τόσο καίρια, ὥστε νὰ θεωροῦμε σῆμερα τὰ «Ἀπομνημονεύματα» σὰν τὴ «σημαντικότερη» πεζογραφικὴ κληρονομιά ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ ὕστερα. Εἶναι ὅμως βασικὸ νὰ κατανοηθεῖ πὸς ἡ κληρονομιά αὐτὴ, στὰ μέτρα πὸ στάθηκε ἀπόρροια ἑνὸς ἰδιότυπου συνδρόμου, δὲν προσφέρεται εὐκόλα — ἡ δὲν προσφέρεται καθόλου — γιὰ μιὰ ἀπευθείας ἐκμετάλλευση τοῦ λόγου τῆς. Εἶναι μᾶλλον ἑνα προηγούμενο, ἄρκετὰ διδακτικὸ ἀπὸ ὀρισμένη ἀποψη, παρὰ μιὰ κατάθεση μορφῆς, πὸ μπορεῖ νὰ τὴν

---

* ώπου ἡ λ. μακρυγιαννισμὸς χρησιμοποιεῖται πὸ πολὺ γιὰ νὰ δηλώσει μιὰ ροπή (ἡ ἑνα σύμπτωμα) καὶ ὅχι συγκεκριμένες ἐπιδράσεις.

οἰκειοποιηθεῖ κανένας ἐκ τῶν ἄνω. Σάν προηγούμενο, ἐκτὸς ἄλλων, συνιστᾷ τὴν υἰοθέτηση στὴ γραφὴ τοῦ λεκτικοῦ μὲ τὸ ὁποῖο ὁ συγγραφέας δηλώνεται στὸν προφορικό του λόγο. Πρόκειται γιὰ μιὰ δυνάμει σύσταση, ποὺ δὲν ἔχασε, νομίζω, σήμερα τὸ κύρος της, μολονότι ὁ προφορικός διάλογος ἔχει περιοριστεῖ κατὰ πολὺ πρὸς ὄφελος τοῦ γραφτοῦ μονόλογου. Κι εἶναι σημαντικό νὰ παρατηρηθεῖ πὼς ἡ ἀρνητικὴ της διατύπωση ἄγει ἀπώτερα στὴν κρίση πὼς ἡ γλῶσσα τῶν κειμένων, ὅταν γράφουμε ξεχνώντας πὼς μιλάμε, χάνει τὴν ὀργανικὴ της βάση, τὸν ἄμεσο δεσμό της δηλαδὴ μὲ τὸ ὑποκείμενο.

Ἐπάρχει μολαταῦτα στὴν πεζογραφία μας μιὰ τάση μακρυγιαννισμοῦ ἢ περίπου. Μιὰ τάση δηλαδὴ προσέγγισης τοῦ μακρυγιαννικοῦ λόγου, ἐρήμην τῶν εἰδικῶν ὄρων, ποὺ προϋπέθεσαν καὶ τελικὰ πραγμάτωσαν αὐτὸ τὸ λόγο. Διαφορετικὰ διατυπωμένη ἢ παρατήρηση αὐτὴ σημαίνει πὼς ἓνα μέρος τῆς πεζογραφίας μας γύρεψε νὰ παραδειγματιστεῖ ἀπὸ τὴν ἔκφραση τοῦ Μακρυγιάννη ἐρήμην ὀρισμένων ἀρχῶν, ποὺ δυνάμει περιέχονται στὸ ἔργο του. Ἀλλά, πρὶν προχωρήσω, θὰ ἤθελα νὰ ἀναφερθῶ συνοπτικὰ στοὺς πιθανοὺς λόγους, ποὺ ὑπέθαλψαν αὐτὴ τὴν τάση.

Ἀρχικά, φαντάζομαι, πὼς κάποιος ρόλο ἔπαιξε ἡ γενικότητα μὲ τὴν ὁποία ὑποστηρίχτηκε ὁ δημοτικισμὸς κι ἐπέτρεψε, μεταξὺ ἄλλων, νὰ ταυτιστεῖ ἡ λαϊκὴ γλῶσσα μιᾶς ἐποχῆς μὲ τὴ δημοτικὴ. Ἐννοῶ πὼς ὁ δημοτικισμὸς, ὅπως παρουσιάστηκε, ἄφησε περιθώρια — κι ὡς ἓνα βαθμὸ δογματίσει ἔμμεσα — νὰ τεθεῖ τὸ γλωσσικό μας ζήτημα στατικά. Βέβαια δὲν κρίνουμε ἐδῶ τὸν δημοτικισμὸ. Διαπιστώνουμε μονάχα ὅτι, γιὰ λόγους κατανοητοῦς, ὑπέθαλψε, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, μιὰ διάσταση μεταξὺ ζωῆς καὶ γλώσσας, καὶ συνεπῶς εὐνόησε ἓνα πνεῦμα νεολογιοτατισμοῦ. Ἡ διάσταση αὐτὴ βασικά ἔχει γίνει σήμερα ἀντιληπτὴ, ἀλλὰ στὴν πράξη οἱ παρενέργειές της παραμένουν ἀρκετὰ ἀνεξέλεγκτες ἀκόμα. Ἔτσι π. χ. βλέπουμε συχνὰ στὴν ἀφήγηση, κατὰ τὴν ἀστικὴ περίοδο ποὺ ζοῦμε, ἓνα ὕφος κι ἓνα λεξιλόγιο, ποὺ δὲν ἀνάγονται στὴ σύγχρονη πραγματικότητα.

Μὲ ἀνάλογο περίπου πνεῦμα — καὶ στὴ σκιά τοῦ δημοτικισμοῦ — συνδέθηκε τὸ θέμα τῆς ἐλληνικότητας μὲ τὴν παράδοση. Κι ἐδῶ, ὡς ἓνα βαθμὸ, παραχωρήθηκε ἡ ἀντίληψη τῆς στατικῆς σύνδεσης μὲ τὸ παρελθόν. Ἡ ἀπόλυτη σχεδὸν ἔλλειψη εἰδικῶν ἀπόψεων ἐπέτρεψε νὰ υἰοθετηθοῦν, στὴν τέχνη γενικά, οἱ μορφές τῆς παράδοσης κατὰ τρόπο ἀρκετὰ ἐπαναληπτικό. Ἀλλωστε σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἐπικράτησε μέχρι σήμερα τόση σύγχυση, ὥστε

κάθε νεοπλουτικὴ ἀντίληψη καὶ στάση νὰ παραμένει, θεωρητικὰ τουλάχιστο, ἀνεξέλεγκτη.

Ἴσως ἓνας τρίτος λόγος μακρυγιαννικῆς ἀπόκλισης στὴν πεζογραφία μας νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ἐπιδίωξη νὰ προσδοθεῖ στὴ γραφὴ μιὰ κάποια δραστικότητα. Νὰ ἀπαλλαχτεῖ ἡ ἔκφραση ἀπὸ τὸν ἐστειτισμὸ προσεγγίζοντας τὸ λεκτικὸ ἀνθρώπων τῆς δράσης. Εἶναι ὡστόσο συζητήσιμο ἂν καὶ ὡς ποιό βαθμὸ στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἡ πρόθεση ἐξυπηρετεῖται ἀπ' τὴ μέθοδο.

Πάντως, ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ἄλλους λόγους, παρατηρεῖ κανένας στὴν ἀφήγηση αὐτὴ τὴν τάση, ποὺ ἀνάφερα σὰν μακρυγιαννισμό. Καὶ γιὰ νὰ περιοριστῶ σὲ κείμενα νεώτερα σημειῶν ἔνδεικτικὰ τέσσερις περιπτώσεις συγγραφέων, ἐντελῶς διαφορετικῶν ἀπὸ τὴν ἀποψη καλλιέργειας καὶ ἰδιοσυγκρασίας. Τὸν Ν. Κάσδαγλη, τὸν Ο. Ἐλύτη, τὸν Θ. Βαλτινὸ καὶ τὸν Μ. Κουμανταρέα. Ὁ Κάσδαγλης, περισσότερο ἀπὸ τὶς «Σπιλιάδες», «Στὰ Δόντια τῆς Μυλόπετρας» διαμόρφωσε ἓνα λόγο «κοφτῆς ἀναπνοῆς». Ἔτσι ποὺ θὰ ἔλεγε κανένας πὼς ὁ συγγραφέας ἔγραψε μὲ τ' ἀντανεκλαστικὰ ἑνὸς σώματος, ποὺ γνῶρισε τὴν περιπέτεια ὡς τὸ ἀπροχώρητο. «Τὰ Δόντια τῆς Μυλόπετρας» σὰν θέμα εὐνοοῦν μιὰ τέτοια ἔκφραση κι ὡς ἓνα βαθμὸ καλύπτουν τὴ γλωσσικὴ σκηνοθεσία της. Ὁ συγγραφέας ὅμως τὴν ἀνάγει σὲ προσωπικὸ ἰδίωμα υἱοθετώντας την, μὲ κάποια ἀπόκλιση στὸ λεξιλόγιο πρὸς τὴν ἀργκώ, καὶ στὰ ὑπόλοιπα βιβλία του. Ἀλλὰ ἡ δράση στὰ ἐπόμενα μυθιστορήματα καὶ ἰδιαίτερα στὰ δυὸ τελευταῖα εἶναι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ δράση «Στὰ Δόντια τῆς Μυλόπετρας». Ἐξαίρεση, ἀπ' ὅσο ξέρω, στὴ γλωσσικὴ τακτικὴ τοῦ Κάσδαγλη, ἀποτελεῖ ἓνα μικρὸ ὁδοιπορικὸ, ποὺ δημοσίευσε στὰ «18 Κείμενα». Σ' αὐτὸ ὁ λόγος του παρουσιάζεται λιγότερο τραχύς, περισσότερο «κατευνασμένος» καὶ οἰκεῖος, καὶ στὸ λεξιλόγιο σχεδὸν κοινός. Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἀρκετὸ τὸ κείμενο αὐτὸ γιὰ νὰ ὑποστηριχτεῖ πὼς ὁ Κάσδαγλης ὑποδύεται, ὅταν γράφει, ἓνα λόγος ποὺ δὲν ἀντιστοιχεῖ στὴν ὁμιλία του. Ἀλλὰ, ἡ αἴσθησις τῆς γλωσσικῆς σκηνοθεσίας ποὺ ἔχει κανένας, ὅταν διαβάσει τὰ μυθιστορήματά του, ὑποβάλλει τελικὰ αὐτὴ τὴν ἀποψη.

Ὁ Ἐλύτης παρουσίασε στὸ «Ἄξιον Ἔστί» μερικὰ «ἀναγνώσματα», δηλ. ἀδὴ πεζά. Μάταια ὁ ἀναγνώστης θὰ ζητήσῃ, σ' αὐτά, τὰ κείμενα τῶν «Προσανατολισμῶν». Ὁ ποιητῆς, ἀφοῦ μὲ τοὺς πρώτους στίχους τοῦ «Ἄξιον Ἔστί» θὰ ἀνακαλέσῃ μέσα μας τὴν παιδικὴν ἰαχὴν τοῦ Σικελιανοῦ ὕπνος ἱερός, λιονταρλί-

σιος..., θὰ δώσει στὰ πεζὰ του τὸν γογγυστὸ τόνο μιᾶς μαρτυρικῆς ψυχῆς. Ἀλλά, κατὰ περίεργο τρόπο, ἔτσι μεταμφιεσμένος ἥρωικά καὶ πένθιμα ὁ λόγος του, ἀντὶ νὰ ὑποβάλει μιὰ ὀργανικὴ συγκίνηση καὶ τὸν ἀνάλογο δεσμό του μὲ τὸν ποιητῆ, ἐντυπωσιάζει ἀρχικά, προκαλεῖ μετὰ ἀμφιβολίες, καὶ τὴν ἐπόμενη στιγμή ἐρωτοτροπεῖ μὲ τὰ πρότυπά του. Θὰ πρέπει πάντως νὰ παρατηρήσουμε πὼς ἡ γλωσσικὴ σκηνοθεσία στὸν Ἐλύτη ὑπῆρξε μᾶλλον ἀπροσδόκητη καὶ δικαιολογημένα τείνει νὰ παραδεχτεῖ κανένας πὼς οἱ φιλόδοξες προθέσεις τοῦ ποιητῆ, ὑπερβαίνοντας τὶς δυνατότητές του, τὸν παρέσυραν σ' ἓνα λόγο πού δὲν τοῦ ἀντιστοιχοῦσε ὀργανικά.

Ὁ Βαλτινός, ἂν ἐξαιρέσουμε ἓνα μικρὸ διήγημα πού δημοσίευσε στὰ «18 Κείμενα», μὲ τὴν «Κάθοδο τῶν Ἐννιά» καὶ τὸ «Συναξάρι τοῦ Α. Κορδοπάτη», ὑπερθεματίζει πρὸς τὴν κατεύθυνση ἑνὸς ὀρθόδοξου παραδοσιακοῦ λόγου. Ἐνῶ ὁ Κουμανταρέας, ἀπὸ τὰ πρῶτα πρὸς τὰ τελευταῖα του γραφτά, ἐκφράζεται ὅλο καὶ πιὸ ἀδρά, ὅλο καὶ πιὸ κοφτά, ὅλο καὶ περισσότερο, θὰ ἴλεγα, μακρυγιαννικά.

Τὰ κείμενα τῶν συγγραφέων πού ἀνάφερα, καθὼς καὶ ἄλλων, θέτουν αὐτόματα τὸ πρόβλημα τῆς ἐξάρτησης τῆς γλώσσας ἀπ' τὸ θέμα. Θὰ μπορούσε δηλαδὴ νὰ ὑποστηριχτεῖ πὼς ὀρισμένα θέματα ἀποδίνονται σήμερα μόνον μὲ αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς γραφῆς πού θυμίζει Μακρυγιάννη. Ἄν καὶ δὲν μίλησα γιὰ θέματα ἀπομονωμένα, ἀλλὰ γιὰ γενικότερη τάση, θέλω νὰ παρατηρήσω ἀρχικά πὼς ἡ πρόσφατη πεζογραφία μας ἔχει μερικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν τόνο μακρυγιαννικό, ἂν ἡ παραπάνω ἀποψη ἀποτελοῦσε ἀξίωμα. Ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ «Τὸ Πλατὺ Ποτάμι» τοῦ Μπεράτη, τὶς «Ἀκυβέρνητες Πολιτεῖες» τοῦ Τσίρκα, «Τὸ Τρίτο Στεφάνι» τοῦ Ταχτσῆ καὶ ἀρκετὲς πρόζες τοῦ Γ. Ἰωάννου. Ἀλλά, πέρα ἀπὸ τὴν ὑπόθεση αὐτή, ἔχω τὴν ἐντύπωση πὼς ἡ ἐξάρτηση τῆς γλώσσας ἀπ' τὸ θέμα θὰ πρέπει νὰ ἔχει κάποια ὄρια. Ἐννοῶ πὼς ἡ ἐξάρτηση αὐτή, στὸ χῶρο τῆς σύγχρονης πεζογραφίας, θὰ πρέπει, γενικὰ τουλάχιστο, νὰ σταθμίζεται μὲ βάση τὴν ὀργανικὴ σχέση τοῦ λόγου μὲ τὴ σύγχρονη ζωὴ. Ἄς σημειωθεῖ σχετικὰ πὼς ὁ Σεφέρης, πού μαθήτευσε στὸ Μακρυγιάννη γλωσσικά, στάθηκε τόσο συνετός, πού δύσκολα κανένας θὰ τοῦ καταλόγιζε αὐτὴ τὴ μαθητεία δίχως τὴ ρητὴ ὁμολογία του. Πάντως τὸ πρόβλημα τῆς σχέσης θέματος καὶ γλώσσας θὰ πρέπει κάποτε νὰ τὸ ἀντιμετωπίσει ἡ λογοτεχνία μας περισσότερο συνειδητά.

Λογοτεχνική Λειτουργία

Γιάννης Δάλλας

Τὸ ἱστορικὸ συναίσθημα στὸν Σεφέρη

ἡ λειτουργία του καὶ μιὰ δοκιμὴ

Ἐκτὸς τῆς στιγμῆς ποὺ ὁ ποιητὴς ἀρχίζει νὰ διανοίγει τὴν προσωπικὴν περιοχὴ του, προβάλλει καὶ ἡ βασικὴ ἀρχὴ τοῦ ἔργου του. Στὸν Σεφέρη ἡ προσωπικὴ περιοχὴ ἀρχίζει νὰ διαγράφεται μὲ τὸ *Μυθιστόρημα*. Καὶ ἡ βασικὴ ἀρχὴ ποὺ διατρέχει τὴν ποίησή του εἶναι τὸ ἱστορικὸ συναίσθημα. Πρὶν τὸ ὀρίσουμε, σημειώνομε τὴ διπλὴ χρῆση του. Καὶ γι' αὐτὸν καὶ γιὰ μᾶς ἔχει τὴ σημασία ἑνὸς ἐργαλείου. Γι' αὐτὸν, ἐργαλείου μετασχηματισμοῦ ἢ δοκιμασίας τῆς ἐμπειρίας. Καὶ γιὰ μᾶς, ἐλέγχου τῶν μοτίβων καὶ τοῦ μηχανισμοῦ αὐτῆς τῆς δοκιμασίας. Προσφέρεται σὰν κλειδί, ποὺ μᾶς εἰσάγει στὴν ἰδιομορφία τῆς ποιητικῆς λειτουργίας του.

Ἄλλὰ γιὰ τί εἶδους συναίσθημα πρόκειται;

Θὰ διευκρινιστεῖ, ἂν τὸ συγκρίνομε μ' ἀντίστοιχες ροπὲς τῆς ἐποχῆς. Καὶ ἡ ἐλληνικὴ καὶ ἡ ξένη παράδοση τοῦ καιροῦ του βλέπει τὰ πράγματα ἀπὸ τὴ θεὰ μιᾶς παρόμοιας ἀναγωγῆς ἢ διαμέσου· ἄλλωστε καὶ ὁ ἄνθρωπος μεταξὺ τῶν δύο πολέμων ζεῖ καὶ δοκιμάζεται, ὅχι σὰν ἰδιωτικὴ, παρὰ σὰν ἱστορικὴ παρου-

σία. Μὲ τὴ ρομαντικὴ ὑποτροπὴ τοῦ ἱστορισμοῦ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰώνα, τέτοια εἶναι καὶ ἡ γηγενὴ σκοπιὰ τοῦ Καβάφη ἢ τοῦ Σικελιανοῦ καὶ ἡ ξένη τοῦ Ἔλιοτ ἢ τοῦ Πάουντ.

Ἡ ἀναζήτησις τῆς προσωπικῆς του γωνίας ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴν παράδοσιν συμπίπτει μὲ τὴν πνευματικὴ του χειραφέτησιν· μιὰ χειραφέτησις πέρα ἀπὸ τὴν προγενέστερην στιγμὴν τῆς λογοτεχνίας, ποὺ δηλώθηκε καὶ σ' αὐτὸν μὲ τὴ μετακαρυωτακικὴ *Στροφὴ* καὶ τὴ βαλερικὴ *Στέρνα*, ὡς τὴν ἀνοιχτὴν μετάβασιν πρὸς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς περιοχῆς του, δηλ. τὸ *Τετράδιον Γυμνασμάτων*. Στὴν θεματογραφίαν του εἶναι πολλὰ οἱ δηλωτικὰ ἀκμῆς, ἀπὸ τὸ *Μυθιστόρημα* καὶ τὴ *Γυμνοπαιδίαν* ὡς τὸ *Κύπρον οὐ μ' ἐθέσπισεν*, τὴν *Κίχλην* καὶ τὰ τελευταῖα του, π. χ. τὸ *Ἐπὶ ἀσπαλάθων*. Ἀλλὰ μεγαλύτερη σημασίαν ἔχει κάθε φορὰ ὁ μηχανισμὸς, καὶ μάλιστα σὲ θέματα «ἀδηλα», τοῦ ἱστορικοῦ του συναισθήματος. Συγκρίνοντάς πρὸς ἐκεῖνες τὶς δυὸ παραδόσεις, τοῦ μεγάλου «διαλεκτικοῦ» καὶ τοῦ «μεγάλου» αἰσθηματία, βλέπει κανεὶς τὴ διαφορὰ τοῦς στὴν χωριστὴ ἀντιμετώπισιν τῶν ἱστορικῶν προτύπων. Στὸν Καβάφη ὑπάρχει πλήρης ἀπομυθοποίησις· ὁ κόσμος τῆς ἱστορίας γίνεται στὴν ποιήσιν του ἀπλὸς διάκοσμος. Ἐνῶ ὁ Σικελιανὸς πολώνεται ἀπὸ τὰ μυθικὰ εἶδωλα τῶν μορφῶν τοῦ παρελθόντος. Μὲ τὸν Ἔλιοτ καὶ τὸν Πάουντ ἐξάλλου ἔχομε μιὰ προχωρημένη θέσιν καὶ τεχνικὴν: τὸν ἀντιήρωα καὶ τὴν παρεμβολὴν προσώπων καὶ αὐτούσιων φωνῶν τοῦ παρελθόντος μὲς στὴ σύγχρονον καθημερινότητά. Πρόκειται, διαφορετικὰ στὸν καθένα, γιὰ πανοραματικὴν θέαν καὶ γιὰ μιὰ ἐλεύθερον — πέρα ἀπὸ φυσικὰ ἢ λογικὰ δεσμὰ — ἐπικοινωνίαν τοῦ χρόνου.

Ὁ Σεφέρης διδάσκεται, ἀλλὰ καὶ ἀπομακρύνεται ἀπ' αὐτὴ τὴν παράδοσιν. Εἶναι στιγμῆς φυσικὰ ποὺ ὁ πειρασμὸς τῆς δεξιότητος μιᾶς κάποιας ἡλικίας τὸν σπρώχνει σὲ παραχωρήσεις, λ. χ. πρὸς τὸ κλίμα καὶ τὴ φραστικὴν τοῦ Σικελιανοῦ στὰ *Μνήμη Β'* καὶ *Ἐγκωμὴν* ἢ τοῦ Καβάφη στὰ *Πραματευτὴς ἀπὸ τὴ Σιδώνα* καὶ *Στὰ περίχωρα τῆς Κερύνειας*. Καὶ συχνότερα, πρὸς τὴν πρωτοποριακὴν τεχνικὴν τῆς ἐλεύθερης ἐπικοινωνίας τοῦ χρόνου, ὅπως συμβαίνει συνθετικότερα π. χ. στὴν *Κίχλην*. Παντοῦ ἄλλοῦ, ἀκόμη καὶ σ' αὐτὲς τὶς προσεγγίσεις, τὸν διαφοροποιεῖ ἀπόλυτα τὸ ἱστορικὸ συναίσθημα.

Ἡ λειτουργία του εἶναι περίπου αὕτη:

1. Ὁ ἥρωάς του φέρει ἐπάνω του στίγματα κάποιας προ-ἱστορίας. Ἀκόμη καὶ ὁ ἑαυτὸς του ἱαποτελεῖ διαλειπτικὴν συνέ-

χεια κάποιου παλαιοῦ προσώπου. Τὰ συναισθήματά του — μ' αὐτὰ καὶ μὲ τὶς γειτονικὲς προεκτάσεις, βουλήσεις καὶ θυμοσοφικοὺς στοχασμοὺς, ἐκφράζεται ἡ ποίηση τοῦ Σεφέρη — εἶναι ἐμβαπτισμένα μὲς στὴν ἱστορικότητα. Μοιάζει νὰ προτείνονται πάντα σὰν μεταισθήματα μιᾶς ζωῆς προηγούμενης. Μιὰ ποίηση, πού λειτουργεῖ σὰν βιωματικὸς μετασχηματιστὴς τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου.

2. Τουλάχιστον πέρα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀραίωση τείνει. Ἀραίωση, μὲ τὴν ἔννοια πὼς ἔχει βουλιάζει καὶ χαθεῖ μέσα μας ὁ λογικὸς εἰρμός πού μᾶς συνεῖχε μὲ τὴν εἰκόνα τῆς ἄλλης ζωῆς μας. Εἶναι ὁ λόγος, πού τὰ πράγματα στὴν ποίησή του — μεγάλες πέτρες, καταστρώματα κατελυμένων караβιῶν, φίλοι τοῦ ἄλλου πολέμου — εἶναι σὰν ἐπιπλέοντα ναυάγια τῆς μνήμης. Πόνος κυρίαρχος, ὁ ταυτισμὸς μὲ τὴν ἀπολησμονημένη εἰκόνα, τὴν καταγωγικὴ ἢ τὴν ἀντεικόνα, τοῦ ἑαυτοῦ μας. Μέθοδός του, ἡ ὁμοιοπαθητικὴ μέθεξις, πού δὲν ἀρκεῖται σὲ μιὰν ἀπλὴ ἀντιμετάθεση τοῦ χρόνου.

3. Εἶναι ἕνας τρίτος χρόνος ἐπικοινωνίας, αὐτὸς τοῦ ταυτισμοῦ τῶν δύο προσώπων στὴν ποίηση τοῦ Σεφέρη. Οὔτε τὸ παρόν, οὔτε τὸ παρελθὸν ἀλλὰ μιὰ καινούρια χρονικότητα, ζυγισμένη πάνω στὴ συναισθηματικὴ ἀντίστιξη τῶν δύο γνωστῶν χρόνων. Μιὰ τακτικὴ, πού δὲν κρύβει καὶ τὶς δυσκολίες της :

α' διάθλαση, ὡς τὴν ἀπόκρυψη κάποτε, τῆς τρέχουσας ἐμπειρίας,

β' ἔλλειπτικότητα, καὶ σπάνια ἐρμητισμός, τῆς γραφῆς,

γ' συναισθηματικὴ, καὶ ἐκφραστικὴ συχνά, ἀμφιρρέπεια.

Τὸ ἱστορικὸ συναίσθημα χρωματίζει καὶ τὴν ἐκφρασὴ του. "Ὅποιος καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ πλησιάζει τὴν ποίησή του θ' ἀγγίξει μιὰ γλώσσα «πελεκάνου» σχολῆς, καὶ ὄχι ὑπαίθρου, μὲ σφῆνες τοῦ παρελθόντος — εἰς ψυχὴν βλεπτέον, μνησιπήμων πόνος, δὲν ξέροντας, τουρκοπουλιέρης — ὅλες τους, μὲ σοφία παρὰ μαστοριά, ἐντοιχισμένες σ' αὐστηρὴ ξερολιθιά λόγου. "Ἄς ὑποθέσουμε, πὼς αὐτὴ εἶναι καὶ στὴν ἐπιφάνεια ἡ «ἱστορικότητα» τῶν λέξεών του. Καὶ ἡ «συναισθηματικότητά» τους εἶναι παντοῦ διάχυτη, σ' αὐτὴ τὴ γλώσσα μὲ τὶς μαλακὲς, ὑπερώριμα γλυκερὲς καὶ εὐμάλακτες κλειδώσεις τῶν φράσεων. Ἀκόμη καὶ ἡ τακτικὴ τῶν σχημάτων τοῦ ἐπαμφοτερισμοῦ καὶ τῆς ἀμφιρρέπειας, ὅπως π.χ.

κορίτσια ζύμωναν καὶ ζύμη δὲν ἀγγίζαν,
γυναῖκες γνέθανε, τ' ἀδράχτια δὲ γυρίζαν

καὶ ἄλλες εὐκολίες ἢ περίπλοικες τῶν ποιητικῶν κρίσεων, προσφέρονται γιὰ σπουδῆ στοὺς ὀπαδοὺς τῆς μορφολογικῆς σχολῆς. Ἐκ τῆν ἐπιφάνεια ὡς τὸ βάθος ἐπιμένει ὁ ἀργόσυρτος ρυθμὸς τοῦ πρόσφυγα παραμυθά, ποὺ μεταδίνει τὴν αἴσθησι ἐνὸς καμάτου καὶ στὴν πιὸ σύγχρονη περιπέτεια:

Ἐρχόμαστε ἀπὸ τὴν Ἀραπιά, τὴν Αἴγυπτο, τὴν Παλαιστίνη, τὴ Συρία·

τὸ κρατίδιο

τῆς Κομμαγενῆς ποὺ ἔσβησε σὰν τὸ μικρὸ λυχνάρι
πολλὲς φορὲς γυρίζει στὸ μυαλό μας,
καὶ πολιτεῖες μεγάλες ποὺ ἔζησαν χιλιάδες χρόνια
κι' ἔπειτα ἀπόμειναν τόπος βοσκῆς γιὰ τὶς γκαμουζες
χωράφια γιὰ ζαχαροκάλαμα καὶ καλαμπόκια.

Ἐρχόμαστε ἀπ' τὴν ἄμμο τῆς ἔρημος ἀπ' τὶς θάλασσες τοῦ Πρωτέα,

ψυχὲς μαραγκιασμένες ἀπὸ δημόσιες ἁμαρτίες,
καθένας κι ἓνα ἀξίωμα σὰν τὸ πουλί μὲς στὸ κλουβί του.

Αὐτὴ εἶναι περίπου ἡ φύσι τοῦ ἱστορικοῦ του συναισθήματος. Ὁ,τι λειτούργησε σὰν συνειδητὴ ὑπόμνησι στὸν Καβάφη, σ' αὐτὸν ὑποκρούεται σὰν βιωμένη μνήμη, γιὰ ν' ἀποκατασταθεῖ στὴ νεότερη ποίησι σὰν ἄμεση κατάθεσι ἱστορικῆς ἐμπειρίας.

δοκιμὴ (ἀπὸ τὸ Μυθιστόρημα, Γ')

Μέμνησο λουτρῶν οἷς ἐνοσφίσθης· ἡ προμετωπίδα εἶναι ἀπὸ τὶς Χοηφόρες τοῦ Αἰσχύλου. Ὁ Ὀρέστης γυρίζει στὸ Ἄργος προφέρει μπροστὰ στὸ μνῆμα τοῦ πατέρα του τὴ φράσι: «θυμήσου τὰ λουτρά ποὺ σὲ σκότωσαν». Τὰ λουτρά, τόπος καὶ τρόπος γιὰ νὰ πλύνει κανεὶς τὸ ρύπος καὶ τὴν ἀσχήμια τῆς ζωῆς, εἶναι συνάμα καὶ σῆμα καθαρμοῦ. Μιὰν ὥρα τέτοιου καθαρμοῦ σκότωσε ἡ Κλυταιμῆστρα τὸν Ἀγαμέμνονα. Προβάλλει τὸ πρόβλημα, ἂν ὑπάρχει στενὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν προμετωπίδα καὶ τὴν ἐμπειρία τοῦ ποιήματος. Δὲν βλέπω ἄλλη ἀπὸ τὴν παρουσία — μόνου συνδέσμου — τοῦ ἱστορικοῦ συναισθήματος.

Καταρχὴν ἡ ἐμπειρία διαβάζεται καὶ χωρὶς τὴν ἀναφορὰ τῆς προμετωπίδας: Ὁ ποιητὴς, ἢ ὅποιοσδήποτε, ξυπνᾷ μ' ἓνα κεφάλι μαρμάρου νὰ τοῦ βαραίνει τὰ χέρια. Ἐπεφτε στὸ ὄνειρο, ὁμολογεῖ· καὶ τὴν ἐπόμενη στιγμὴ, σὰ νὰ τὸ καθήλωσε ἀπέναντί του σὲ μιὰ κατάστασι ὕπνου καὶ ξύπνιου, θανάτου ποὺ πηγαίνει νὰ γίνει ζωὴ. Προσπαθώντας νὰ τοῦ φουσήξει ζωὴ, παραδέχεται πῶς

ἐξάντλησε τὴ δύναμή του. Σ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια νὰ φέρει πρὸς τὰ δῶ κάτι ἀπὸ τὴν ὄνειρική πραγματικότητα, δὲν γυρίζει ἀπλῶς μὲ τσακισμένα μέλη, ἀλλὰ τὰ ἴδια τὰ χέρια του τὸν πλησιάζουν ἀκρωτηριασμένα. Σημάδι τοῦ ἀνέφικτου, πού δηλώνεται καὶ μὲ τὰ: ἔπεφτε — ἔβγαινα, μῆτε ἀνοιχτὰ — μῆτε κλειστὰ, χάνονται — μὲ πλησιάζουν καὶ ἄλλες ἐκφραστικὲς ταλαντεύσεις. Κλασσικὴ ἑρμηνεῖα ἐνὸς ἀρχετυπικοῦ ὄνειρου.

Μιὰ δευτέρη ἑρμηνεῖα, μᾶς ἀναγκάζει ν' ἀναζητήσομε μιὰν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα: «ποιὸς μιᾶ ἔδῳ;». Μπορεῖ, κάθε φορά πού ξυπνᾷ, ὁ ἀπολησμονημένος βαθιὰ μας Ὀρέστης. Κρατᾷ σὰν κομμάτι μαρμάρου τὸ κεφάλι τοῦ χαμένου πατέρα του. Πού σὲ μᾶς συμβολίζει καὶ σ' αὐτὸν συνειδητοποιεῖ τὸ χρέος, πού πέτρωσε, τῆς δικαιοσύνης. Τὸν συνταράζει μάλιστα ἡ ἀναισθησία τοῦ ὕπνου τοῦ πατέρα του. Καὶ ἐδῶ σφηνώνεται κάθε στιγμή ἡ ἐγερτήρια φωνή: μέμνησο λουτρῶν οἷς ἐνοσφίσθης. Τὴ φωνὴ αὐτὴ τὴν ἀκούω πίσω ἀπ' ὅλους τοὺς στίχους τοῦ ποιήματος: «μέμνησο, μέμνησο...». Μιὰ ἐπίκληση, πού προσπαθεῖ νὰ τὸν ξυπνήσει ἀπὸ τὴ νάρκη τοῦ θανάτου, φτάνοντας σὲ μιὰ πρώτη μέθεξη:

Ἔτσι ἐνώθηκε ἡ ζωὴ μας καὶ θά εἶναι πολὺ
δύσκολο νὰ ξαναχωρίσει.

Τὸ χρέος γιὰ ἐκδίκηση δὲν ἀκολούθησε ἀπλῶς μιὰ μετάθεση ρόλων· μέσα στὶς ἀτέλειωτες ὥρες τῆς προετοιμασίας εἶχε συντελεστεῖ μιὰ ταύτιση πατέρα καὶ γιοῦ:

Ἐύπνησα μὲ τὸ μαρμάρينو τοῦτο κεφάλι στὰ χέρια
πού μου ἐξαντλεῖ τοὺς ἀγκῶνες καὶ δὲν ξέρω
πού νὰ τ' ἀκουμπήσω.

Ἀλλὰ τώρα πού βρίσκεται μπροστὰ στὸ μνήμα καὶ στὸ χρέος πού «μχρμάρωσε», τοῦ χρειάζεται μιὰ ἀντικειμενικὴ αἰσθητοποίηση τῆς ἄλλης μορφῆς:

Κοιτάζω τὰ μάτια· μῆτε ἀνοιχτὰ μῆτε κλειστὰ
μιλῶ στὸ στόμα πού ὄλο γυρεύει νὰ μιλήσει.

Σ' αὐτὴ τὴν ἠθικὴ ὑπερένταση, πού λειτουργεῖ μὲ τὴ διαδικασία ἐνὸς ψυχολογικοῦ μετασχηματισμοῦ — σὲ μιὰ ἐποχὴ κ' ἀπὸ μιὰ ἰδιοσυγκρασία πού δὲν δέχεται τὸ θαῦμα — κατανοοῦμε τὴ δραματικὴ παραδοχὴ: δὲν ἔχω ἄλλη δύναμη.

Ἀλλὰ καθὼς τὸ βᾶρος τοῦ χρέους μετατοπίζεται τελικὰ ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ θύματος στὰ χέρια τοῦ νέου θύτη, ἐξυπακούεται καὶ μιὰ μετάθεση χρόνου. Σὰ νὰ τελείωσε κιόλας ἡ μητροκτονία, ἡ πράξη τοῦ χαμοῦ ἀπ' ὅπου ξαναμαζεύει τὰ χέρια του ἀκρωτηριασμένα. Ἡ μᾶλλον ὁ χρόνος σὰ ν' ἀκινήτησε, ἐλά-

χιστη ώρα πριν τή μητροκτονία· και ακριβώς, επειδή τον πιέζει άμετάθετα τὸ χρέος, αίσθάνεται τὰ χέρια, καθώς μελετᾶ τὸ ταξίδι τους στὴ χώρα τοῦ αἵματος, ακρωτηριασμένα.

Τοῦ ακρωτηριάζονται μέσα στοῦ δίλημμα.

Πάντως ἡ ποιητικὴ πραγματικότητα σχηματίζεται πέρα ἀπ' αὐτὲς τὲς ἐρμηνευτικὲς «ὑποθέσεις». Ὁ ποιητὴς ἀπλούστατα ὑποβάλλει τὴ συμμετοχὴ του καὶ τὴ συμμετοχὴ μας στοῦ μεταίσθημα μιᾶ γενικότερης ἐμπειρίας. Ἄλλωστε καὶ ἡ ψυχολογικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ ἐρμηνεία σ' αὐτὸν δὲν εἶναι προαισθητικὲς προσχώσεις. Προβάλλονται πάντα σὰν προσβάσεις γιὰ μιᾶ γνήσια συναισθηματικὴ στάση. Τὴ στάση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἀπέναντι στὴ σταματημένη ροὴ τοῦ χρόνου τῆς κοινῆς ἐμπειρίας μας. Τὸ ποίημα μάλιστα, καθώς καὶ ὅλη ἡ ποίησή του τῆς πρώτης περιόδου, φαίνεται νὰ ἔχει ἀδειάσει ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ σήμανση τῶν γεγονότων.

Ἄποχρωματισμένος ἀπὸ ὁποιαδήποτε παρουσία παρόντος ἢ παρελθόντος στὴν ἐπιφάνεια, τοῦ ἀρκεῖ πού στοῦ βάθος α': ἐνώθηκε ἡ ζωὴ μας καὶ θὰ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ξαναχωρίσει, δηλ. συντελέστηκε ἐκεῖ ἡ ταύτιση τῶν δύο προσώπων καὶ τῶν δύο χρόνων· β' πὼς ἡ συνάντησή μας συντελέστηκε στὴ διάσταση ἐνὸς τρίτου — μεταξὺ μνήμης καὶ ὄνειρου — χρόνου· καὶ γ' σὰν ἀντιστάθμισμα τῆς ἀπουσίας τῶν ἱστορικῶν σημάτων της καὶ γιὰ νὰ φανεῖ ὀργανικὴ ἢ συνάντηση, συντελεῖται πάντα μὲς ἀπὸ ὑλικὲς (καὶ μολαταῦτα μνημειακὲς, δηλ. πνευματικὲς) μορφὲς ἐρειπίων: ἀγάλματα, μεγάλες πέτρες, κομμάτια μαρμάρων. Εἶναι ὁ λόγος, πού τὴν κατεξοχὴν πνευματικὴ αὐτὴ περιπέτεια ὁ ποιητὴς τὴν ἐννοεῖ καὶ τὴν πραγματεύεται σὰν πρωτογενὴ ἐμπειρία. Καὶ κατὰ τὴ διαδικασία τῆς ὁμοιοπαθητικῆς μεθόδου ὁμολογεῖ:

*τὰ χέρια μου χάνονται καὶ μὲ πλησιάζουν
ἀκρωτηριασμένα.*

Ἄλλὰ δὲν εἶναι καὶ λίγες οἱ φορές, πού αὐτὴ ακριβῶς ἡ ἀποσήμανση τοῦ προσδιορισμοῦ: «ἱστορικός», συμπαρασύρει μὲς στὴν ἀσάφεια καὶ τὴν ἰδιομορφία τοῦ συναισθήματος στὴν ποίηση τοῦ Σεφέρη.

η γλώσσα και τα πράγματα

Reimar Lenz

Ἡ καριέρα μιᾶς λέξης

Ἡ λεξούλα «sogenannt» (λεγόμενος-η-ο, οὕτως εἰπεῖν, δῆθεν) πού ἔφτασε σήμερα σὲ μεγάλη περιωπὴ κι ἔγινε λέξη τῆς μόδας μιᾶς ὀλόκληρης ἐποχῆς, ἄρχισε τὴν πολεμικὴ τῆς καριέρας τελείως ἀθῶα. Ὅταν ἀκόμα ἦταν ἄκακο ἐπίθετο ἢ ἐπίρρημα, πού δὲν πείραζε καὶ δὲν στενοχωροῦσε κανέναν, κανεῖς δὲν προαισθανόταν τί λογικὰ τεχνάσματα, διαλεκτικὲς ἰκανότητες καὶ πολιτικὴ δύναμη κρυβόνταν μέσα τῆς. Ἐβαζε ἄλλοτε κανεῖς ἓνα «οὕτως εἰπεῖν» μπροστὰ σ' ἓνα χαρακτηρισμό, ὅταν ἤθελε νὰ τονίσει ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα ὄνομα ἀνάμεσα σὲ ἄλλα. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια χρησιμοποιεῖται ἀκόμα καὶ σήμερα ἢ ἀρχικὰ τόσο ἀσήμαντη ἔκφραση. Μιλοῦν, ὅπως π.χ. ἡ γερμανικὴ ἔφημερίδα Die Welt, γιὰ τὴ λεγόμενὴ «ἐπέκταση τοῦ Γυμνασίου» ἢ — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἄλλο παράδειγμα — γιὰ τὸ λεγόμενο «βερολινέζικο Πρότυπο», τὸ δημοκρατικὸ σύνταγμα τοῦ ἐλεύθερου Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου.

Χρησιμοποιούμενὴ μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια εἶναι ἀναφορικὸ μέσο τῆς γλώσσας μας, πού δείχνει πῶς ἡ ἔκφραση πού ἀκολουθεῖ εἶναι μιὰ συνηθισμένη ὀνομασία — μιὰ τέτοια ὅμως ὀνομασία «πού

δὲν ἀποδίδει ὅπωςδήποτε τὴν οὐσία τοῦ πράγματος». Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ὑπόδειξη κρύβεται ἡ δύναμη τῆς λέξης ποὺ δημιουργεῖ μιὰν ἀπόσταση — τὴν ἀρχὴ τῆς σημερινῆς πολεμικῆς της σημασίας. "Ὅχι πληροφοριακά, ἀλλ' ἀξιολογώντας τὰ πράγματα, κάνει π.χ. λόγο τώρα τελευταῖα ὁ ἰδιαίτερος ἐπιτετραμμένος τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Καγκελλάριου στὸ Βερολίνο Ernst Lemmer γιὰ τὸ «δῆθεν ἐλεύθερο Πανεπιστήμιο» καὶ εἶναι ἀπολύτως φανερό, ὅτι ὁ χριστιανοδημοκράτης πολιτικός (Cbn) θέλει ν' ἀπομυθεῖ τὴν ὀνομασία «ἐλεύθερο Πανεπιστήμιο» μὲ τὴν προσθήκη τοῦ «δῆθεν», δείχνοντάς τὴν σὰ μιὰν ὀνομασία χωρὶς νόμιμα δίκαια. "Ὅποιος χρησιμοποιοῖ σήμερα τὴ λέξουλα «δῆθεν», θάθελε τὶς πιὸ πολλές φορές νὰ φέρει ἀντιμέτωπες τὴν καθιερωμένη ἔκφραση καὶ τὴν πραγματικότητα. «Δῆθεν ἐλεύθερο Πανεπιστήμιο», σημαίνει ὅτι αὐτὸ τὸ Πανεπιστήμιο δὲν εἶναι πιά ἐλεύθερο καὶ οἱ ἀκαδημαϊκοὶ τοῦ πολίτες δὲν σκέφτονται πιά ἐλεύθερα. Φαίνεται λοιπὸν πὼς οἱ πολιτικοὶ φιλονικοῦν μόνο γιὰ μιὰ λέξουλα· αὐτὴ ὅμως ἡ λέξουλα δίνει τὴν ἐντύπωση, πὼς μπορεῖ ν' ἀλλάξει ριζικὰ τὸ πρόγραμμα κάθε φορὰ τοῦ ἀντιπάλου.

Ἡ μέθοδος εἶναι ἀπλή: Ἐναφέρει κανεὶς μιὰν ἐχθρική διακήρυξη, ἕναν ἀντιπαθὴ χαρακτηρισμό, βάζει μπροστὰ ἕνα μικρὸ «δῆθεν», κι ἔχει κιόλας κλονίσει τὴν ἀξίωση τοῦ ἐχθροῦ. Ἀπόδειξη, μ' ἕνα παράδειγμα: Θεωρεῖτε χαμένο καιρὸ τὶς μακρόχρονες διαπραγματεύσεις ἀφοπλισμοῦ στὴ Γενεύη; Ξεχωρίστε τὴ θέση σας: Πιαστεῖτε ἀπὸ τὸ «δῆθεν» καὶ ἡ ἀποψή σας θὰ γίνῃ φανερή. Πέστε ἀπλῶς: «οἱ δῆθεν διαπραγματεύσεις ἀφοπλισμοῦ στὴ Γενεύη». Ἡ διατύπωση προέρχεται ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸν Konrad Adenauer. Σᾶς ἐνοχλοῦν οἱ πεζοπορίες διαμαρτυρίας τοῦ Πάσχα; Μὴν ἀφήσετε νὰ γίνουν γκρίζα τὰ μαλλιά σας. Ἀκολουθεῖστε τὸν Franz Barsig, ἀρχισυντάκτη τῆς Γερμανικῆς Ραδιοφωνίας καὶ μιλεῖστε γιὰ τὶς «δῆθεν πορεῖες τοῦ Πάσχα». Σᾶς πειράζουν τὰ ἐπαναστατικὰ ποιήματα ἐνὸς ἀσυμβίβαστου συγγραφέα; Τὸ «δῆθεν» σᾶς βγάζει ἀπὸ τὴν ἀμηχανία: Μιλάτε ἀπλῶς γιὰ «δῆθεν ποιήματα», ὅπως τὸ ἔκανε ὁ Erich Honecker, μέλος τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τῆς SED, γιὰ τ' ἀντιπαθητικὰ τραγούδια τοῦ Biermann.

Μαζὶ μὲ τὸ ἀμφισβητούμενο κρατικὸ κατασκεύασμα τῆς Γερμανικῆς Δημοκρατικῆς Πολιτείας (DDR) μεγάλωσε καὶ τ' ὄνομα τοῦ «δῆθεν»· ἔπρεπε νὰ θεμελιώσῃ τὶς Δυτικὲς ἀντιρρήσεις ἐναντίον τῆς ἀντιδημοκρατικῆς Δημοκρατίας. «Ἡ δῆθεν DDR» εἶναι βιβλίον τοῦ Georg Polikeit, ποὺ κρίθηκε στὴν ἐφη-

μερίδα Zeit με τὴν ἐπικεφαλίδα: «τὸ δῆθεν κράτος». Ἡ ἔφημερίδα Frankfurter Allgemeine Zeitung δὲν μιλάει μόνο γιὰ τὴ «δῆθεν Κυβέρνηση» στὸ Ἀνατολικὸ Βερολίνο, ἀλλ' ἐξ ἴσου καὶ γιὰ τὶς «δῆθεν ἐπαφές» καὶ τὰ «δῆθεν μέτρα ὑφέσεως». Στὴν ἔφημερίδα Die Welt δὲν γίνεται λόγος μόνο γιὰ τὴ «δῆθεν λαϊκὴ Βουλὴ», πράγμα σωστὸ ἄλλωστε, μὰ καὶ γιὰ τὸ «δῆθεν Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν» στὸ Ἀνατολικὸ Βερολίνο, τὸν «δῆθεν διάλογο μεταξὺ κομμάτων καὶ στὰ δυὸ μέρη τῆς Γερμανίας» καὶ τελικὰ εἶναι βέβαιο γιὰ τὴ Welt, ὅτι ἐνδεχόμενα κοινωνικὰ ἐπιτεύγματα στὴν ἄλλη Γερμανία εἶναι μόνο «δῆθεν κοινωνικὰ ἐπιτεύγματα». Ἡ προπαγάνδα τῆς DDR, ποὺ δὲν εἶναι νωθρὴ, κολάει μὲ τὴ σειρά της ἓνα δῆθεν στοὺς Δυτικούς χαρακτηρισμοὺς κι ἔτσι δὲν σταματᾷ οὔτε μπροστὰ στὴν Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησίᾳ τῆς Γερμανίας. Αὐτὴ πρέπει νὰ λέγεται «δῆθεν Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησίᾳ τῆς Γερμανίας», σύμφωνα μὲ τοὺς πρόσφατους γλωσσικοὺς κανόνες τοῦ ἀνατολικοῦ Βερολίνου. Ἡ Welt καὶ ἡ Frankfurter Allgemeine Zeitung, ποὺ δὲν εἶναι ἰδιαίτερα εὐμενεῖς στὶς ἀδέσμευτες χῶρες, μιλοῦν ἀκόμη καὶ στὸ εἰδησεογραφικὸ τους μέρος γιὰ τοὺς «δῆθεν οὐδέτερους», γιὰ τὸν «δῆθεν τρίτο κόσμος», γιὰ τὰ «δῆθεν ἀδέσμευτα κράτη».

Ἡ Frankfurter Allgemeine Zeitung δὲν περνᾷ μόνο σὲ παρόμοιες περιπτώσεις τὴ μαγικὴ λέξη σὰν περιδέραιο, ἀλλὰ τὰ καταφέρνει νὰ παίζει τὸ ρόλο της καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα θέματα μ' αὐτὸ τὸ μικρὸ «δῆθεν»: Ἡ διαπραγμάτευση μὲ τὸ ἀνατολικὸ Βερολίνο γιὰ ἀνθρώπινες διευκολύνσεις καταντᾷ γιὰ τὴν F.A.Z. ἀπλῶς διαπραγμάτευση γιὰ «δῆθεν ἀνθρώπινες διευκολύνσεις». Ἀπόψεις τοῦ σοσιαλδημοκράτη Barry Ristock ἀπὸ τὸ Βερολίνο παριστάνονται ἀπλῶς σὰν «δῆθεν θέσεις»: πολιτικοὶ κρατούμενοι εἶναι «δῆθεν πολιτικοὶ κρατούμενοι»· μιὰ συνδιάσκεψη χωρῶν τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὀκεανοῦ στιγματίζεται σὰν «δῆθεν συνδιάσκεψη». Τὸ «δῆθεν» εἶναι ἐπίσης ἀνεκτίμητο μέσο δικαιολογίας. «Δῆθεν θανατώσεις μὲ ἀέρια», γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν ἤξερε τίποτα ἓνας πρῶην ἐθνικοσοσιαλιστῆς Γενικὸς Διευθυντῆς Ὑπουργείου. Ἐθνικοσοσιαλιστικὰ ἐγκλήματα σὰν «δῆθεν ἐθνικοσοσιαλιστικὰ ἐγκλήματα» σβῆστηκαν στὸ ἄψε σβῆσε στὰ νεοναζιστικὰ διαφημιστικὰ φυλλάδια. Ὁ βαρυνόμενος γιὰ ἐθνικοσοσιαλισμὸ καθηγητῆς Politz τὴ γλυτώνει μὲ τὴ φόρμουλα: «δῆθεν ἐπιβαρυντικὸ ὕλικό».

Τὸ «δῆθεν» μάχεται ἐναντίον κάθε μετώπου. Καμιὰ φιλονικία, καμιὰ τελετὴ χωρὶς τὸ «δῆθεν». «Δῆθεν διανοούμενοι», βρῖζει ἡ ἔφημερίδα Rheinischer Merkur. «Δῆθεν Δύση, δῆθεν ἀ-

σφάλεια», για τὸ περιοδικὸ Deutsches Panorama. «Δῆθεν πραγματικότητα» γράφει ὁ Τύπος τῶν διωγμένων για τὴν γραμμὴ τοῦ Oder - Neisse. «Δῆθεν ἐργοδότης», κοροϊδεύει τὸ ἀριστερὸ περιοδικὸ Kürbischen. «Δῆθεν φοιτητὴς», ἀναφέρεται στὸ Morgenpost τοῦ Βερολίνου. «Δῆθεν λαοὶ τοῦ πολιτισμοῦ», πολεμάει τὸ περιοδικὸ Sudetendeutscher Turnerbrief ἐναντίον τῶν δυτικῶν μας συμμάχων. Ὑπάρχουν καὶ ἡρωϊκὲς πράξεις τοῦ «δῆθεν». «Μονοπωλιακὸς καπιταλισμὸς», «δυτικισμὸς», «νόμος τῆς τροχοπέδης» — τέτοιες καπνογόνες βόμβες ἔρχονται ἰπτάμενες ἀπὸ τ' ἀνατολικά. Μὲ τὴν ὁρμὴ ἐνὸς πανίσχυρου «δῆθεν», ἀποκρούονται: «δῆθεν μονοπωλιακὸς καπιταλισμὸς, δῆθεν δυτικισμὸς, δῆθεν νόμος τῆς τροχοπέδης». «Ἀποκλειστικὴ ἀντιπροσώπηση», «φιλελευθεροποίηση» — τέτοια προγράμματα γίνονται στὴ Δύση. «Δῆθεν ἀποκλειστικὴ ἀντιπροσώπηση, δῆθεν αὐτοδιάθεση, δῆθεν φιλελευθεροποίηση», ἀντηχοῦν τὰ ὄργανα τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ περιοδικὸ Spiegel θὰ σᾶς μιλήσει καὶ για τὸν «δῆθεν συνάδελφο Storch».

Ἡ θριαμβευτικὴ ὁμως πομπὴ τοῦ «δῆθεν» ἔχει ξεπεράσει ἀπὸ πολὺν καιρὸ τὸν πολιτικὸ καὶ ἰδεολογικὸ τομέα. Τὸ «δῆθεν» γιορτάζει τὰ ἐπινίκιά του καὶ στὴν πολιτιστικὴ πολιτικὴ, στὴ θρησκεία, στὴν τέχνη καὶ στὴν ἐπιστήμη: εἶναι μιὰ λέξη τῆς κρίσεως. Ὅταν ἔχουν ὑποτιμηθεῖ σταθερὲς ἀξίες ἢ πατροπαράδοτα λόγια ἀπαιτοῦν νέα σημασία, ἔρχεται ἡ ὥρα του. Δὲν θὰ περάσει πολὺς καιρὸς καὶ θὰ πηγαίνουμε τίς δῆθεν καθημερινὲς μὲ τὸ δῆθεν τραῖνο στὴ δῆθεν ἐργασία, για ν' ἀπολαμβάνουμε τὴ δῆθεν Κυριακὴ τὴ δῆθεν ἡσυχία. Ἡ γλώσσα εἶναι ἓνα σύστημα ἀπὸ ὀνόματα, μὲ τὰ ὁποῖα δὲν χρειάζεται νὰ συμφωνοῦν τὰ πράγματα. Τὸ δῆθεν «δῆθεν» τὸ κάνει ὀλοφάνερο.

μετάφραση Γ. Κουμάκη

δοκίμια   περιοδικὴ ἔκδοση λογοτεχνικοῦ προβληματισμοῦ

ὑπεύθυνος ὕλης
συνεργασίες—ἐμβάσματα } Γιάννης Δάλλας, 21 Ἀπριλίου 67, Γιάννενα

ὑπεύθυνος τυπογραφείου: Εὐριπίδης Θεμελῆς, 28ης Ὀκτωβρίου 28

περίοδος πρώτη, χρόνος 1ος, τεύχος 1, Μάιος — Ἰούνιος 1973

ἐτήσια συνδρομὴ 120, τιμὴ τεύχους 20 δραχμὲς

